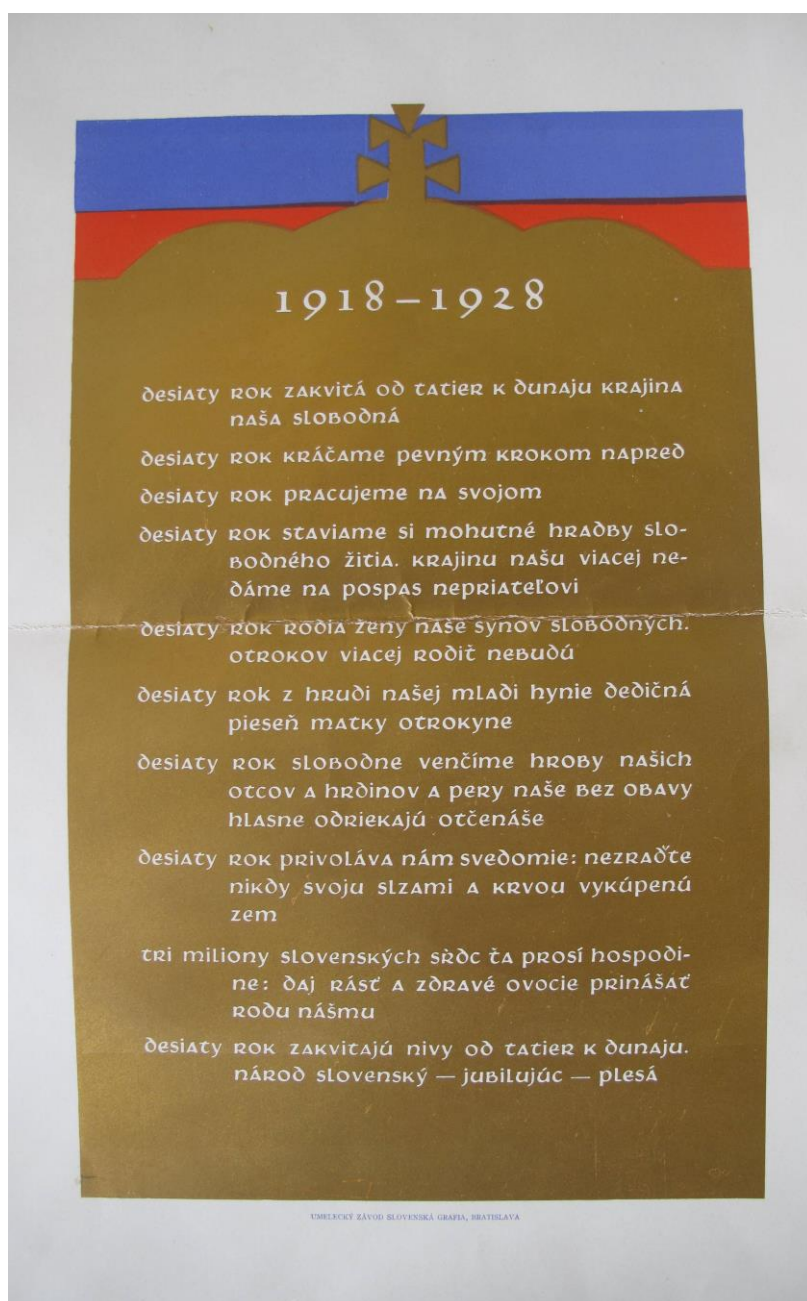

VERBUM HISTORIAE

VEDECKÝ INTERNETOVÝ ČASOPIS KATEDRY HISTÓRIE PEDAGOGICKEJ
FAKULTY UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE **1/2018**

Bratislava 2018

Bratislava 2018

Vedecký internetový časopis Katedry histórie Pedagogickej fakulty UK v Bratislave

<http://www.fedu.uniba.sk/sucasti/katedry/katedra-historie/casopis-verbum-historiae/>
<http://verbum-historiae.blogspot.sk/>

verbum.historiae@gmail.com

Editori:

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Mgr. Pavol Makyna, PhD.

Redakčná rada:

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. – predseda (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. PhDr. Július Bartl, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Zdeněk Beneš, CSc. (Univerzita Karlova, Praha)

PhDr. Anna Bocková, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

doc. Mgr. Ing. arch. Andrej Botek, PhD. (Slovenské technická univerzita, Bratislava)

dr. Jure Gašparič, PhD. (Ústav najnovších dejín, Ľubľana)

dr. Jaromir Jeszke (Univerzita Adama Mickiewicza, Poznań)

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

doc. Pavol Matula, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. Michal Pehr, Ph.D. (Masarykov ústav a archív Akadémie vied ČR, Praha)

Mgr. Ondrej Podolec, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

prof. Alain Soubigou (Parížska univerzita, Paríž)

Mgr. Monika Tihányiová, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. Mária Tonková, Csc. (Univerzita Komenského, Bratislava)

PhDr. et PeaDr. Marek Šmíd, PhD. (Jihočeská univerzita, České Budějovice)

Mgr. Miriam Viršínská, PhD. (Univerzita Komenského, Bratislava)

Recenzenti:

doc. Pavol Matula, PhD.

PhDr. Michal Pehr, Ph.D.

Grafická úprava: Mgr. Pavol Makyna, PhD.

© Vydáva Katedra histórie, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, Račianska 59, Bratislava

Vychádza 2x ročne, 6. ročník

ISSN: 1339-4053 (online)

Fotografia na titulnej strane: Pohľadnica Slovenského jubilárneho výboru k 10. výročiu vzniku ČSR s básňou Vladimíra Roya. (zdroj: archív prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.)

Obsah.....	4
ÚVOD.....	5
MATULA PAVOL	
<i>Editoriál.....</i>	<i>5</i>
ŠTÚDIE.....	6
VIRŠINSKÁ MIRIAM	
<i>Reflexia vzťahu Jozefa Miloslava Hurbana a Karola Kuzmányho do vydania</i>	
<i>Protestantského patentu.....</i>	<i>7</i>
LETZ RÓBERT	
<i>Aktivity Slovenskej ligy na Slovensku v rámci osláv 10. výročia vzniku</i>	
<i>Československej republiky</i>	<i>17</i>
TKÁČ JÁN	
<i>Pôsobenie československých vyslancov medzi Slovákmi vo Vojvodine a diplomatické</i>	
<i>aktivity ČSR v rokoch 1918 – 1938.....</i>	<i>33</i>
ČLÁNKY.....	48
ODLER RÓBERT	
<i>Stratené entity – časť 2.: Huncokári.....</i>	<i>49</i>
DOKUMENTY.....	61
VIRŠINSKÁ MIRIAM (ed.)	
<i>Problém výchovy slovenských žiakov v čase prvej svetovej vojny.....</i>	<i>62</i>
PRÁCE ŠTUDENTOV.....	68
MILÁKOVÁ VERONIKA	
<i>Sobášna politika Habsburgovcov.....</i>	<i>69</i>
RECENZIE.....	87
STRAPEK FRANTIŠEK (rec.)	
<i>LETZ Róbert (ed.). Slovenské územie v historickom kontexte.....</i>	<i>88</i>
NEUMANN MIROSLAV (rec.)	
<i>KOVAŘÍK, Jiří – KŘÍŽEK, Leonid: Historie evropských duelů a šermu (Zv. I).</i>	
<i>Od starověku k branám renesance.....</i>	<i>91</i>
SPRÁVY.....	93
KAMENICKÝ MIROSLAV	
<i>Cyklus prednášok: Rok Márie Terézie.....</i>	<i>94</i>
AUTORI.....	96

EDITORIÁL

Milé čitateľky a čitatelia,

v roku 2018 si pripomíname niekoľko významných okrúhlych tzv. osmičkových výročí spojených s udalosťami našej i svetovej histórie. Niektoré sa zapísali do dejín pozitívnejšie, iné zasa skôr naopak. K tým prvým možno zaradiť vznik prvej Československej republiky, ktorá umožnila Slovákom vymaniť sa z dlhodobého národnostného útlaku a poskytla im možnosť dovŕšiť ich národnú emancipáciu.

Tak ako si pripomíname túto udalosť i my v tomto roku, oslavovali ju pri okrúhlych jubileách aj za I. ČSR. O tom, ako sa na tom podieľala Slovenská liga, píše vo svojej štúdii Róbert Letz. Obdobiu prvej republiky sa venuje aj ďalší príspevok od Jána Tkáča, avšak s medzinárodným presahom, konkrétne do Vojvodiny, kde sleduje pôsobenie československých vyslancov medzi Slovákami. Štúdia Miriam Viršínskej nás posunie o jedno storočie dozadu a všíma si spoluprácu dvoch významných národných činiteľov Jozefa Miloslava Hurbana a Karola Kuzmányho.

Vo svojom článku *Stratené entity – Huncokári* nadväzuje náš doktorand Róbert Odler na jeho prvú časť v predchádzajúcom čísle. V rubrike dokumenty sa Miriam Viršínská pristavila pri polemike dvoch predstaviteľov slovenského národného života Svetozára Hurbana Vajanského a Alberta Martiša o problémoch výchovy slovenských žiakov v čase prvej svetovej vojny.

V študentských prácach nájdete príspevok Veroniky Milákovej na tému sobášnej politiky Habsburgovcov. V čísle nechýbajú ani recenzie na zaujímavé knihy. František Strapek sa pozrel na kolektívnu monografiu *Slovenské územie v historickom kontexte*, ktorá vyšla minulý rok a Miroslav Neumann zasa na publikáciu autorov Jiřího Kovaříka a Leonida Křížeka *Historie evropských duelů a šermu. Od starověku k branám renesance*. V správach Miroslav Kamenický informuje o cykle prednášok: *Rok Márie Terézie*.

Pavol Matula

ŠTÚDIE

Reflexia vzťahu Jozefa Miloslava Hurbana a Karola Kuzmányho do vydania Protestantského patentu*

Miriam Viršínská

Jozef Miloslav Hurban i Karol Kuzmány predstavujú mnohostranné osobnosti, ktoré dlhé obdobie patrili k popredným predstaviteľom slovenského národného hnutia. Hoci je Kuzmány o viac ako desaťročie starší ako Hurban, nežili a pracovne sa nestretli vo vzájomnej blízkosti, ich kontakty sa intenzívne rozvíjali už od druhej polovice 30. rokov 19. storočia. Napriek tomu, že sa v určitom období ideovo rozchádzali v dôležitých otázkach, najmä pokiaľ ide o spisovný jazyk, rešpektovali sa ako autority v prostredí slovenského národného hnutia, ako aj na pôde evanjelickej cirkvi a. v., angažujúce sa v službách slovenského národa. Zatiaľ čo Hurban patrí spolu so Štúrom k najvýraznejším postavám štúrovskej generácie, K. Kuzmány aj vzhľadom na svoj fyzický vek zaujíma zvláštne postavenie medzi generáciou J. Kollára a štúrovcov. Javí sa ako medzigeneračná osobnosť s vyhranenými postojmi voči jednotlivým osobnostiam zo staršej, ako aj mladšej generácie slovenského národného hnutia.

Hurban sa už počas svojich študentských čias na bratislavskom evanjelickom lýceu stretol s menom Karola Kuzmányho, resp. s jeho dielom. Na základe doterajších poznatkov sa dá predpokladať, kedy došlo k ich prvému osobnému stretnutiu. Popri štúdiu sa Hurban najmä v druhej polovici 30. rokov 19. storočia začal angažovať v samovzdelávacom spolku Spoločenosti česko-slovanskej, ktorá sa postupne vyprofilovala na centrum mladoslovenského hnutia. Od začiatku svojho pôsobenia sa aktívne zapájal do jej aktivít, ba dokonca sa zaradil k jej najaktívnejším členom. Tu napísal a publikoval svoje prvé literárne diela. Napriek tomu, že jeho prvé literárne texty nepatrili k výnimočným a boli podrobené zdrvivúcej kritike, Hurban nepoľavil vo svojom úsilí stať sa skutočným básnikom. A práve v tomto období dochádza k prvým kontaktom medzi Hurbanom a Kuzmánym, keď Hurban publikoval v roku 1837 svoju prvú báseň v Kuzmányho almanachu *Hronka*.¹ Kuzmány bol v pravidelnom kontakte so Spoločnosťou, vďaka čomu mohli jej viacerí členovia uverejňovať v Kuzmányho časopise svoje prvotiny. Hoci už v tomto čase Kuzmány vytvoril svoje vrcholné literárne diela

* Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA 1/0123/16 *Učitelia zo Slovenska na zahraničných univerzitách a vysokých školách do roku 1945*.

¹ Prvá báseň podpísaná od Miloslava Hurbana, Slováka: *Žalospev na smrť Jána Volka*. In: *Hronka*, roč. 2, 1837, zv. 3, s. 252-254. Karol Kuzmány vydával *Hronku* v rokoch 1836 – 1838 ako literárno-kultúrno-spoločenský časopis, v ktorom reflektoval vtedajšie literárne a kultúrne dianie. Bližšie pozri napr. ŠLOPEKOVÁ, Jana: Kuzmányho *Hronka* v kontexte slovenskej publicistiky. In: SEDLÁK, Imrich (zost.): *Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 14-20.

a bol rešpektovaným literátom, nebol medzi bratislavskou mládežou veľmi obľúbený, pretože ju často upozorňoval, aby dbala na opatrnosť a vyhýbala sa politizovaniu.²

V rámci Ústavu Hurban okrem literárnej tvorby viedol prednášky, mladších žiakov vyučoval slovenčinu, študoval slovanské nárečia, históriu i teológiu, vyhotovoval podrobné zápisnice z verejných zasadnutí. Ako vedúca osobnosť Spoločnosti cielene podporoval pestovanie národného jazyka, dozeral na rozvoj národnej výchovy a národnej činnosti. Taktiež i korešpondencia Ústavu zostávala zväčša na Hurbanových pleciach.³

V tomto období prešla Spoločnosť zložitým vývojom, keď sa jej činnosť musela oficiálne ukončiť na základe rozhodnutia kráľovskej miestodržiteľskej rady z roku 1836 o zákaze všetkých študentských spoločností v Uhorsku. Preto sa Spoločnosť premenovala na Ústav reči a literatúry česko-slovenskej (Slovanský ústav) a aj napriek nepriaznivým okolnostiam jej členovia rozvíjali predchádzajúce aktivity aj naďalej v prospech národnej kultúry a s cieľom poznania slovenského národa a územia, ktoré tento národ obýva.

Už v predošlom období Hurban navrhol vytvoriť v rámci Spoločnosti cestovateľský výbor na podporu cestovania študentov, *„predtým nevídané u mládeže, a síce cestovanie s určitým cieľom šírenia lásky k národu svojmu, bez ktorej nemala týmto pionierom žiadnej ceny ani veda, ani umenie, ani úrad a povolanie“*.⁴ Podporu výboru využil počas letných prázdnin v roku 1838 aj samotný Hurban, keď sa vybral na cesty po slovenských krajoch a navštívil Zvolenskú, Hontiansku a Tekovskú stolicu. V priebehu cesty sa osobne spoznal s viacerými predstaviteľmi slovenského verejného života v rôznych slovenských regiónoch, pričom tieto stretnutia Hurbanovi poslúžili *„na objasnenie života národného na Slovensku a stavu nášho utláčaného národa“*.⁵

Na základe dostupných prameňov je možné domnievať sa, že práve počas tejto cesty došlo k prvému osobnému stretnutiu Hurbana s Kuzmánym. Hurban po prejení západného Slovenska zamieril v júli 1838 aj do Banskej Bystrice, kde mal možnosť spoznať viacerých učiteľov, z ktorých slovenčinu ovládal práve len K. Kuzmány. Ten však na Hurbana veľmi priaznivo nezapôsobil, keďže neskôr na margo ich vzájomného stretnutia poznamenal ironickými slovami, že Kuzmány bol *„přehrozne učenlivý“*, *„zpanilý tento génus Tatry“*.⁶ Neskôr Kuzmányho spomenul i v súvislosti s príjemnejšou návštevou ďalšieho významného

² WINKLER, Tomáš: Korene a roky štúdií. In: ROLKOVÁ, Natália (zost.): *Jozef Miloslav Hurban. Prvý predseda Slovenskej národnej rady*. Bratislava : Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007, s. 27.

³ Podrobne WINKLER, Tomáš: *Život zvoniaci činom. Jozef Miloslav Hurban. Život a dielo v dokumentoch*. Martin : Osveta, 1987, s. 25-27.

⁴ HURBAN, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, cit. podľa <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1148/Hurban_Ludovit-Stur/1>.

⁵ J. M. Hurban V. Staňkovi, 25. 7. 1838. Cit. podľa: WINKLER, *Život zvoniaci činom*, s. 28.

⁶ WINKLER, Korene a roky štúdií, s. 27.

evanjelického kňaza, úspešného breznianskeho dramatika Jána Chalupku, podľa Hurbanových slov „nášho Voltéra“. Toho Hurban považoval za veľkého génia oplývajúceho samým žartom a vtipom, ktorý sa javil presne taký ako jeho veselohry. Chalupka sa vtedy zveril Hurbanovi, že sa rozhodol ukončiť uverejňovanie svojich prác v Kuzmányho *Hronke*, keďže mu Kuzmány neprimerane redaktorsky zasahoval do textov aj napriek tomu, že to Chalupka odmietal.⁷ Hurban obdivoval dramatické umenie J. Chalupku, jeho diela a považoval za ho za jedného z najlepších slovenských evanjelických duchovných.⁸ Touto návštevou sa len Hurban utvrdil v mienke, ktorú si vytvoril o J. Chalupkovi prostredníctvom jeho diel. Hurban zostal s Chalupkom v pravidelnom korešpondenčnom kontakte, kde ho opakovanenoinformoval o dôležitých momentoch svojho rušného života. V ďalších rokoch nezostalo len pri korešpondencii, ale viackrát sa aj stretli, keďže sa obidvaja aktívne zapájali do aktivít slovenského národného hnutia.⁹ Neskôr sa Hurban na Chalupku ako administrátora Preddunajského dištriktu v 50. rokoch 19. storočia obracal vo viacerých slovenských záležitostiach.¹⁰

Zo Zvolenskej stolice sa Hurban vybral do Liptovského Mikuláša, aby navštívil M. M. Hodžu a G. Fejérpataky-Belopotočského, „neúnavných robotníkov Slávie“, „hlavni a pozornosti hodných mužov“. Na Hurbana zanechala návšteva v Mikuláši mimoriadne priaznivý dojem. Vďaka neúnavnej práci miestnych aktérov národného života tu podľa Hurbana mala čoskoro vzniknúť tlačiareň a mal začať vychádzať časopis pre evanjelické duchovenstvo. Národnobuditeľská práca sa však podľa neho prejavila najmä vo Zvolenskej

⁷ J. M. Hurban V. Staňkovi z 25. júla 1838. Cit. podľa: WINKLER, *Život zvoniaci činom*, s. 31.

⁸ „Chalupka bol postava nie tak imponujúca ako pri otvorení úst zaujímavá a vtip prejavujúca najostrejši. Jeho najmenšie i najväčšie poznamenanie muselo vzbudiť buď smiech, buď strach pred šípami jeho. Vec každú ponímal, zachycoval za tú jej najpríhodnejšiu šticu. Neúprosná je jeho logika, spárená s trestajúcim vtipom, porážavo účinkovala na poslucháča. On žiadnej prípravy nerobil k veci, ktorú predniesť chcel, ale razom ožiarená bola tá samá vec svetlom ničiacim protivníka. Ani nikdy zďaleka nezachádzal a riekol prasto do duše, čo i hneď nebolo by to príjemné. Jeho „Kocúrkovo“, jeho „Bendegucz, Gyula Kolompošund Pišta Kurtaforint“, jeho „Sendschreiben des Grafen Karol Zay“, a iné články a reči, ako profesorské tak prezidiálne ako potomného administrátora superintendencie prešporskej sú svedectvom o neprebranom prameni, ktorý vrel v géniovi jeho.“ HURBAN, *Ludovít Štúr*, s. 192.

⁹ Jednou z návštev, ktorá Hurbanovi utkvela v pamäti, bola tá z revolučného roku 1849, keď sa Slováci v Brezne zapojili do revolučného pohybu počas zimnej výpravy: „Prvá ale moja návšteva platila slávnemu Jánovi Chalupkovi, vzdať poklonu a hold veľkému géniovi stred šireho, ale opusteného Slovenska. Ako som pripomenul, terorizmus v Brezne do nášho príchodu bol nesmierny. Sám Chalupka čupel v najzadnejšom kútiku veľkého svojho dvora, neodvažujúc sa vyjsť na ulicu. On na ulici — a už bolo sto rôznych rozprávok o ňom a za tým hneď inkvizitor, dáka stotina torquemady. Ohnety, uštipaný, usekírovaný sedel veľký kárateľ hriechov národných, ostrý bič satirický na prechmaty Maďarov, prenasledovník blbosti samozavinilej madarónov a odrodilcov na pohovke, majúť založené nohy na kríž, keď ja vstúpil do chyžky jeho.“ HURBAN, Jozef Miloslav: *Rozpomienky* [online]. Zlatý fond denníka SME, 2009. Dostupné na internete: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1000/Hurban_Rozpomienky/2>.

¹⁰ J. M. Hurban po zvolení Chalupku za administrátora považoval situáciu v Preddunajskom dištrikte pre Slovákov za natoľko priaznivú, že slovenská strana mohla „vystupovať víťazne bar v ktorej veci našej“. Podrobne: VIRŠINSKÁ, Miriam: *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 68-72.

stolici, ktorá „*najlepšie stojí so slovenskou národnosťou*“. Hurban tu našiel „*mužov, ktorí Slávy dcéru poznajú od slova do slova*“.¹¹

Hoci Hurban nevnímal prvé kontakty s Kuzmánym v pozitívnom svetle, faktom zostáva, že už v čase jeho pôsobenia v Spoločnosti, Kuzmány vydávaním *Hronky* napomáhal rozvoju kultúrno-osvetových snáh mladého slovenského hnutia. Samotný Štúr si Kuzmányho pre jeho prácu na poli slovenskej literatúry, kultúry a národného života vážil a zo spolupráce s ním očakával, že Kuzmány sa stane jedným z najaktívnejších predstaviteľov slovenského národného hnutia a bude sa angažovať pri upevňovaní slovenského národného povedomia a posilňovaní národného ducha.¹² Kuzmány zostával v neustálom kontakte s bratislavským centrom a jeho predstaviteľmi na čele so Štúrom. Ich pozitívne reakcie vyvolal Kuzmányho ohlas o pripravovanom, vyššie spomínanom literárnom časopise s názvom *Hronka*, keďže Mladoslováci na čele so Štúrom si uvedomovali nevyhnutnosť existencie literárneho časopisu pre ďalší rozvoj slovenského národného života. Štúr privítal *Hronku* vskutku s nadšením: „*By Hronka vesele kráčela a i Váh za soudruha měla, o tom se postaráme, ručíme za jej dlouhý život. Časopisu nám dávno bylo třeba, ten bude hromovodem literatury do života národního.*“¹³ Podobne ako Hurban, aj Štúr v *Hronke* uverejnil svoje prvé básnické počiny.¹⁴ Popri básňach zamýšľal uverejniť napr. aj „*výtahy z dějin severoamerikánských, jakož i boje o svobodu, a zemské zřízení její*“.¹⁵ Tento zámer však napokon nezrealizoval.

V úsilí angažovať Kuzmányho „*pre blaho národa*“ Štúr nepoľavil i v nasledujúcich mesiacoch. Keď v polovici roka 1836 plánoval založenie nového študentského spolku, požiadal Kuzmányho o jeho tzv. „ochraniteľstvo“ (čestné predsedníctvo). Spolok mal vzniknúť z podnetu bratov Moravanov s cieľom nezávislého publikovania historických, zemepisných, občianskych kníh. Tie sa mali čo najviac šíriť medzi slovenským obyvateľstvom, aby medzi ním prebúdžali národné povedomie.¹⁶ Štúrovi sa takýto spolok pre viaceré prekážky nepodarilo zrealizovať.

¹¹ J. M. Hurban V. Staňkovi z 25. júla 1838. Cit. podľa: WINKLER, *Život zvoniaci činom*, s. 31.

¹² „Ve Slovensku máme znamenité výhledy. Kuzmány ve Zvolenské, Bělopotocký v Liptovské mužně pracují; v Bystřici založena jest Slovenská knihovna. My se všemi stranami v dopisování stojíme, tím samým ducha národního a toho, jenž nás někdy spasí, všudy buditi chtějíce.“ List Ľudovíta Štúra Boleslavínovi Vrchovskému z 24. januára 1836. In: *Listy Ľudovíta Štúra*. I. 1834 – 1843. Ed. Jozef Ambruš. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 51, č. 17.

¹³ List Ľudovíta Štúra Michalovi Godrovi z 24. februára 1836. In: *Listy Ľudovíta Štúra*, s. 54, č. 18.

¹⁴ Jeho prvými básňami boli: ŠTÚR, Ludewit: Oda na Hronku. In: *Hronka*, roč. 1., 1836, zv. 2, s. 2-3; Tenže: Boleslawjnu Wrchowskému, gménem Prešporských Slowanů. In: *Hronka*, roč. 1, zv. 3, s. 4; Tenže: Pohled z Bjlé hory na Nitranskau. Na Nitranské Bjlé hoře dne 2. Července 1836. In: *Hronka*, roč. 1, zv. 3, s. 5-6.

¹⁵ List Ľudovíta Štúra Michalovi Godrovi zo 4. apríla 1836. Tamže, s. 57-58, č. 19.

¹⁶ List Ľudovíta Štúra Michalovi Godrovi z 26. júna 1836. Tamže, s. 69, č. 23.

Rešpekt voči Kuzmánymu a jeho dielu sa zo strany štúrovcov prejavil aj v ďalších aktivitách. Štúr obhajoval Kuzmányho počas svojej cesty po Slovensku v roku 1836,¹⁷ keď Kuzmány na stránkach *Hronky* vystúpil na obranu myšlienky zachovať československý národ a československý jazyk, ale zároveň konštatoval, že za najväčšie nebezpečenstvo pre národ pokladá fakt, že každý spisovateľ si utvára svoj vlastný pravopis. Tieto rozkoly v písanom jazyku môžu v konečnom dôsledku viesť k zániku vzdelanosti, literatúry, sily a slávy národa. Preto Kuzmány vyslovil názor, že napredovanie slovenského národa je možné len vtedy, keď dôjde k ustáleniu jeho spisovného jazyka.¹⁸ Týmto výstupom v úvode *Hronky* sa Kuzmány vymedzil najmä voči bibličtine Juraja Palkoviča, odmietal akékoľvek snahy o slovakizáciu češtiny navrhované Michalom Godrom a Jánom Kollárom a v neposlednom rade sa dištancoval aj od „rozkolníkov“ bernolákovcov ako porušovateľov jednoty spisovného jazyka. Za deklarovanie svojho stanoviska a za vyjadrenia ostrých slov najmä na adresu J. Palkoviča hrozila Kuzmánymu dokonca žaloba, ktorá nakoniec nebola podaná. Štúr zásadne neodmietol Kuzmányho kritické vystúpenie v súvislosti s jazykom, ale odsúdil urážlivý tón voči Jurajovi Palkovičovi. Štúrov postoj vychádzal z faktu, že napriek tomu, že už aj medzi Štúrovými rovesníkmi sa našli kritici Palkoviča a jeho aktivít z posledného obdobia, nachádzame medzi jeho študentmi stále mnoho čitateľov a poslucháčov, ktorí sa Palkoviča vážili pre jeho dovtedajšiu prácu v národnej, ako aj cirkevnej oblasti.¹⁹

Kuzmány podporoval aktivity predstaviteľov slovenského národného hnutia aj nasledujúcich rokoch. Nájdeme ho medzi aktérmi Slovenského prestolného prosbopisu z roku 1842. Slovenskí evanjelici prostredníctvom prosbopisu reagovali na zostrujúcu sa maďarizáciu na pôde uhorskej evanjelickej cirkvi. Túto skutočnosť nemohol obísť ani Kuzmány: „*S Maďaromanmi máme vždy tuhší a utrputnejší boj, zvlášť o katedru naši Slovenskou v Prešporku. Padni co padni, upevniť a zvelebiti musíme; buď by sme se cele od aristokratů našich odtrhli a neprostředně vládě a dozoru Jeho Jasnosti ústav poddali, jistí jsouce toho, že naši národnost chrániti bude, náboženstvu pakjiž na věky dá pokoj.*“²⁰ Kuzmány sa spomínal ako jeden z účastníkov deputácie na čele so superintendentom Pavlom

¹⁷ Tamže.

¹⁸ Toto stanovisko nezostalo nezmenené. Už v nasledujúcom ročníku *Hronky* Kuzmány obhajoval opodstatnenosť slovakizovanej češtiny obsahujúcej viaceré slovenské jazykové prvky. Jeho názor na spisovný jazyk sa postupne formoval, keď nakoniec podporil Štúrovu kodifikáciu a novú kodifikovanú spisovnú slovenčinu vrátane jej neskoršej úpravy. Bližšie pozri: BUJNÁK, Pavel: *Dr. Karol Kuzmány. Život a dielo*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1927, s. 45; ČULENOVÁ, Eva: Karol Kuzmány a jeho názory na jazyk v Hronke. In: SEDLÁK, Karol *Kuzmány a Štefan Moyses*, s. 26-30.

¹⁹ Bližšie: BUJNÁK, Dr. Karol *Kuzmány*, s. 37-38.

²⁰ List Karola Kuzmányho Jaroslavovi Pospíšilovi zo 14. júla 1841. Citované podľa BUJNÁK, Dr. Karol *Kuzmány*, s. 133.

Jozeffym, ktorá mala odovzdať prosbopis panovníkovi vo Viedni. Keďže v čase deputácie Kuzmánymu ochorela žena, nakoniec do Viedne necestoval, nahradil ho Ján Chalupka.²¹ Do zápasu proti maďarizácii na cirkevnej pôde sa zapojil aj Hurban. Jedným z prostriedkov pomadžarčenia slovenských evanjelikov sa malo stať vytvorenie tzv. únie, proti čomu na cirkevných konventoch vystupoval najmä J. M. Hurban.²² Kuzmány upozorňoval na nebezpečenstvo maďarizácie, aktívnejšie do bojov proti nej zatiaľ nevystúpil. Ako konštatoval literárny historik P. Bujnák: „Kuzmány v čase tomto prežíva skôr v duši dôležité pre národ udalosti, duch jeho dozrieva, upevňuje sa k bojom, ktoré i jeho čakajú, ktorých o krátky čas má byť účastným, a pracuje v tichosti, viac utiahnuto od bojov, než na poli otvorenom.“²³

Popri kňazskej a kazateľskej činnosti sa taktiež prejavil ako mimoriadne zdatný organizátor osvetovej a výchovnej práce v Banskej Bystrici, v mieste jeho pôsobiska. Podobne ako Hurban neúnavne vykonával sociálnu, osvetovú a kultúrnu činnosť na svojej fare v Hlbokom. Kuzmány sa angažoval v boji proti alkoholizmu, pretože „pitie pálenky sa už vydriapalo na najvyšší stupeň, rozprasilo sa pitie tohto hnusného nápoja medzi naším obecným ľudom tak, že mu je oddaný každý vek, oboje pohlavie“.²⁴ Problematicky vnímal tento patologický jav aj Hurban. Odstraňovať tento neduh spoločnosti sa rozhodol taktiež založením spolku miernosti, keďže podľa Hurbana „pálenka, to jest nápoj vypaľovaný a zas len ohňom, plameňom spáliteľný, je ten nápoj, ktorý duchovné sily marí, telesnosť rozpaľuje a ohňom pekelným ženie bližšie k pekle a záhube. Na dvoch stranách hryzie a nakúsava ľudský život, čerstvosť, spôsobnosť a krásu chrámu tohto ducha nášho, tela, obracia na mdlobu, biedu, hnusotu.“²⁵ Hurban i Kuzmány pripisovali jednu z hlavných príčin duchovného i hmotného zaostávania slovenského ľudu práve neduhu alkoholizmu a iba jeho odstránením mohol slovenský národ nastúpiť na cestu upevňovania národného povedomia.

Kuzmány za hlavný spôsob dosiahnutia pokroku v slovenskom literárnom i kultúrnom živote požadoval odstránenie rozdielností v otázke spisovného jazyka. Zjednotenie

²¹ Podrobne o prosbopise: RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1942. 304 s.

²² K problematike únie pozri napr. HANUS, Radoslav: J. M. Hurban – konfesijný luteránsky teológ a politik. In: KLÁTIK, Miloš: *Jozef Miloslav Hurban – prínos pre cirkev a národ : Vedecko-historická konferencia Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2017, s. 24-47; VIRŠINSKÁ, Miriam: Cirkevnopolitická a kňazsko-kazateľská činnosť. In: PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália: *Jozef Miloslav Hurban : Prvý predseda Slovenskej národnej rady*. Bratislava : Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2017, s. 130-159.

²³ BUJNÁK, Dr. Karol Kuzmány, s. 96.

²⁴ Citované podľa LOMENČÍK, Július: Pedagogicko-osvetová činnosť Karola Kuzmányho. In: SEDLÁK, Karol Kuzmány a Štefan Moyses, s. 134.

²⁵ HURBAN, Jozef Miloslav: Slovo o spolkoch miernosti a školách nedeľných. Citované podľa WINKLER, Život zvoniaci činom, s. 49.

spisovného jazyka aj naďalej považoval za prvoradú úlohu slovenského národného hnutia. Kuzmány preto ocenil vznik Tatrína, celonárodnej a nadkonfesionálnej inštitúcie, a na jeho druhom zasadnutí v roku 1845 v Liptovskom Mikuláši stal aktívnym členom tatrínskeho výboru. Druhé zasadnutie rozhodovalo o viacerých otázkach súvisiacich s pravopisom štúrovskej slovenčiny. Dosiahnutie zjednocovacieho procesu slovenskej inteligencie v jazykovej i politickej rovine sa stalo prioritným cieľom novovzniknutého spolku.²⁶ Vznik Tatrína podporil Kuzmány týmito slovami: „*Tatrín musí byť punkt zjednotenia nášho s katolíky, aby tak i k prijatiu našej slovenčiny sa naklonili a kňazstvo katolícke u direkcii škôl si vymohlo to, že by školské ich knižky tak písané a seminaristi v tomto nárečí cvičení boli.*“²⁷ Spájanie predstaviteľov katolíckej i evanjelickej inteligencie v rámci slovenského národného hnutia Kuzmány podporil založením Spolku všeobecnej vzdelanosti v novembri 1847 so sídlom v Banskej Bystrici. Spolok mal predstavovať akúsi alternatívu voči existujúcim kasínam, ktoré vznikali v slovenských mestách s cieľom posilňovania maďarského národného povedomia. Spolok sa mal stať jedným z prostriedkov upevňovania národnej jednoty na nadkonfesiálnej báze. Kuzmány svojou národnobuditeľskou a osvetovou aktivitou pomáhal napĺňať ciele, s ktorými bol Tatrín založený. Pri jeho zrode zohral dôležitú úlohu i J. M. Hurban. Podľa Hurbana mal práve Tatrín, „*v ktorom sa žiadosti kmeňové, náhlady vedomcov slovenských vyrazili, predniesli, hádky prudké o živote kmeňa a jazyka nášho strhli, tak hlavnejšie pravidlá a princíp určili, k nasledovaniu alebo lepšie k približovaniu sa k ideálu reči dvere otvorili, vnuknutie dalo, pohnutie načalo, až sa celé Slovensko do ohňa pustilo! S týmto pohnutím hneď sa tvorili spolky miernosti, nedeľné školy, spoločenstvá literárne aj sociálne*“.²⁸ Od začiatku jeho vzniku mal Tatrín podporiť aktivity slovenského národného hnutia a de facto tým napĺňal ideu zjednocovania i v otázke spisovného jazyka: „*Tatrínska činnosť bola v národe to, čo Štúr v mládeži slovenskej [...] Tatrín bol úvod do slovenčiny, do búrneho života verejného a k nemu pridali sa i spolky miernosti [...] Morálne pôsobil Tatrín so sestrami svojimi, miernosti a sporivosti spoločnosťami tak ako od tristo liet žiaden zjav na Slovensku.*“²⁹

Keď Hurban začiatkom 40. rokov 19. storočia začal pôsobiť ako kaplán v Brezovej pod Bradlom, rozhodol sa nadviazať na vydavateľskú činnosť, ktorú už v predchádzajúcom

²⁶ Bližšie k vzniku a pôsobeniu spolku: RAPANT, Daniel: *Tatrín. (Osudy a zápasy)*. Martin : Matica slovenská, 1950. 179 s.

²⁷ Citované podľa LOMENČÍK, Pedagogicko-osvetová činnosť, s. 135.

²⁸ Citované podľa FORDINÁLOVÁ, Eva: Dozrievanie Hurbanovej osobnosti a zápas za slovenčinu. In: ROLKOVÁ, Jozef Miloslav Hurban, s. 57.

²⁹ Citované podľa KODAJOVÁ, Daniela: Život s perom, krížom a mečom. In: KODAJOVÁ, Daniela – MACHO, Peter: *Jozef Miloslav Hurban : Osobnosť v spoločnosti a reflexii*. Bratislava : VEDA, s. 29.

desaťročí začal Kuzmány prostredníctvom *Hronky*. Podľa Hurbanových slov „*Hronka pána Kuzmányho – bola vo svojom čase dač známejšieho, ktorá kebi do teraz bola sa preživila, malo na Slovensku lepšie biť*“.³⁰ Hurbanovým najvýznamnejším počinom v rámci vydateľských aktivít sa stalo vydanie časopisu *Slovenských pohľadov*, ktoré mali zaplniť prázdne miesto v slovenskom literárnom i vedeckom živote.³¹ Popri literárnej kritike v nich venoval priestor aktuálnym udalostiam, recenzovaniu kníh a časopisov, ako aj zábavno-poučným príspevkom. V tomto období sa Kuzmány angažoval najmä na poli náboženskej literatúry. Publikovaním viacerých odborných teologických prác sa začína profilovať ako odborník na evanjelickú teológiu, čo mu neskôr v roku 1849 umožnilo zaujať miesto univerzitného profesora na evanjelickom teologickom inštitúte na Viedenskej univerzite. Jeho literárnu činnosť neobchádzal ani Hurban vo svojich *Pohľadoch*. Už tu prezentuje Kuzmányho ako náboženského spisovateľa hlásiaceho sa k Štúrovej slovenčine. Hurban reflektuje Kuzmányho ako jedného z najvýznamnejších slovenských spisovateľov, autora náboženskej literatúry. V spise, ktorým reagoval na Kollárovu kritiku Štúrovej slovenčiny, zaraďuje Kuzmányho tvorbu k „*najkrajším z najnovších*“.³² V *Pohľadoch* publikuje ohlasy na Kuzmányho práce, kde neopomenie ich úspech medzi čitateľmi.³³ Jeho kázňovú tvorbu³⁴ považuje nasledovaniashodnú. Vyzdvihol na nej predovšetkým fakt, že to nie sú neosobné kázne bez posolstva, ktoré by sotva zaujali publikum, ale naopak, zdôrazňuje: „*Znemeňtie kázne, najme P. Kuzmányho sila reči, slohu, a náhladou sú obdivuvaňa hodnje; takjeto kázne musja srdcami pohínať! To suchou rozumovaňa a moralizovaňa ňestojé nič; takto kážte, keď chceťe s kázňami kresťanou vzdelávať*“.³⁵

Kuzmány sa postupne zaraďuje k najaktívnejším autorom náboženských spisov. Jeho práce sú pozitívne vnímané čitateľmi, ako aj kritikou. Kuzmányho *Katechismus*³⁶ je na vtedajšiu dobu moderným dielom určeným najmä žiakom a študentom, v ktorom sa usiloval o nadviazanie na Lutherov katechizmus. Hurban sa pri čítaní tejto práce utvrdzuje v tom, že

³⁰ HURBAN, Jozef Miloslav: Prjehlad Novín a Časopisou. In: *Slovenskje pohladi na vedi, umneňja a literatúru* (ďalej len *Slovenskje pohladi*), roč. 1, 1846, zv. 2, s. 71.

³¹ Bližšie k týmto Hurbanovým aktivitám: KAČÍREK, Ľuboš: Vydavateľské aktivity, literárne a publicistická tvorba. In: PETRANSKÁ-ROLKOVÁ, Natália: *Jozef Miloslav Hurban : Prvý predseda Slovenskej národnej rady*. Bratislava : Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2017, s. 160-179.

³² HURBAN, Jozef Miloslav: Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky. In: *Slovenskje pohladi*, roč. 1, 1846, zv. 1, s. 60.

³³ „*Že sa tímto spisom pán Kuzmány obecnstvu veelice zavďačiu, o tom svedčí dvoje rozchitanu vidaňa a aj od cudzincou urobenou preložeňa*.“ Týmto slovami uviedol ohlas na Kuzmányho *Život D. Martina Luthera s cirkevno-historickým úvodom k prospěchu kresťanů Evajelických*. HURBAN, Jozef Miloslav: Literatúra. In: *Slovenskje pohladi*, roč. 1, 1846, zv. 2, s. 45.

³⁴ Kuzmányho kázňovej tvorbe sa vo svojom príspevku venoval KOVAČKA, Miloš: Kázňová tvorba Karola Kuzmányho. In: SEDLÁK, Karol *Kuzmány a Štefan Moyses*, s. 91-109.

³⁵ HURBAN, Jozef Miloslav: Literatúra. In: *Slovenskje pohladi*, roč. 1, 1846, zv. 2, s. 49.

³⁶ KUZMÁNY, Karol: *Katechismus evanjelický v trojím běhu vyučování*. Banská Bystrica 1845. 46 s.

Kuzmány sa stáva jedným z najlepších duchovných usilujúcich sa prostredníctvom svojej práce o rozvoj slovenského duchovného i národného života: „*Tento Katechism je šlapaja veľkých duchovných pochodou ducha P. Kuzmányho; z ňeho hladí na nás P. Kuzmány tak, že knížečke tejto aj akúsi filozofickú básnickú cenu pripísať musíme. Borí sa tento bistrí duch so svojím predmetom čo najsvedomitejšie; vidno že aj jeho bou zatrasou duch časou terajších. Ale poťeší náramne kresťana, keď vidí, ako cez všakovej zákruti voždí predca sa priráža do prístavu dogmatikou kresťanských.*“³⁷ Hurban považuje Kuzmányho katechizmus za najlepšie dielo dovtedy spomedzi katechizmov publikované: „*Pri daktorom určení bi sme sa mohli zastaviť; ale ňevídime teraz nič – iba nádeju, že tento katechism je lepšej epochi katechismovej u Evanjelikou v Uhrách počjatok!*“³⁸

Jozef Miloslav Hurban a Karol Kuzmány sa už do revolučného obdobia stali dôležitými osobnosťami slovenského verejného života. Od počiatocnej nedôvery, ktorú voči Kuzmánym Hurban prechovával, sa postupne zmenil ich vzťah na vzťah vzájomného uznania a obdivu. Aktívnejší Hurban oceňoval predovšetkým Kuzmányho angažovanosť na poli náboženského a literárneho života, keď po Kuzmányho smrti v roku 1866 konštatoval: „*Činnost Kuzmányho byla veliká. Při prácach úřadu svého zaujímala mysl jeho myšlenka na dobrobyt hmotný národa slovenského, na jedné, na druhé pak straně, na rozkvet čilejšího života litererno-národního. Tamté činnosti pomník zanechal K. v spolku zahradnickém v B. bystrici pomocí jeho založenému, teto v časopisu zabavném pod jmenem Hronka, pod redakci jeho vycházejícím. Cirkvní ale činnost jeho neobmedzovala se jen na pilné úřadu svého hledění a mocné na všech konventech zaujmú cirkvno-národníchbránění: ale také literaturu cirkvní mnohými knihami obohatil, kam náleží činnost jeho přinovém Zpěvníku, vydání modliteb, životopisu Lutherova, Katechismu, Pohřebníka a více menších spisů a kázání. Požehnané bylo jeho působení i zohledu zakládání a napomáhání spolku mírnosti.*“³⁹

Kontakty Hurbana a Kuzmányho do revolučného obdobia zostávali najmä v rovine neosobnej. Hoci sa viackrát stretli, nateraz neudržiavali medzi sebou intenzívnejší kontakt. To sa však zmenilo v nasledujúcom období. Kuzmány sa po presťahovaní do Viedne v roku 1849 stáva jednou z najdôležitejších osobností spomedzi viedenských Slovákov. Najmä jeho odbornosť v oblasti duchovnej, ale aj osobné kontakty s ministrom kultu a náboženstva Leom Thunom v období neoabsolutizmu prispeli k tomu, že Kuzmány sa podieľal na príprave reorganizácie protestantskej cirkvi v habsburskej monarchii v duchu idey jednotného štátu. Na

³⁷ Tamže, s. 50.

³⁸ Tamže, s. 51.

³⁹ HURBAN, Jozef Miloslav: Nekrológ Karla Kuzmányho. In: *Cirkvní listy*, roč. 3, 1866, zv. 6, 7, s. 246.

viedenskom dvore sa stal akýmsi prostredníkom medzi slovenskými evanjelikmi a ministrom Leom Thunom. Kuzmány sa ocitol v centre diania, čo zintenzívnilo kontakty medzi ním a Jozefom Miloslavom Hurbanom. Obdobie ich vrcholnej spolupráce potom predstavujú 60. roky 19. storočia, obdobie tzv. patentálnych zápasov, čo nám dosvedčuje ich vzájomná korešpondencia.

Summary

Jozef Miloslav Hurban and Karol Kuzmány present multilateral persons, who for a long time belonged to leading representatives of Slovak national movement. Although Kuzmány is more than a decade older than Hurban, they did not live, nor meet for work, their contacts have been intensively developed since the second half of 30ties of 19th century. Despite of their ideological division in important questions, especially when it comes to standard language, they respected each other as authorities in the environment of Slovak national movement, as well as in the field of Protestant church engaged in the service of Slovak nation.

Aktivity Slovenskej ligy na Slovensku v rámci osláv 10. výročia vzniku Československej republiky*

Róbert Letz

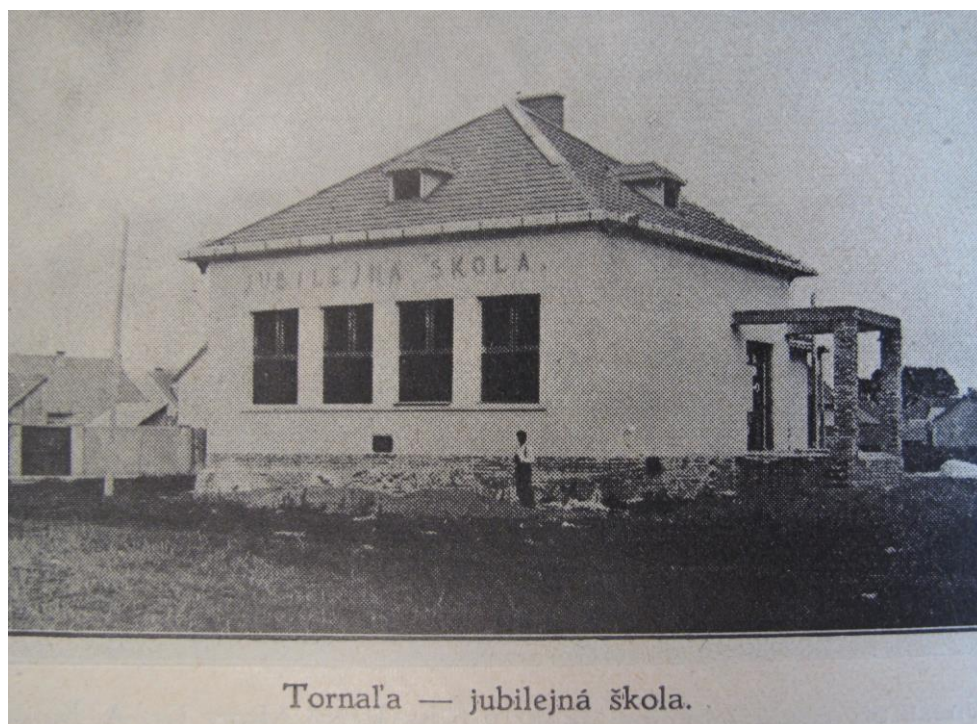
Slávenie desiateho výročia vzniku Československej republiky bolo významnou udalosťou, ktorá aktualizovala historický rok 1918 v kolektívnej pamäti obyvateľov Slovenska. Pre mladý štát to bolo dôležité z viacerých hľadísk. Späť sa dokazovala a legitimizovala správnosť rozhodnutia založiť štát a prezentovať ho doma i v zahraničí ako plne konsolidovaný, v každej oblasti úspešný a ďalej perspektívny projekt. Pri štúdiu dobových prameňov sa často nedá ubrániť pocitu, že udalosti spred desiatich rokov a ich aktéri sa heroizujú a vyzdvihujú tak, akoby išlo o starú a tradičnú históriu, už dávno ukotvenú v pamäti. Do príprav jubilejných osláv bol zaangažovaný veľký počet spolkov, ktoré v nich videli vítanú možnosť prezentovať sa. Jedným z celonárodných spolkov pôsobiacich v tom čase patrila Slovenská liga na Slovensku, ktorý vznikol 22. októbra 1920 v Bratislave z iniciatívy amerického Slováka, novinára Ignáca Gessaya.¹ Základným cieľom tohto spolku bolo duchovné a hmotné povznesenie Slovákov a pestovanie ich slovenského národného a slovanského povedomia. Združovala Slovákov bez rozdielu konfesie, sociálneho postavenia a príslušnosti k politickým stranám. Slovenská liga sa zameriavala na podporu Slovákov, ktorí žili na jazykovo zmiešaných územiach Slovenska v menšine, a to najmä stavbou slovenských škôl, tzv. menšinových škôl.

Slovenská liga na Slovensku ako celonárodný spolk, ktorý mal za sebou osem rokov existencie, si bola dobre vedomá významu prichádzajúceho osmičkového jubilejného roka. Preto sa vopred pripravila na jeho slávenie, ktoré chápala zároveň aj ako vítanú možnosť prezentácie svojich ideálov. Podpredseda Slovenskej ligy na Slovensku a zároveň rímskokatolícky farár v Dolnej Strede Ferdiš Juriga prišiel s originálnym podnetom hlavných úloh Ligy v jubilejnom roku 1928. Symbolicky ich spojil s číslom desať: 10 jubilejných škôl, 10 pomníkov a 10 kníh.² Tento plán si vedenie Slovenskej ligy na Slovensku osvojilo a postupne ho začalo realizovať.

* Štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0291/17 Rok 1918 na Slovensku v historickej pamäti.

¹ Bližšie o dejinách spolku pozri: LETZ, Róbert: *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2000, 285 s.

² JURIGA, Ferdiš: *Blahozvest' kriesenia slovenského národa a Slovenskej krajiny*. Trnava : F. Urbánek a spol., 1937, s. 226.

Začiatkom januára 1928 sa uskutočnili schôdze jednotlivých odborov Slovenskej ligy na Slovensku (propagačného, literárneho, hospodárskeho a matice školskej). Každý odbor pripravil predbežné programy na jubilejný rok. Z nich sa zachovala iba zápisnica zo zasadnutia propagačného odboru zo 4. januára 1928. Hlavný župný notár Štefan Sommer tu navrhol, aby „v prvej rade pamätnými mramorovými doskami a bronzovými písmenami boli označené miesta, týkajúce sa priamo nášho oslobodenia a to: budova, kde bola prijatá Martinská deklarácia v Turčianskom Sv. Martine, sídla prvých vlád čsl. v Skalici a v Žiline“.³ Tajomník obchodnej komory v Bratislave a tajomník Slovenskej ligy na Slovensku Vojtech Brestenský pripomenul, že Liga sa zaviazala postaviť pomník na Zobore, v Seredi a v Plešivci, ktoré by mali byť zaradené medzi jubilejných desať pomníkov. Evanjelický biskup Samuel Š. Osuský predniesol koncepčný návrh rozdeliť program postavenia pomníkov z historického hľadiska do troch skupín: Prvá skupina sa mala týkať prvej čs. vlády na Slovensku, druhá oslobodzovacích bojov v rokoch 1918 a 1919 a tretia skupina „predprevratových zabudnutých národných momentov“.⁴ Osuského návrh bol jednomyseľne prijatý a propagačný odbor Slovenskej ligy na Slovensku sa uzniesol vytvoriť v prvej skupine tieto pomníky: 1. Bratislava – pripojenie hlavného mesta Slovenska k Československej republike, 2. Skalica – pôsobenie zástupcov dočasnej čs. vlády na území Slovenska, 3. Žilina – pôsobenie prvej čs. vlády na Slovensku v Žiline. V druhej skupine boli plánované tieto

³ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Slovenská liga, k. č. 5, Zápisnica zasadnutia propagačného odboru Slovenskej ligy. Bratislava 4. 1. 1928.

⁴ Tamže.

pomníky: 1. Sered' – pomník padlým legionárom, 2. Neurčená lokalita na východnom Slovensku (neskôr sa písalo o Košiciach) – pomník padlým legionárom. Do tretej skupiny boli zaradené pomníky: 1. Zobor s motívom oslobodenie Slovenska, 2. Devín s motívom pripomínajúcim Veľkomoravskú ríšu, 3. Leopoldov – pamiatka Karolovi Holubymu a Viliamovi Šulekovi, účastníkom slovenského povstania, popraveným v roku 1848 maďarskými gardistami. Pre prvú skupinu mali byť vytvorené pamätné tabule, pre druhú skupinu pomníky (z tretej skupiny sem zaradili pomník Šulekovi a Holubymu) a pre tretiu skupinu „primerané kríže“.⁵ Podľa iných materiálov malo ísť o monumentálne dvojramenné kríže. Umeleckú stránku pomníkov mala riešiť odborná komisia, do ktorej boli pozvaní významní slovenskí umelci, sochári Frico Motoška a Ladislav Majerský, architekti Dušan Jurkovič a Emil Belluš. Ligu zastupoval predseda jej propagačného odboru S. Š. Osuský.

Dňa 9. januára 1928 zasadala Ústredná správa Slovenskej ligy na Slovensku, aby s konečnou platnosťou rozhodla o programe spolku na jubilejný rok 1928. Zasadnutie viedol predseda Ligy Matej Metod Bella. Zástupcovia jednotlivých odborov Ligy tu referovali o svojom pláne hlavných činností na jubilejný rok 1928. Popri prezentovanom programe propagačného odboru, ktorého plán bol podrobne rozobraný vyššie, sa prezentovala Školská matica Slovenskej ligy, ktorá sa uzniesla osláviť jubilejný rok 1928 tak, že „*behom roku 1928 verejnosti odovzdá 10 nových školských budov, v prvom rade škôl menšinových*“.⁶ Literárny odbor sa prezentoval plánom vydania desiatich publikácií „*s názvami miest, ku ktorým sa viažu pre Slovákov – po stránke utrpenia – dôležité udalosti a pamäti. Miesta takéto sú: Vácov, Segedín, Turčiansky Sv. Martin, Nitra, Giraltovce, Uhorská Skalica, Plešivec, Černová, Banská Bystrica, Bratislava. V prácach bude sa hlavne pamätať, aby vo všetkých bola ukázaná spolupráca Slovákov a Čechov už i pred vojnou.*“⁷ Hlavným redaktorom týchto publikácií mal byť moravský katolícky kňaz, známy slovakofil a podpredseda Slovenskej ligy na Slovensku Alois Kolísek. Hospodársky odbor vyčíslil, že náklady spojené s realizáciou plánov Ligy pre jubilejný rok 1928 dosiahnu výšku až 5 miliónov Kčs.⁸ Súčasne sa zaviazal získať tieto prostriedky. Ústredná správa Slovenskej ligy na Slovensku plány všetkých odborov schválila. Okrem toho na návrh svojho druhého tajomníka Antona Granatiera odsúhlasila, aby sa Liga stala iniciatívnou a centrálnou ustanovitzhou riadenia jubilejných slávností v roku 1928 na Slovensku. S týmto cieľom sa Liga uzniesla zaobstarať si súhlas vlády a dohodnúť sa s ostatnými spolkami na spoločnom postupe. Pre jubilejný rok navrhla

⁵ Tamže.

⁶ *Slovenská liga*, roč. 5, 1928, č. 1 – 2, s. 19.

⁷ Tamže.

⁸ Tamže.

Slovenská liga Slovensku rôzne originálne akcie v spolupráci s inými spolkami a inštitúciami. Na slovanskom hradisku nad Devínskou Novou Vsou sa mal osadiť pamätný balvan a vysadiť desať pamätných stromov. Podobná akcia bola naplánovaná na vrchu Sitno pri Banskej Štiavnici. Pamätné aleje mali byť vysadené v Bratislave, v Petržalke pri brehu Dunaja, v Tatrách pozdĺž Cesty Slobody, v Turčianskom Sv. Martine od mesta k prameňu Medokýš a pod Stráne, v Ivánke pri Dunaji od stanice k Štefánikovej mohyle. Mali sa rekonštruovať staré topoľové aleje z Grinavy do Pezinka a veľká zemplínska alej cez Humenné ako jubilejné aleje. Ďalej mal byť v Bratislave položený základný kameň pomníka M. R. Štefánika a odhalená socha Františka Palackého.⁹ Ani jednu z týchto navrhnutých aktivít sa však v roku 1928 nepodarilo realizovať. Stromy slobody boli sadené z iniciatívy jednotlivých zborov Slovenskej ligy.

S myšlienkou vytvoriť centrálny výbor, ktorý by koordinoval a usmerňoval slávnosti na celom Slovensku, však neprišiel A. Granatier, hoci ho predložil na zasadnutí Ústrednej správy Slovenskej ligy. Jej autorom bol podpredseda Slovenskej ligy na Slovensku, v tom čase rímskokatolícky farár v Dolnej Strede Ferdiš Juriga.¹⁰ Na zasadnutí Ústrednej správy Slovenskej ligy 17. decembra 1927 v Bratislave podal Juriga návrh, aby Slovenská liga „*ako najobjektívnejšie slovenské fórum a všetky zložky národa spojujúca spoločnosť vzala do ruky riadenie a vedenie slávností jubilejného roku*“.¹¹ Juriga aj navrhol meno orgánu, ktorý mal byť založený z iniciatívy Slovenskej ligy pre spoločné slávnosti roka 1928: Slovenský jubilárny výbor. Jurigovu iniciatívu potvrdzujú aj jeho pamäti. Podľa nich došlo k založeniu centrálného výboru pre oslavy 10. výročia vzniku ČSR takto: „*Ako podpredseda Slovenskej ligy zájde [Juriga] k jej predsedovi dr. Bellovi s návrhom, aby sa utvoril pri Slovenskej lige „Jubilárny výbor r. 1928“. Juriga so súhlasom Bellovým a horlivou ochotou dr. Vojtecha Brestenského, generálneho tajomníka Slov. Ligy a gen. tajomníka obchodnej komory, utvorí zo všetkých významných spolkov v Bratislave súladný „Jubilárny výbor 1928“.*“¹² Slovenský jubilárny výbor bol založený 3. februára 1928 v Bratislave za účasti zástupcov 17 ústredných slovenských spolkov.¹³ Počet participujúcich spolkov postupne vzrástol až na 33.¹⁴ Predsedom Slovenského jubilárneho výboru sa stal predseda Slovenskej ligy na Slovensku,

⁹ Slovenský denník, roč. 11, 25. 3. 1928, č. 72, s. 4.

¹⁰ BRESTENSKÝ, Vojtech: Zase rok činnosti. In: Kalendár Slovenskej ligy na Slovensku, roč. 2 na rok 1929, s. 58.

¹¹ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 9.

¹² JURIGA, Blahozvešť kriesenia slovenského národa a Slovenskej krajiny, s. 226.

¹³ Slovenský denník, roč. 11, 4. 2. 1928, č. 29, s. 5.

¹⁴ BRESTENSKÝ, Vojtech: Slovenská liga na Slovensku. In: KOLESÁR, Miloš (zost.): Zlatá kniha Slovenska. Jubilejný zborník. Bratislava : Nákladom Živnostenského vydavateľstva a nakladateľstva, 1930, s. 306.

M. M. Bella, jeho tajomníkmi tajomníci Slovenskej ligy V. Brestenský a Anton Granatier a podpredsedami tajomník Matice Slovenskej Štefan Krčméry, predseda Osvetového zväzu pre Slovensko a župný školský inšpektor Karol Jelínek a poslanec Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSL'S) Jozef Sivák. J. Sivák sa do Slovenského jubilárneho výboru nedostal v dôsledku svojej politickej funkcie, ale ako predseda Spolku slovenských umelcov a pedagóg, angažovaný naplno v spolkoch Matica slovenská a Spolok svätého Vojtecha. V rámci Slovenského jubilárneho výboru pracoval organizačný a tlačový odbor. Slovenský jubilárny výbor disponoval miestnosťami na Dunajskej ul. 22 v Bratislave, ktoré sa nachádzali v budove Slovenskej ligy na Slovensku. Liga spoiatku hradila zo svojich prostriedkov výdavky, spojené s činnosťou Slovenského jubilárneho výboru. Niektoré zbory Slovenskej ligy vykonávali agendu Slovenského jubilárneho výboru a oblastný sekretariát Ligy v Košiciach bol zároveň aj sekretariátom Slovenského jubilárneho výboru pre celé východné Slovensko.¹⁵ Z personálneho zloženia Slovenského jubilárneho výboru a miesta jeho sídla jednoznačne vyplýva, že Slovenská liga na Slovensku mala rozhodujúci podiel pri vzniku i pri riadení Slovenského jubilárneho výboru. Táto náročná úloha sa viazala k celému roku 1928 a niektoré akcie sa preniesli aj do roku 1929. Slovenský jubilárny výbor sa hneď po svojom založení ujal práce. Obrátil sa na slovenskú verejnosť s výzvou, v ktorej zdôraznil význam jubilejných slávností a vyzval na ich dôstojný priebeh. Potom inicioval vznik okresných jubilárnych výborov pre každý okres na Slovensku s tým, aby v nich boli zastúpení predstavitelia rôznych spolkov. Okresné jubilárne výbory sa vytvorili v priebehu mája a júna 1928. Väčšinou počas leta zostavili program jubilejných osláv v obvode okresu a iniciovali vznik miestnych jubilárnych výborov.¹⁶ Slovenský jubilárny výbor vydal pre potreby jubilea jubilejný odznak podľa návrhu sochára Ladislava Majerského, ďalej jubilejnú pohľadnicu s básňou Vladimíra Roya a sériu jubilejných plagátov. Celoslovenské jubilejné slávnosti 10. výročia založenia Československej republiky sa začali v nedeľu 15. apríla 1928 hudobným matiné Spolku slovenských umelcov v Bratislave vo vládnej budove na Gondovej ulici. Neprítomného M. M. Bellu zastupoval Š. Krčméry, ktorý slávnosti otvoril. V priestoroch Umeleckej besedy Slovenskej bola potom slávnostne otvorená výstava slovenských výtvarných umelcov. Záštitu nad akciou prevzali traja slovenskí ministri ústrednej vlády v

¹⁵ OSUSKÝ, Samuel Š. (zost.): *Príručka k jubil. oslavám 10. výročia samostatnosti*. Bratislava, 1928, s. 5; BRESTENSKÝ, Vojtech – KOLÍSEK, Alojz (zost.): *Za tú našu slovenčinu. 10 rokov Slovenskej ligy na Slovensku*. Bratislava : Slovenská liga, 1931, s. 88.

¹⁶ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 1.

Prahe: Milan Hodža, Jozef Tiso a Marko Gažík.¹⁷ Reálne sa jej zúčastnili dvaja ministri: M. Hodža a M. Gažík.

Pokiaľ ide o inštaláciu pomníkov, Slovenská liga v rámci jubilejného roka 1928 realizovala z viacerých príčin iba ich časť. Problémy sa ukazovali s vybudovaním pomníkov na Devíne, Zobore a v Hradovej pri Košiciach. V prípade Zobora Slovenská liga iniciovala vytvorenie výboru pre postavenie pomníka. Tento výbor tvorili školský inšpektor Ferdinand Klocháň, plukovník Miloš Žák, kanonik Andrej Cvinček, župný komisár Ondrej Kutlík, tajomník Viliam Šimko a sochár Jozef Pospíšil. Pomník mal byť vytvorený v tvare slovenského znaku – dvojramenného kríža. Sledovaný zámer – aby sa maximálne využila vynikajúca dominantná poloha vrchu, viditeľná zďaleka, však viedol k upusteniu od pôvodného motívu. Dvojkríž by takúto funkciu totiž dostatočne nespĺňal. Preto výbor na zasadnutí 19. februára 1928 v Nitre rozhodol prenechať riešenie pomníka výtvarníkom.¹⁸ Pri Slovenskej lige pôsobil výbor pre postavenie jubilejných pomníkov, ktorému predsedal S. Š. Osuský a členmi ktorého boli akademickí sochári Emil Ballo, Vojtech Ihriský, Ján Koniarek, Ladislav Majerský, Friso Motoška, Jozef Pospíšil, architekti Dušan Jurkovič a Juraj Tvarožek a referent pamiatkového úradu Ján Hofman. Výbor usporiadal anketu, ktorá v marci 1928 rozhodla, že sa majú vybudovať tieto jubilejné pomníky: česko-slovenským legionárom vo Veľkom Ďure a Holubymu a Šulekovi pri Hlohovci a pamätné tabule v Skalici, Žiline, Liptovskom Sv. Mikuláši a v Plešivci. Pritom veľké projekty monumentálnych pomníkov na Devíne, Zobore a Hradovej pri Košiciach odporučila anketa odložiť na budúce roky, aby sa umožnila ich dôkladná technická, umelecká a finančná príprava.¹⁹ Bolo to racionálne riešenie, ktoré zohľadňovalo reálne možnosti Slovenskej ligy, ale aj celkové pomery na Slovensku.

Ako prvá bola odhalená pamätná tabuľa v Liptovskom Sv. Mikuláši na priečelí budovy Čierneho orla, pripomínajúca rezolúciu z 1. mája 1918, kde prvý raz v rámci robotníckeho zhromaždenia bola verejne vyslovená požiadavka sebaurčovacieho práva Slovákov a ich česko-slovenskej orientácie. Pamätnú tabuľu za veľkej účasti verejnosti odhalil 24. júna 1928 A. Granatier a do opatery mesta ju prevzal starosta mesta Jozef Stodola.²⁰ Jej tvorcom bol sochár Ladislav Majerský. Náklady spojené s vytvorením

¹⁷ *Slovenský denník*, roč. 11, 15. 4. 1928, č. 89, s. 4; *Slovenský denník*, roč. 11, 17. 4. 1928, č. 90, s. 1; *Slovák*, roč. 10, 17. 4. 1928, č. 82, s. 3.

¹⁸ *Slovenský denník*, roč. 11, 2. 2. 1928, č. 44, s. 2.

¹⁹ *Slovenský denník*, roč. 11, 25. 3. 1928, č. 72, s. 4.

²⁰ *Slovenský denník*, roč. 11, 26. 6. 1928, č. 146, s. 2; *Slovenská liga*, roč. 5, 1928, č. 9, s. 214.

a inštaláciou pamätnej tabule dosiahli 30.747 Kčs a 40 halierov.²¹ V Plešivci (okr. Rožňava) bola na bývalom stoličnom dome, kde v roku 1848 odsúdili na smrť tzv. troch slovenských sokolov Štefana Marka Daxnera, Jána Francisciho a Michala Bakulínyho, odhalená 7. októbra 1928 pamätná tabuľa. Slávnosť odhalenia pamätnej tabule sa konala pod protektorátom veliteľa Zemského vojenského veliteľstva v Košiciach generála Josefa Šnejdárka a predsedu Slovenskej ligy na Slovensku M. M. Bellu. Pamätnú tabuľu odhalil S. Š. Osuský. Jej autorom bol sochár Frico Motoška.²² Náklady spojené s realizáciou dosiahli sumu 30.765 Kčs a 40 halierov.²³ V obci Veľký Ďur (okr. Levice) bol 7. októbra 1928 v rámci celonárodnej manifestácie odhalený pomník nad spoločným hrobom česko-slovenských legionárov, ktorí padli v roku 1919 počas vojenskej intervencie maďarských bolševikov. Pomník odhalil generál Eduard Kadlec, jeden z veliteľov čs. légii v Rusku. Poľnú svätú omšu celebroidal A. Kolísek, ktorý zároveň predniesol slávnostnú reč.²⁴ Náklady spojené s postavením pomníka a exhumáciou roztratených hrobov dosiahli sumu 38.232 Kčs a 40 halierov.²⁵ V Žiline bola 16. decembra 1918 na budove Slovenskej banky, kde sídlila v rokoch 1918 – 1919 prvá čs. vláda na Slovensku, odhalená pamätná tabuľa. Pri tejto príležitosti sa konali slávnosti príchodu prvej slovenskej vlády do Žiliny. V budove kina Universum sa dopoludnia konalo manifestačné zhromaždenie, ktoré začali fanfáry Smetanovej Libuše. Slávnostné reči predniesol bývalý prvý minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár a M. M. Bella. Popoludní sa konala slávnosť odhalenia pamätnej tabule. Hudba žilinskej Celulóžky vyhrávala na Mariánskom námestí, odkiaľ sa pohol sprievod k budove Slovenskej banky. Tu M. M. Bella predniesol prejav o historickom význame udalosti. Za zvukov hymnickej piesne *Kto za pravdu horí* potom spadla trikolóra, zakrývajúca pamätnú tabuľu. Tabuľu prevzal do opatery Tomáš Ružička, starosta mesta Žiliny.²⁶ Slávnosť v Žiline sa zúčastnili okrem V. Šrobára všetci žijúci bývalí referenti jeho ministerstva, ale aj bývalí župani, poslanci, ako aj predstavitelia aktívneho politického života na čele s prvým slovenským krajinským prezidentom Jánom Drobným. Autorom pamätnej tabule bol sochár Vojtech Ihriský. Náklady spojené s tabuľou predstavovali sumu 20.929 Kčs a 20 halierov.²⁷

²¹ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 46.

²² *Slovenský denník*, roč. 11, 10. 10. 1928, č. 232, s. 3.

²³ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 46.

²⁴ *Slovenský denník*, roč. 11, 9. 10. 1928, č. 231, s. 4.

²⁵ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 46.

²⁶ *Slovenský denník*, roč. 11, 18. 12. 1928, č. 289, s. 2-3.

²⁷ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 46.

Posledným z pomníkov realizovaných Slovenskou ligou v jubilejnom roku 1928 bol pomník venovaný dvom popraveným slovenským vlastencom V. Šulekovi a K. Holubymu. Slávnosť odhalenia pomníka sa konala 21. októbra 1928 v Berekseku (dnes Šulekovo, mestská časť Hlohovca). Medzi zhromaždenými boli aj rodinní príslušníci oboch popravených. V mene 132. zboru Slovenskej ligy prehovoril školský inšpektor Miloš Búľovský a po ňom slávnostný rečník S. Š. Osuský. Po jeho reči o význame obeti Šuleka a Holubyho pomník odhalil stavitel' Lackovič.²⁸ Je dielom architekta D. Jurkoviča. Náklady spojené s jeho realizáciou predstavovali sumu 30.000 Kčs.²⁹

Pokiaľ ide o stavbu pomníkov na Devíne, Zobore a Hradovej pri Košiciach, išlo v podstate o otázku využitia miest, ktoré boli za Uhorska v roku 1896 využité na vybudovanie monumentálnych milénárnych pomníkov v súvislosti s pompéznymi oslavami 1 000. výročia príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny (Devín, Zobor). Obidva milénárne pomníky – Arpádov pomník na Devíne a žulový obelisk na Zobore – boli v roku 1921 vyhodенé do povetria.³⁰ Iný prípad bol vrch Hradová pri Košiciach, kde stála za Uhorska tzv. Rákociho drevená rozhľadňa. Tá však bola deštruovaná v roku 1919 a vytvoril sa tu priestor, ktorý sa mal využiť na stavbu jubilejného pomníka v podobe kamenného obelisku. Hradová zapadala

²⁸ *Slovenská liga*, roč. 5, 1928, č. 11, s. 263.

²⁹ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 47.

³⁰ VRÁBEL, Ferdinand: Zánik mléniových pomníkov na Devíne a Zobore. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 63, 2014, č. 1, s. 15-19.

do ideového konceptu zapojiť aj východné Slovensko a demonštrovať tak „pomníkovú jednotu“ celého Slovenska. Slovenskej lige sa nepodarilo za krátky čas realizovať vytvorenie pomníkov na týchto troch miestach. Usporiadala tu zástupné slávnosti, ktoré mali byť impulzom smerujúcim k postaveniu pomníkov v budúcnosti. Dňa 5. júla 1928, teda na Sviatok svätých Cyrila a Metoda, uskutočnili sa dve slávnosti v Devíne a v Nitre. Devínska slávnosť bola mohutnejšia a mala celonárodný charakter. Jej prvá časť bola cirkevná a vyvrcholila svätou omšou, celebrowanou biskupom Pavlom Jantauschom. Zúčastnili sa jej minister M. Gažík a krajinský prezident J. Drobný. Popoludní sa v areáli Devínskeho hradu konala druhá časť slávnosti – národná manifestácia, kde rečnil bývalý minister Fedor Houdek, M. Gažík, Š. Krčméry a ďalšie slovenské osobnosti. Na pokyn ministra M. Gažíka bola vztýčená česko-slovenská štátna vlajka na žrdi, zasadennej presne na mieste, kde predtým stál milénárny Arpádov pomník, postavený pri príležitosti 1 000. výročia príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny.³¹ Slovenská liga predtým toto miesto nechala dôkladne vyčistiť od zvyškov milénárneho pomníka. Rozvinutie česko-slovenskej štátnej vlajky bolo provizórnym riešením, ktoré malo prekryť „hluché obdobie“ k postaveniu nového pomníka. Scenár slávností v Nitre bol podobný ako na Devíne. Vyvrcholením ich prvej – cirkevnej časti bola svätá omša celebrowaná v nitrianskej katedrále biskupom Karolom Kmeťkom. Po skončení omše sa konala slávnosť na nitrianskom vrchu Zobor. Podobne ako na Devíne, aj tu stál milénárny pomník, z ktorého ostal podstavec. Slávnosť sprevádzalo 24 sálv z dvoch diel, ktoré na Zobor dopravila delostrelecká posádka. Slávnostnými rečníkmi boli školský inšpektor Ferdinand Klocháň a plukovník Miloš Žák. Slávnosť sa skončila odhalením kovovej pamätnej tabule a rozvinutím česko-slovenskej štátnej vlajky, upevnenej na podstavci bývalého milénárneho pomníka.³² Položenie základného kameňa jubilejného pomníka na vrchu Hradová sa malo uskutočniť 30. septembra 1928 v réžii 100. zboru Slovenskej ligy v Košiciach. Pre nepriaznivé počasie ho odložili o týždeň.³³ Pomník mal znázorňovať „*náš slovenský program*“ a mal byť „*symbolom zbratania všetkých Slovákov a Čechov na východnom Slovensku*“.³⁴ Župný výbor v Košiciach stačil ešte pred svojím zánikom odhlasovať na pomník v Hradovej sumu 6.000 Kčs. V almanachu Slovenskej ligy vydanom v roku 1931 sa nachádza zmienka o tom, že základný kameň pomníka na Hradovej bol predsa

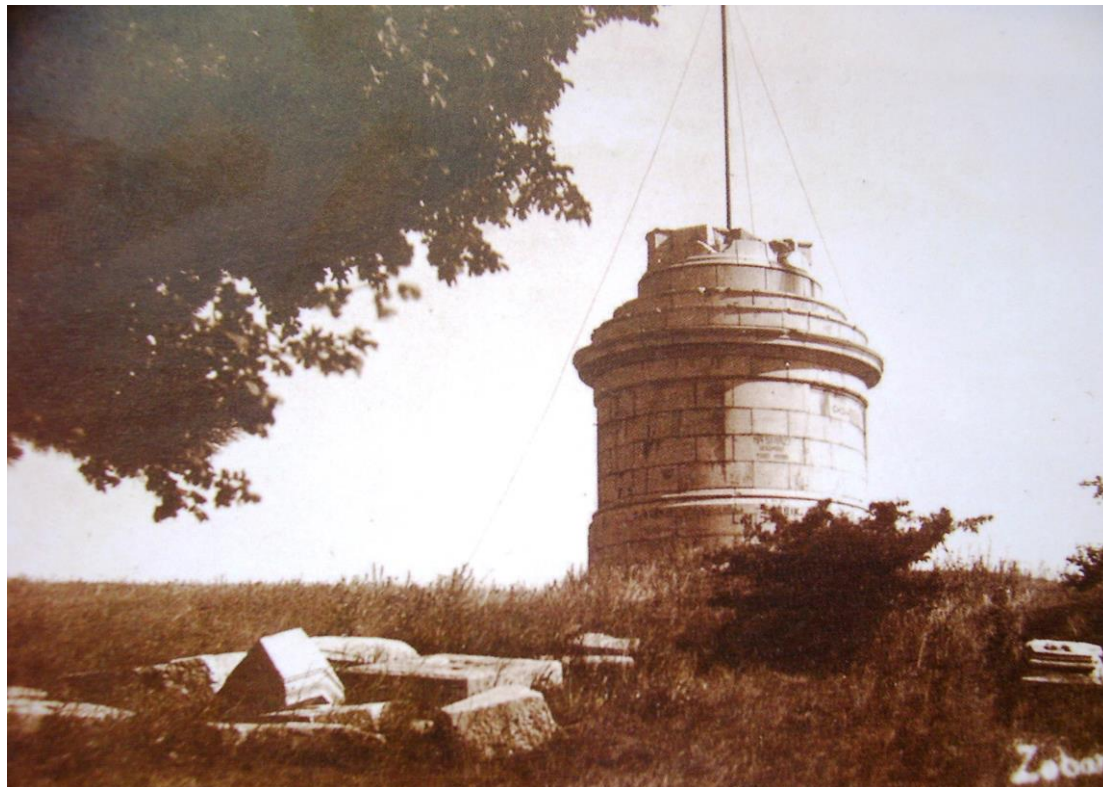
³¹ *Slovák*, roč. 10, 8. 7. 1928, č. 151, s. 3.

³² Tamže.

³³ *Slovenský denník*, roč. 11, 30. 9. 1928, č. 224, s. 3; *Slovenský denník*, roč. 11, 2. 10. 1928, č. 225, s. 3.

³⁴ PRÍDAVOK, Anton: Paberky z činnosti Slovenskej ligy na východe. In: *Slovenská liga*, roč. 6, 1929, č. 1, s. 12.

položený.³⁵ V ďalšom období chýbajú správy o pokračovaní v realizácii zámeru postaviť pomník na Hradovej. Na akcie súvisiace s iniciatívou postavenia pomníkov na Devíne, Zobore a v Hradovej pri Košiciach Slovenská liga vydala sumu vo výške 50.316 Kčs a 10 halierov.³⁶

Spodná časť deštruovaného tzv. milénárneho pomníka na vrchu Zobor so stožiarom, na ktorom v rokoch 1928 – 1937 viala československá vlajka pri príležitosti osláv Dňa slobody.

Slovenská liga na Slovensku musela realizáciu všetkých troch pomníkov presunúť do budúcnosti. Dôvody boli rôzne – finančné, technické, ale aj náročnosť ideového zámeru, pretože nové pomníky mali svojou mohutnosťou prekonať staré milénarne z čias Uhorska. Pri príležitosti ukončenia činnosti Slovenského jubilárneho výboru bola 14. júna 1929 spísaná darovacia listina, podpísaná jeho vedúcimi funkcionármi. V tomto dokumente sa rozdeľujú subvencie pre rôzne spolky. Pre „Základinu na vybudovanie národných monumentov na Devíne a Zobore“ sa vyčlenila čiastka 30.000 Kčs. Ďalej sa bližšie ozrejmuje cieľ základiny spojený so zámerom vybudovania pomníkov: *„Touto základinou chceme prispieť k realizovaniu v jubilejnom roku prejaveneho verejného želania, aby na miestach, pre náš národ posvätných – kde bývalý uhorský štát postavil milénarne stĺpy na znak poroby Slovákov a svojej nadvlády nad nimi,– zbudované boli monumenty, hlásajúce kontinuitu býv. ríše*

³⁵ BRESTENSKÝ–KOLÍSEK, *Za tú našu slovenčinu*, s. 85.

³⁶ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 47.

*Veľkomoravskej s terajším štátom Slovákov a Čechov.*³⁷ Zanikajúci Slovenský jubilárny výbor, ktorý základinu založil, ju odovzdal do správy Slovenskej lige na Slovensku s tým, že sa vytvorí Výbor devínskej a zoborskej základiny zo zástupcov Slovenskej ligy, Úradu Slovenskej krajiny, Ministerstva školstva, Slovenskej odbočky Národnej rady Čs. a Matice slovenskej. Tento výbor mal podniknúť všetko, aby „*najneskôr do konca roku 1944, t.j. v 25. výročie Československej republiky stáli na Devíne a Zobore primerané pomníky*“.³⁸ O činnosti Výboru devínskej a zoborskej základiny sme neobjavili žiadnu zmienku. Iniciatíva bola utlmená a ani pred ďalším 20-ročným jubileom založenia Československej republiky neboli pripravené reálne projekty, ktoré by viedli k postaveniu pomníkov na Devíne a na Zobore. Rušný politický vývoj v ďalších rokoch týmto projektom neprial.

Nerealizovaným projektom bola pamätná tabuľa v Skalici. Príčinou bola skutočnosť, že mesto Skalica postupovalo po vlastnej línii. V Skalici boli 4. novembra 1918 odhalené dve pamätné tabule. Prvá tabuľa na skalickej radnici bola venovaná príchodu zástupcov dočasnej čs. vlády na územie Slovenska a druhá venovaná osobnosti Pavla Blahu bola umiestnená na jeho rodnom dome. Pretože Slovenská liga neparticipovala na tvorbe pamätných tabúl v Skalici, rozhodla sa pre náhradný projekt – pomník obetiam streľby v Černovej z roku 1907. Tragické udalosti v Černovej síce priamo časovo nezapadali priamo do sledu udalostí roka 1918, ale dokumentovali odpor Slovákov proti maďarizácii. Najbližšie výročie udalostí v Černovej však pripadlo až na rok 1932 a navyše bolo umocnené 100. výročím narodenia Bjørnstjerne M. Bjørnsona. Slovenská liga zatiaľ pripravila realizáciu projektu. Ústredná správa Slovenskej ligy sa po vypočutí znalcov J. Hofmana a architekta J. Merganca uzniesla postaviť pomník podľa modelu navrhnutého sochárom F. Motoškom. Dohodlo sa, že pomník postaví pražská firma Jaroslav Vinduška zo slovenského travertínu. Celkové výdavky na stavbu pomníka boli určené na 35.000.- Kčs.³⁹ Slávnostné odhalenie pomníka obetiam v Černovej sa uskutočnilo dňa 28. októbra 1932.⁴⁰

³⁷ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Darovacia listina. Bratislava 14. 6. 1929.

³⁸ Tamže.

³⁹ SNA Bratislava, f. Slovenská liga, k. č. 4. Zápisnica zo zasadnutia Ústrednej správy Slovenskej ligy. Bratislava 9. 9. 1932.

⁴⁰ HOLEC, Roman: *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 252-253.

Pri realizácii zámeru stavby desiatich jubilejných škôl postupovala Slovenská liga podľa plánov svojej školskej matice. Pri zisťovaní, v ktorých lokalitách sú najhoršie umiestnené slovenské menšinové školy, sa ukázal katastrofálny stav u viacerých z nich. Preto sa školská matica rozhodla rozšíriť program stavby jubilejných škôl z desať na tridsať.⁴¹ Podľa plánu malo byť z 30 jubilejných škôl 24 jednotriednych, 3 dvojtriedne a 3 trojtriedne.⁴² Dňa 9. júna 1928 sa na referáte ministerstva školstva v Bratislave uskutočnilo zasadnutie komisie, zloženej zo zástupcov ministerstva školstva v Prahe, referátu ministerstva školstva v Bratislave, referátu verejných prác v Bratislave, Ústrední Matice školské v Prahe a Slovenskej ligy. Táto komisia definitívne určila stavebný program jubilejných škôl a ich poradie. V záujme väčšej efektivity sa vytvorila stavebná komisia, ktorej úlohou bolo zaobstarat' stavebné plány, vypísať stavebné súťaže a určiť stavebný dozor. Táto komisia

⁴¹ Išlo o tieto lokality (uvádzame ich v pôvodných dobových názvoch): Bachta (okr. Rimavská Sobota), Biňa-Leanpusta (okr. Parkáň), Drahňov (okr. Michalovce), Starý Degeš (okr. Nové Zámky), Alžbetin Dvor (okr. Šamorín), Hadovce (okr. Komárno), Feriba (Prievoz, dnes súčasť Bratislavy), Hed' (okr. Galanta), Košariská (okr. Myjava), KružnéMolnárka (okr. Rimavská Sobota), Lontov (okr. Želiezovce), Slovenské Nové Mesto (okr. Trebišov), Sv. Michal (okr. Dunajská Streda), Okánikovo (okr. Komárno), Oroska (okr. Želiezovce), Ožďany (okr. Rimavská Sobota), Parkáň, Parlag (okr. Modrý Kameň), Peťov (okr. Modrý Kameň), Pežerňa (okr. Želiezovce), Čierny Potok (okr. Feledince), Stanec (okr. Košice), Horné Saliby (okr. Galanta), Štúrovo (okr. Komárno), Šaret Pusta (okr. Šamorín), Šúly (okr. Dunajská Streda), Tornaľa, Nový Tekov (okr. Levice), Urapanita (okr. Rimavská Sobota), Verekná (okr. Šamorín). SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4, Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 20.

⁴² BRESTENSKÝ–KOLÍSEK, *Za tú našu slovenčinu*, s. 356.

mala 19 zasadnutí.⁴³ Do konca jubilejného roka 1928 sa na stavbu 30 jubilejných škôl preinvestovalo celkovo 1,988.800 Kčs. Úplne sa podarilo dokončiť jednu školu v Štúrove (Parkáni) (symbolicky bola otvorená dňa 28. októbra 1928) a osem škôl ako hrubé stavby.⁴⁴ Plán stavby slovenskej školy v Košariskách (okr. Myjava) sa vymykal zo stratégie stavby slovenských menšinových škôl. Slovenskej lige išlo v tomto prípade o symbolické gesto postaviť školskú budovu v rodnej obci generála Milana Rastislava Štefánika. Projekt tejto školy navrhol známy architekt Milan Harminec.

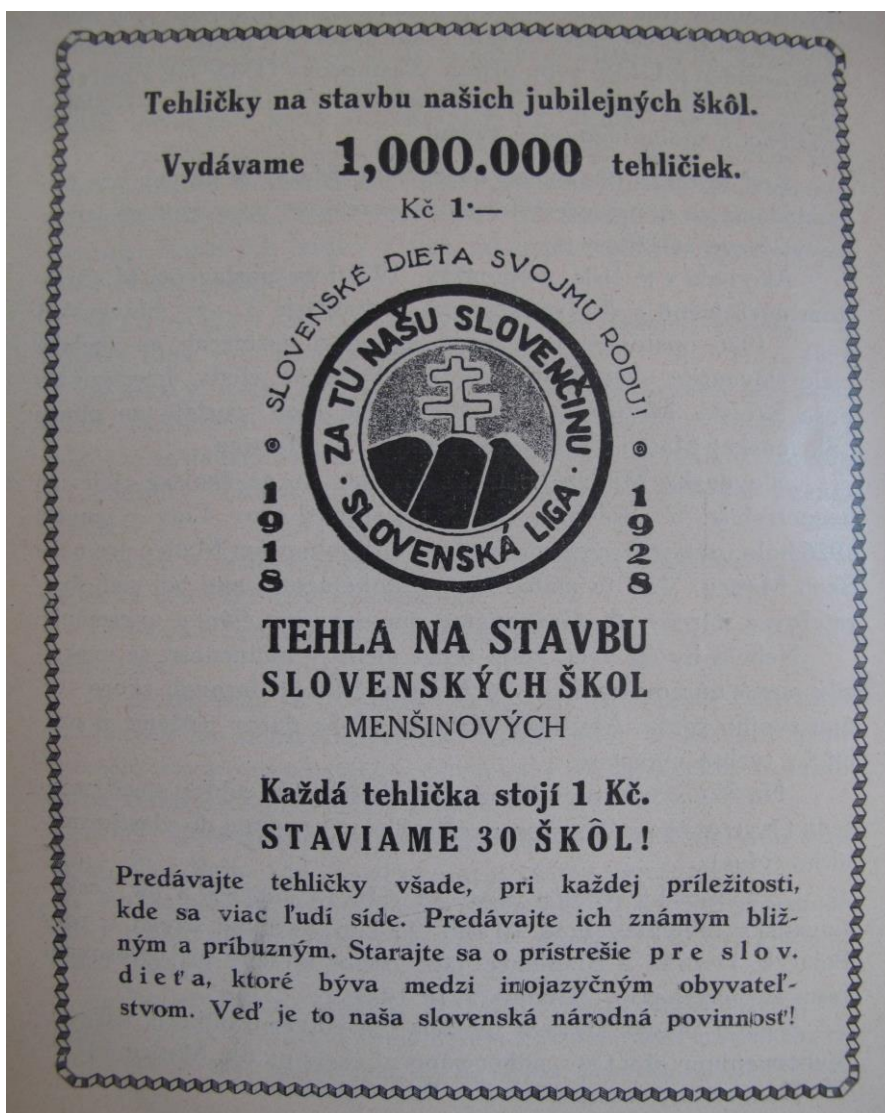
Výdavky na krytie stavieb škôl pokrývali prostriedky z verejných zbierok, z príspevkov bánk, miest, zo žúp a rátalo sa najmä s osobitnou dotáciou od vtedajšieho ministra školstva a národnej osvety M. Hodžu. Túto ministerskú dotáciu si Slovenská liga poistila dvojnásobnou intervenciou A. Kolíska u M. Hodžu v Prahe. Aby sa podarilo postaviť jubilejné školy v čo najkratšom čase, vydala Slovenská liga z iniciatívy A. Kolíska milión plagátikov – „tehličiek“, ktoré sa predávali len na území Slovenska.⁴⁵ Výška mimoriadnej dotácie od ministerstva školstva presiahla 6 miliónov Kčs a umožnila bez zbytočných prierahov rýchlu a

⁴³ SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 19.

⁴⁴ Tamže, s. 21.

⁴⁵ Tehličková akcia nenapredovala tak rýchlo, ako očakávalo vedenie Slovenskej ligy, a to ani v jednotlivých zboroch. Do 31. 10. 1929 bola Ústrednej správe odovzdaná suma 69.655.- Kčs, pričom viac ako polovica zborov neposlala za tehličky nič. *Slovenská liga*, roč. 6, 1929, č. 11, s. 329.

nerušenú stavbu jubilejných menšinových škôl, takže od 1. septembra 1930 sa v nich mohlo začať vyučovanie.⁴⁶

Závazok vydať desať knižných titulov v jubilejnom roku 1928 Slovenská liga splnila (osem titulov vydala s vročením 1928 a dva tituly s vročením 1929). Pôvodný zámer, aby sa každá z kníh viazala k niektorému z miest symbolizujúcich utrpenie Slovákov pred rokom 1918, sa však zmenil. Vybralo sa niekoľko kľúčových tém. Nosnou myšlienkou, ktorá mala spájať všetkých desať kníh, ostalo aj naďalej utrpenie Slovákov pred rokom 1918. Tituly, ktoré vyšli v jubilejnej knižnici, mali populárno-historický charakter. Zaoberali sa národným útlakom Slovákov v Uhorsku a rokmi prevratu 1918 a 1919.⁴⁷ Všetkých 10 titulov sa

⁴⁶ Za rok 1929 Slovenská liga vydala na stavbu jubilejných škôl 6 486 020,50 Kčs. Celkové náklady vynaložené na školstvo predstavovali čiastku 7,141.555 Kčs 35 hal. BRESTENSKÝ–KOLÍSEK, *Za tú našu slovenčinu*, s. 105.

⁴⁷ Išlo o tieto tituly: URBÁNEK, František: *Za Slobodu*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 55 s. náklad 1000 exemplárov; DROBNÝ, Ján: *Poníženie a Sláva Slovenských evanjelikov*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 106 s., náklad 1500 exemplárov; GLEIMAN, Ján: *Kalvária Gemerskej Slovače*. Bratislava : Slovenská liga, 1928,

rozposielalo do jednotlivých zborov Slovenskej ligy, ktoré si ich odkúpili, prípadne sprostredkovali ich ďalší predaj. V rámci jubilejných osláv vydal Slovenský jubilárny výbor publikáciu podpredsedu Slovenskej ligy na Slovensku Samuela Š. Osuského *Príručka k jubil. oslavám 10. výročia samostatnosti*.⁴⁸ Príručka bola dôležitou praktickou pomôckou pri prípravách a realizácii slávností v rámci jubilejného roka 1928. Obsahovala rámcový program rozdelený na jednotlivé mesiace, návod na vzorový program slávnosti v obci (meste), vzorové prednášky, príležitostné básne a piesne, zoznam vhodných divadelných hier, zoznam sérií diapozitívov.

Okrem série *Jubilejná knižnica Slovenskej ligy* vydala Slovenská liga vlastným nákladom štyri knižné tituly viažuce sa k jubilejným rokom 1928 a 1929. Išlo o dielo Ignáca Gessaya *Rozpomienka na uzavretie česko-slovenskej dohody dňa 30. mája 1918 v Pittsburghu*.⁴⁹ Gessayova brožúra bola dôležitá preto, že v roku 1928 pripadlo 10. výročie uzavretia Pittsburskej dohody medzi zástupcami Slovákov a Čechov v USA a predsedom Čs. národnej rady Tomášom G. Masarykom. Gessay patril k signatárom Pittsburskej dohody. Brožúru písal v miernom, nekonfrontačnom duchu v snahe zmierniť napätie v ovzduší prebiehajúceho politického zápasu o autonómiu Slovenska. Liga rozoslala túto brožúru všetkým svojim zborom, pričom slúžila ako podklad prednášok na túto tému.⁵⁰ Ďalej vyšlo dielo Jána Krasku *Obete pri obrane Slovenska 1919*,⁵¹ Jána Martina Novackého *Desať rokov slovenských stredných škôl*⁵² a román Antona Prídavka *Rozbité ministerstvo*.⁵³ Prácu Slovenskej ligy na Slovensku a najmä jej zásluhu na vystúpení občanov Slovenska proti akcii revizionistickej akcii lorda Rothermera vyzdvihuje ďalšie dielo A. Prídavka *Slovenská liga v službách národa*.⁵⁴

Vyvrcholením osláv desiateho výročia vzniku Československej republiky, organizovaných Slovenským jubilárnym výborom bol mesiac slovenskej kultúry, ktorý sa

102 s., náklad 1000 exemplárov; PRÍDAVOK, Anton: *Svitane na Východe*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 173 s., náklad 1000 exemplárov; (100. zbor Slovenskej ligy v Košiciach): *Slovenský Východ v preroде*. Bratislava : Slovenská liga, 1929, 88 s.; MIHAL, Andrej: *Temnom k jasnu*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 84 s., náklad 1000 exemplárov; KOLÍSEK, Alojz: *Uhorské voľby*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 144 s., náklad 1500 exemplárov; HODÁL, Juraj: *Z minulosti Slovenska*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 154 s., náklad 1500 exemplárov; STRAKA, Ján: *V boľševických pazúroch*. Bratislava : Slovenská liga, 1929, 69 s., náklad 1000 exemplárov; KOLÍSEK, Alojz: *Borba Katolíkov za slovenskú slobodu*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 376 s., náklad 1500 exemplárov. SNA Bratislava, f. Slovenský jubilárny výbor, k. č. 4. Zpráva o činnosti Slovenskej ligy na Slovensku za rok 1927 – 1928 pre V. kongres, konaný dňa 6. apríla 1929 v Nových Zámkoch, s. 52.

⁴⁸ OSUSKÝ, Príručka k jubil. oslavám 10. výročia, 119 s.

⁴⁹ GESSAY, Ignác: *Rozpomienka na uzavretie česko-slovenskej dohody dňa 30. mája 1918 v Pittsburghu*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 15 s.

⁵⁰ BRESTENSKÝ–KOLÍSEK, *Za tú našu slovenčinu*, s. 88.

⁵¹ KRASKO, Ján: *Obete pri obrane Slovenska*. Bratislava : Slovenská liga, 1929, 253 s.

⁵² NOVACKÝ, Ján Martin: *Desať rokov slovenských stredných škôl*. Bratislava : Slovenská liga, 1929, 93 s.

⁵³ PRÍDAVOK, Anton: *Rozbité ministerstvo*. Košice : 100. zbor Slovenskej ligy, 1928, 191 s.

⁵⁴ PRÍDAVOK, Anton: *Slovenská liga v službách národa*. Bratislava : Slovenská liga, 1928, 29 s.

uskutočnil v októbri 1928. Táto akcia sa niesla v znamení stoviek prednášok, slávnostných akadémií, divadelných predstavení a výstav umeleckých diel.

Slovenský jubilárny výbor pamätal na to, aby zo starostlivo pripravovaných slávností ostalo niečo aj pre budúcnosť. Preto vyzval okresné úrady, aby zozbierali písomný materiál týkajúci sa slávností. Okrem toho sa zbierali aj originálne historické dokumenty k rokom 1918 a 1919. Do akcie sa zapojili aj notariáty a školské inšpektoráty. Tak sa postupne sústreďoval dokumentačný materiál, ktorý Slovenský jubilárny výbor daroval 14. júna 1929 archívu Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. Tento materiál sa dostal napokon do Slovenského národného archívu, kde dnes tvorí samostatný fond pod názvom Slovenský jubilárny výbor.

Jubilejné slávnosti 10. výročia vzniku Československej republiky v roku 1928 mali monumentálny ráz. Boli jedinými svojho druhu počas existencie tohto štátneho útvaru, pretože v roku 1938 po zásadnej zmene politických pomerov spojenej s územným oklieštením štátu už jubilejné slávnosti nedosiahli také rozmery. Československá republika a v nej Slovensko dávali prostredníctvom pompézne pripravených jubilejných slávností najavo, že rok 1918 treba vnímať pozitívne, že štát ktorý vtedy vznikol, je konsolidovaný a má perspektívu. Hlavnou myšlienkou slávností na Slovensku bol kontrast medzi nepriaznivým postavením Slovákov v Uhorsku a ich priaznivým postavením v Československu. Slovenská liga na Slovensku sa jubilejných osláv v roku 1928 aktívne zúčastnila. Bola iniciátorkou vytvorenia koordinačného a dozorného orgánu osláv – Slovenského jubilárneho výboru a jeho najdôležitejšou súčasťou. Aktívne spoluvytvárala program jubilejných osláv na Slovensku a zaslúžila sa o ich dôstojný priebeh. K jubileu prispela originálnou akciou stavby desiatich pomníkov a pamätných tabúl, desiatich slovenských škôl a desiatich kníh. Slovenská liga svojou činnosťou a osobitne účasťou na slávnostiach jubilejného roka 1928 výrazne prispela k aktualizácii a formovaniu kolektívnej pamäti na rok 1918.

Summary

Slovak league in Slovakia was a national-defensive association founded in 1920. It took care of Slovaks in their homeland, where they lived as a numerous minority in multi-language territory. From the initiative of Slovak league in 1928, a central Slovak anniversary committee was founded, which coordinated the 10th anniversary celebrations of the foundation of Czechoslovakia in Slovakia. The Slovak league realized three projects for the occasion of jubilee year 1928: publication of ten books documenting the oppression of Slovaks in Hungary before 1918, building of ten Slovak schools and creation of ten memorials. Out of which, the memorials at historical Devín near Bratislava and the mountain Zobor near Nitra were not able to realize.

Pôsobenie československých vyslancov medzi Slovákmi vo Vojvodine a diplomatické aktivity ČSR v rokoch 1918 – 1939

Ján Tkáč

Po skončení prvej svetovej vojny a rozpade Rakúsko-Uhorska vznikli na jeho území nové štáty. Slováci, ktorí žili roztrúsení v mnohých etnických ostrovoch v Uhorsku, sa tak ocitli za hranicami materského štátu Československa. Vzťahy medzi tzv. „starou vlastou“ a „materským národom“ na jednej strane a slovenskou menšinou vo Vojvodine v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov (Kráľovstvo SCHS, od 1929 Kráľovstvo Juhoslávia)¹ neboli prerušené, len nadobudli novú podobu. S cieľom prehľadnosti budeme používať bežný termín Juhoslávia.

V čase pripojenia územia dnešnej Vojvodiny ku Kráľovstvu Srbov, Chorvátov a Slovincov v roku 1918 boli za jej súčasť chápané iba Báčka, Banát a (južná) Baraňa, kde žilo 1 365 596 obyvateľov. Sriedom bol súčasťou Chorvátska, ktoré sa tiež spojilo so Srbskom. Etnické zloženie tohto územia bolo veľmi pestré. Najpočetnejší boli: Srbi a Chorváti 502 415 (36,80%), Maďari 376 107 (27,71%), Nemci 316 107 (23,10%), Rumuni 69 530 (5,10%), Slováci a Česi 48 666 (3,30%), Židia 19 069 (1,40%), Rusíni 11 471 (0,80%). Srbi a Chorváti boli považovaní za jeden národ. Odhaduje sa, že Srbov bolo okolo 400 000, čo činí necelých 30% z celkového počtu obyvateľov. Podobne Slováci a Česi boli považovaní za jeden národ,² hoci vo Vojvodine tvorili Slováci drvivú väčšinu. Najvýznamnejšie osady, v ktorých žil väčší počet Slovákov, v Báčke boli Báčsky Petrovec, Hložany, Kysáš, Kulpín, Selenča, Pivnica, Silbaš, Bajša, Laliť. V Banáte to boli Kovačica, Padina, Aradáč, Slovenský Alexandrovec (teraz Jánošík), Biele Blato. V Sriede Stará Pazova, Bóľovce, Bingul'a, Erdevík. Okrem toho Slováci žili v menšom počte aj v mestách Nový Sad, Báčska Palanka a Veľký Bečkerek (teraz Zrenjanin).

Stredoeurópsky región, v ktorom sa nachádzalo Československo, a juhovýchodná Európa, do ktorej zasahovala Juhoslávia, neboli po prvej svetovej vojne stabilnými regiónmi a nové štáty ohrozovali revizionistické tendencie porazených štátov. Už počas mierových rokovaní na parížskej mierovej konferencii využil nový československý minister

¹ Kráľovstvo SCHS – Kraljevina SHS, Kráľovstvo Juhoslávia – Kraljevina Jugoslavijsa.

² GAČEŠA, N. L.: Demografске i socialne prilike u vreme prisa jedinjenja Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918 godine. In: *Prisajedinjenje Vojvodine Kraljevini Srbiji 1918*. Novi Sad : Muzej Vojvodine, Institut za istoriju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1993, s. 50-51.

zahraničných vecí ČSR spoločný záujem s Rumunskom a Kráľovstvom SCHS proti územným nárokom Maďarska. „*Maďarská tlač nazvala formujúci sa blok posmešne Malá dohoda. Jeho účastníci tento názov proti očakávaniu ochotne prijali.*“ Základy Malej dohody položila zmluva o vzájomnej pomoci medzi ČSR a Kráľovstvom SCHS 14. augusta 1920 pre prípad nevyprovokovaného útoku Maďarska na tieto štáty. 23. apríla 1921 bola uzavretá podobná spojenecká zmluva medzi ČSR a Rumunskom a 17. júna 1921 medzi Rumunskom a Kráľovstvom SCHS. Aj napriek tomu, že ani Rumunsko a najmä Juhoslávia neboli vnútorne stabilizované a v stupni demokracie veľmi zaostávali za Československom, nemala ČSR na výber. Československo nadviazalo diplomatické styky s Kráľovstvom SCHS 9. januára 1919 a zriadilo svoje vyslanectvo v Belehrade.³

V čase, keď vznikla Československá republika a upevňovala si medzinárodné postavenie, znamenali krajanovia v zahraničí a najmä slovenská a česká menšina v nástupníckych štátoch Rakúsko-Uhorska veľký význam. Podľa vtedajších odhadov Slováci a Česi v Juhoslávii predstavovali viac ako 1 % celého českého a slovenského národa. Preto niektorí československí štátni predstavitelia, ktorí sa zaoberali krajanskou problematikou, začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia navrhovali využiť hospodársky potenciál slovenskej a českej menšiny v Juhoslávii. V porovnaní s obcami na Slovensku boli slovenské dediny v juhoslovanskej Báčke, Banáte a Srijeme relatívne zámožnejšie. Uvažovalo sa, že by Česi z chorvátskeho Slavónska, ale najmä Slováci v Báčke, Banáte a Srijeme mohli do Československa dodávať poľnohospodárske plodiny a odoberať rôzne priemyselné výrobky. Prostredníctvom nich sa odberateľmi československých výrobkov mohli stať aj ostatní obyvatelia Juhoslávie. Do úvahy sa brala aj priaznivá geografická poloha dedín v Báčke, ktoré sa nachádzali v blízkosti Dunaja a dunajských kanálov. Relatívne blízko Dunaja boli aj slovenské obce v Banáte a Srijeme. Tovar z Československa by sa vyvážal prostredníctvom bratislavského prístavu na československých lodiach priamo do Nového Sadu, Petrovca, Kysáča, Palánky, Vojlovice a inde. Späť by sa dopravovala pšenica, kukurica a iné. Prvým pokusom realizovať túto politiku bolo, keď obchodno-hospodársky úč. spolok Zora z Petrovca inzeroval v týždenníku *Národná jednota*, že hľadá spojenie s dodávateľmi, ktorí by priamo dodávali súkno, kožu, drevo, uhlie, železo, sklo, soľ, petrolej, južné ovocie, hospodárske stroje a rôzne priemyselné výrobky. Väčšina z toho, najmä priemyselných tovarov sa vyrábala v Československu, a teda bola vhodná na export. Na odplatu spolok ponúkol na predaj obilie, chmeľ, konope, plátno, priadzu, med, surové kožu, dobytok, slaninu,

³ KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard: *Československá zahraniční politika 1918 – 1938 : Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha : Vydává Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 31-32 a 96.

údené mäso, vlnu a víno. Samotný Petrovec vyvážal pred prvou svetovou vojnou 300 vagónov pšenice, 500 vagónov kukurice, 5 – 6 vagónov ošipaných a veľa chmeľu. Nepodarilo sa nám zistiť, či išlo o výrobky samotných Petrovčanov, alebo o výrobky vyvážené prostredníctvom petrovskej železničnej stanice.⁴ Podobne v roku 1922 zriadilo ministerstvo verejných prác Kráľovstva SCHS v Novom Sade „vzorkové skladisko“ prenajaté neskôr československej akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod.⁵ Úvahy o využití hospodárskeho potenciálu slovenských obcí vo Vojvodine sa nakoniec nerealizovali. Zabránili tomu hranice nových štátov a colné obmedzenia. Československo nevyvážalo iba priemyselný tovar, ale aj poľnohospodársky, podobne ako Juhoslávia. Preto sa hospodársky potenciál slovenských obcí vo Vojvodine nevyužil. Ďalší dôvod bol, že ekonomickí predstavitelia ČSR vnímali Slovákov a Čechov v Juhoslávii výhradne ako propagátorov a konzumentov československých výrobkov⁶ a nie ako exportérov svojich výrobkov do Československa. V porovnaní s Československom bola Juhoslávia hospodársky zaostalejšia. Od vzniku oboch štátov až do mája 1920 neupravovala hospodárske vzťahy medzi oboma štátmi žiadna zmluva. Navyše na základe rozhodnutia vlády ČSR z 8. mája 1920 sa dočasne uvádzala do platnosti obchodná a colná zmluva s Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov dohodnutá 9. septembra 1919 v Belehrade. Znamenalo to obnovenie stavu, ktorý jestvoval medzi Rakúsko-Uhorskom a Srbským kráľovstvom pred 1. júlom 1914.⁷ Zmluva o dočasnej úprave obchodných stykov medzi oboma štátmi bola podpísaná 18. októbra 1920 a platnosť nadobudla po výmene ratifikačných listín 5. apríla 1923.⁸ Obchodná a plavebná zmluva medzi oboma štátmi bola podpísaná 14. novembra 1928⁹ a následne bola niekoľkokrát dopĺňaná.

Okrem hospodárskeho významu československá zahraničná politika brala do úvahy aj národno-politický význam slovenskej a českej menšiny v Juhoslávii. Podľa prezidenta T. G. Masaryka mali menšiny zbližovať národy medzi sebou. V tom duchu bolo úlohou Čechov a Slovákov v Juhoslávii zbližiť „*národ československý s národom juhoslovanským*“. Aby to mohla menšina splniť, musela byť uvedomelá a vzdelaná. Mala správne chápať svoje povinnosti k novej vlasti, „*ktorej musí milovať a projejí dobro pracovať*“. Od českej a slovenskej menšiny v Juhoslávii sa očakávalo, aby boli vzorní občania Juhoslávie a

⁴ AUERHAN, Jan: *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*. Praha : Tiskem a nákladem družstevních podniků „Melantrich“, 1921, s. 176-177.

⁵ AUERHAN, Jan: *Československá větev v Jugoslávii*. Praha : Nákladem Československého ústavu zahraničního, 1930, s. 403.

⁶ SOBOTKA, O.: Organizace hospodář. styků Československa s Jugoslávií a čs. menšina. In: *Naše zahraničí*, 1931, č. 1, s. 25.

⁷ *Sbírka zákonů a nařízení 1920*, částka 75 ze dne 11. června 1920, č. 379, s. 993-994.

⁸ *Sbírka zákonů a nařízení 1923*, částka 45 ze dne 25. května 1923, č. 104 a 105, s. 409-411.

⁹ *Sbírka zákonů a nařízení 1929*, částka 63 ze dne 25. listopadu 1929, č. 163, s. 1233-1248.

pracovali pre „*vel'kú slávnú a šťastnú Juhosláviu*“. Všetky svoje povinnosti si mali plniť radostne a ochotne a byť si vedomí toho, že sú reprezentanti „*československého národa*“ v Juhoslávii. Očakávalo sa to hlavne od mladej slovenskej a českej inteligencie v Juhoslávii, ktorá poznala nielen jazyk, ale aj pomery v Juhoslávii.¹⁰

Pozitívny vzťah Slovákov a Čechov k Juhoslávii mal podoprieť malodohodové spojenectvo oboch štátov. Menej sa prihliadalo na problémy, s ktorými sa menšiny stretávali. Československá zahraničná politika sa oveľa viac mohla spoľahnúť na Slovákov ako Čechov. Slováci boli národne uvedomelejší, väčšina z nich žila v susedstve Srbov, ktorých reprezentovala vládnuca srbská radikálna strana v Juhoslávii. Neskôr Slováci podporili proklamovanú „*juhoslovanskú orientáciu*“ kráľa Alexandra I. (panoval v rokoch 1921 – 1934) po roku 1929.¹¹ Naproti tomu väčšina Čechov v novom štáte žila v Chorvátsku a orientovala sa na Chorvátsku sedliacku stranu, ktorá požadovala autonómne postavenie Chorvátska v Juhoslávii. Na rozdiel od väčšiny Slovákov, ktorí si uvedomovali svoju národnú príslušnosť, sa mnohí Česi stotožňovali s Chorvátmi.¹² Nepriamo tým Česi nielenže podkopávali juhoslovanskú myšlienku, ale aj malodohodové spojenectvo Československa a Juhoslávie. Preto československé ministerstvo zahraničných vecí nabádalo Slovákov a Čechov v Juhoslávii, aby sa prikláňali k vládnej politike Juhoslávie.¹³ V tomto duchu pôsobili aj československí vyslanci v Juhoslávii.

Na zakladajúcom zhromaždení Československého zväzu v Juhoslávii roku 1921 sa zúčastnil aj prvý československý vyslanec v Juhoslávii Antonín Kalina, na ktorom však nevystupoval ako vyslanec, ale ako krajan. Vo svojom príhovore po oficiálnom programe zdôraznil nutnosť rozlišovať medzi príslušníkmi československého štátu a juhoslovanského štátu. Podľa neho sa slovenskí a českí príslušníci juhoslovanského štátu nikdy nemôžu dovoľávať pomoci československých úradov, aj keď sa podľa národnosti s Československom stotožňovali. „*Oficiálna intervencia v ich záležitostiach nie je možná, pretože by znamenala zasahovanie do vnútorných záležitostí druhého štátu.*“¹⁴ Problémy Slovákov a Čechov v Juhoslávii nesmeli narušiť spojenectvo Československa a Juhoslávie.

*

¹⁰ AUERHAN, Jan: *Československá větev*, s. 401-402.

¹¹ AUERHAN, Jan: *Československé jazykové menšiny v evropském zahraničí*. Praha : Československá společnost pro studium národnostních otázek, 1935, s. 102.

¹² AUERHAN, Jan: *Čechoslováci v Jugoslávii*, s. 155-160.

¹³ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (ďalej AMZV ČR), Politické zprávy č. 253 – 586 (1. VII. – 31. XII. 1920), č. 433/1920.

¹⁴ Protokol sjezdu Čechoslováků. In: *Almanach Československého svazu v Královstve SHS*. Petrovec : Nákladom Československého svazu v Kráľ. SHS, 1925, s. 119.

Na poste československých vyslancov v Juhoslávii sa vystriedalo niekoľko vyslancov. Postupne to boli Antonín Kalina, Jan Šeba, Robert Flieder, Pavel Wellner, Václav Girs a Jaroslav Lípa.¹⁵ V duchu malodohodového spojenectva medzi ČSR a Juhosláviou dostali pokyn nezasahovať do politických sporov Slovákov v Juhoslávii a skôr ich nabádali, aby sa podriadili vládnej politike. V politických správach zasielaných na ministerstvo zahraničných vecí v Prahe sa až na malé výnimky nezmieňovali o Slovákoch. Väčšinou opisovali politickú situáciu v krajine,¹⁶ politickú činnosť panovníka,¹⁷ problémové regióny Juhoslávie ako napr. Macedónsko (vtedy južná časť Srbska),¹⁸ zahraničnú politiku Juhoslávie a najmä jej postoj k susedným štátom¹⁹ a Nemecku.²⁰ V politických správach sa o Slovákoch vo Vojvodine najviac spomínal prvý vyslanec A. Kalina, ostatní takmer vôbec. A. Kalina sa v správach zmieňoval viac o Slovákoch ako o Čechoch. Niektoré politické správy boli zasielané aj do kancelárie prezidenta T. G. Masaryka.²¹ Z politických správ ďalej vyplýva, že väčšina vyslancov mala blízky vzťah s kráľom Alexandrom a boli jeho častými hosťami.²² Diplomatickým zvyklostiam vtedajšej doby sa vymykalo, keď 23. februára 1929 kráľ Alexander prijal pohostenie v cudzom „súkromnom“ byte československého vyslanca Jana Šebu, čo samozrejme vzbudilo veľkú pozornosť v politických kruhoch v Belehrade.²³ Významnú úlohu vo vzťahu ČSR k slovenskej menšine v Juhoslávii zohrávala ideológia čechoslovakizmu, ktorá hatila rozvoj slovenskej menšiny a jej lepšie prepojenie priamo na Slovensko.

Pôsobenie vyslanca Antonína Kalinu (1919 – 1922)

Za prvého československého vyslanca v Kráľovstve SCHS bol 22. mája 1919 na žiadosť prezidenta T. G. Masaryka menovaný poslanec Národného zhromaždenia Antonín Kalina. „*V tejto funkcii prispel velkou mierou k dalšiemu utuženiu vzájomnosti medzi oboma*

¹⁵ KLIMEK – KUBŮ, *Československá zahraniční politika*, s. 96.

¹⁶ AMZV ČR, Politické zprávy: Jugoslávie, vyslanectví Bělehrad (ďalej PZJ, VB), kniha (ďalej k.) 1921 (1. VI. – 31. VII. 1921, č. 237 – 416), č. j. 366.

¹⁷ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1929 (13. IV. – 28. IX. 1929, č. 119 – 246), č. j. 220.

¹⁸ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1922 (13. VI. – 31. XII. 1922, č. 230 – 488), č. j. 347.

¹⁹ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1922 (1. I. – 12. VI. 1922, č. 1 – 229), č. j. 77.

AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1922 (13. VI. – 31. XII. 1922, č. 230 – 488), č. j. 353.

²⁰ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1927 (1. I. – 31. V. 1927, č. 1 – 175), č. j. 108.

AMZV ČR, PZJ, VB, škatuľa 1938 a 1939, č. j. 1229/dův. r. 1938.

²¹ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1922 (13. VI. – 31. XII. 1922, č. 230 – 488), č. j. 363.

²² AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1927 (1. VI. – 31. XII. 1927, č. 176 – 313), č. j. 219 a č. j. 231.

²³ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1929 (1. I. – 31. III. 1929, č. 1 – 118), č. j. 92/1929.

štátmi a národmi a k upevneniu Malej dohody.“²⁴ Išlo o obrannú spoluprácu proti Maďarsku. Podieľal sa aj na príprave spojeneckej zmluvy s Kráľovstvom SCHS.²⁵

Osobné styky so Slovákami v Báčke nadviazal krátko po svojom príchode do Belehradu.²⁶ V tom čase boli Slováci nespokojní s pomermi v novom štáte. Medzi Slovákami v Juhoslávii sa šírila nespokojnosť. Dôvody boli povojnové ťažkosti, rôzne prechmaty a „nešikovnosť správy“ (štátnej správy), telesné tresty, pôsobenie maďarskej agitácie čo vyústilo do túžby pripojiť sa k Československej republike. V dôsledku týchto ťažkostí Slováci napríklad odmietali nastúpiť k vojenským odvodom, z vojska utekali domov, po dovolenke sa nevracali k vojenským útvarom a búrili sa. Z toho dôvodu A. Kalina so súhlasom juhoslovanskej vlády navštívil v júni 1919 Nový Sad, Hložany, Petrovec, Kulpín a Kysáč.²⁷ V Petrovci mal prejav pred obecným domom v sokolskej rovnošate.²⁸ „Všade bol slávnostne privítaný, zvlášť v Petrovci robila hlboký dojem jeho návšteva, kde tisíce ľudí sa zhromaždilo k jeho privítaniu.“²⁹ A. Kalina vysvetľoval zhromaždeným Slovákom povinnosť voči novému „bratskému srbochorvátskemu národu“, vysvetlil im ich práva a sľúbil do budúcnosti „všestrannú“ podporu kultúrnym a hospodárskym snahám a potrebám Slovákov. Jeho návšteva čiastočne pomohla k upokojeniu situácie.³⁰ O tejto svojej ceste informoval listom aj MZV ČSR v Prahe, aj keď v nej spomína iný dôvod návštevy. Podľa jeho slov navštívil slovenské obce Hložany, Kulpín, Petrovec, Kysáč, pri príležitosti prvého kongresu Sokolstva zjednoteného kráľovstva, konanom na srbský Sviatok Vidov dan (28. júna) v Novom Sade po predbežnom vyrozumení belehradskej vlády. Nadviazal tam kontakty zo zástupcami obcí, škôl, cirkevných obcí a „ľudom samotným“. 31. júna vykonal porady v spomenutých obciach a prehovoril na dvoch veľkých ľudových zhromaždeniach v Petrovci a Kysáči. Odvtedy sa vyslanectvo snažilo so Slovákami udržiavať stále kontakty „pokiaľ im to čas a počet úradných síl dovoľoval“.³¹

Z pozície zahraničnej politiky Československa A. Kalina považoval nespokojnosť Slovákov vo Vojvodine za neopodstatnenú a nebezpečnú. V správe pre ministerstvo zahraničných vecí do Prahy písal, že Slováci po prevrate väčšinou zabúdali, že predtým boli

²⁴ Kalina Antonín. In: *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*. Dílu třetí, svazek první. Praha : Nakladatelství „Gutenberg“, 1932, s. 323-324.

²⁵ KOLÁŘ, František: *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 : Kdo byl kdo za první republiky*. Praha : Pražská edice, 1998, s. 120-121.

²⁶ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1920 (1. I. – 30. VI. 1920, č. 1 – 252), č. j. 76/1920.

²⁷ AUERHAN, *Čechoslováci v Jugoslávii*, s. 174.

²⁸ Anton Kalina. In: *Národní kalendář na přestupný rok 1924*, roč. 5, s. 85-86.

²⁹ GRÚNIK, I.: Dolnozemskí Slováci. In: *Naše zahraničí*, roč. 1, 1920, č. 3, s. 179.

³⁰ AUERHAN, *Čechoslováci v Jugoslávii*, s. 174.

³¹ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1920 (1. I. – 30. VI. 1920, č. 1 – 252), č. j. 76/1920.

poddaní uhorského štátu a že sa teraz stali poddanými Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Slováci si mysleli, že sa po prevrate stali príslušníkmi Republiky (Československa). Ich synovia sa odmietli dostaviť na odvody, ich vojaci utekali domov, nevracali sa z vojenských dovolení a búrili sa, odvolávajú sa na to, že sú príslušníkmi Československa. To vyvolalo nevôľu a rozhorčenie na strane srbských civilných a vojenských úradov. A. Kalina v tom videl nebezpečenstvo, a preto, ako sám napísal: *„Viděli jsme v tom hned nebezpečí a proto hned od počátku působili na Slováky smířlivě, vysvětlovali, poučovali a působili k tomu, aby si uvědomili své postavení a přispůsobili věčně formálnímu právu a důsledkům svého příslušenství k S.H.S.“* A. Kalina si d'alej všimol, že sa medzi Slovákmi objavila maďarská agitácia, ktorá ich poburovala a huckala proti Kráľovstvu SCHS s cieľom vyvolať konflikty, podobne ako na Slovensku (počas Slovenskej republiky rád). Podľa A. Kalinu bola situácia taká, že *„hrozí proto každé chvíle nebezpečí největších sporů“*. *„Jest nutno věnovat i tedy těmto věcem a jejich vývoji zde největší pozornost a čelit i agitaci maďarské. Pokud mi stačí čas a síly, činím to. Ale k tomu bylo třeba velké pevné organisace.“* Za takú nepovažoval ani Slovenskú národnú stranu v Juhoslávii, v ktorej nastal rozkol v dôsledku osobných sporov medzi jej predsedom Ľudovítom Mičátkom a juhoslovanským poslancom evanjelickým farárom Igorom Štefánikom (brat M. R. Štefánika). Tieto spory potom využívali maďaróni. Upozorňoval na to juhoslovanskú vládu a vedúcich slovenských predstaviteľov v Juhoslávii. Za znepokojivé považoval, keď si v Kysáči zvolili za notára Maďara namiesto Slováka, ktorého podporoval aj zakladateľ kníhtlačiarne v Petrovci a národohospodársky predstaviteľ Ján Gruník. A. Kalina vytkol predstaviteľom Slovenskej národnej strany, Petrovčanom a Kysáčanom, že také veci vopred nezistili a nezabránili im. Na to mu vraj Slováci odpovedali, že dotýčný bol zvolený jednodhlasne a je dobrý človek. A. Kalina sa o tom vyjadril: *„To je ještě stará nálada, neutralita čistě slovenská.“* Slovenskú národnú stranu v Juhoslávii nepovažoval za dôveryhodnú. Preto odporúčal, aby sa Slovákom v Báčke a v celej Juhoslávii venovala najväčšia pozornosť. Za vhodné, ba priamo nutné považoval, aby Slovákov navštívil znalec menšinovej problematiky, ktorý by tam strávil dlhšiu dobu, aby sa informoval o pomeroch, poradil sa s vyslanectvom a so Slovákmi a nakoniec vypracoval plán ďalšieho postupu. Na tú úlohu odporúčal Jana Auerhana. Pred svojím príchodom do Belehradu sa A. Kalina radil aj s Milanom Hodžom a po svojom príchode do Juhoslávie so slovenským právnikom Augustínom Ráthom, ktorý v tom čase pracoval na juhoslovanskom ministerstve spravodlivosti v Belehrade.³²

³² AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1920 (1. I. – 30. VI. 1920, č. 1 – 252), č. j. 76/1920.

Politicky boli Slováci v Juhoslávii roztriešení, Slovenská národná strana mala malú podporu a podľa poslanca Igora Štefánika podliehali komunistickej agitácii, čím ohrozili slovenských kandidátov vo voľbách. Na podnet Slovákov v Báčke požiadal vyslanec A. Kalina 16. októbra 1920 ministerstvo zahraničných vecí ČSR, aby vyslalo jedného tajomníka na trojdňový pobyt k Slovákom do Báčky.³³ Od politických aktivít Slovenskej národnej strany si však držal odstup.³⁴ Minister zahraničných vecí ČSR Edvard Beneš dal prípisom č. 3939 z 18. októbra 1920 pokyn vyslanectvu ČSR v Belehrade, aký postoj zaujať k Slovákom v Báčke: „*Do Báčky možno vyslať i sekretáře jedině s vědomím a svolením vlády, přičemž nelze se míchat do vnitřních věcí SHS a dlužno vybičnout i Slováky, aby dělali politiku státu, v němž jsou.*“³⁵ Situáciu SNS v Juhoslávii výstižne opísal staropazovský učiteľ, vydavateľ a kultúrny dejateľ Ferdinand Klátik, ktorý sa pýtal, či Slováci potrebujú svoju stranu v Juhoslávii. Podľa neho sa ju umelo nedá udržiavať a každá politická organizácia musí byť živým organizmom. Slováci v Juhoslávii jej nepreukázali ktovieakú dôveru a nenašli v nej dostatočnú záruku na splnenie nielen slovenských národných potrieb, ale aj potrieb občana a človeka. Hlavní predstavitelia sa z popredia stiahli a zostali len tí, čo sa ju snažili zachrániť. Je zaujímavé, že redakcia Národnej rady československej v Prahe, ktorá vydávala časopis *Naše zahraničí* nesúhlasila s jeho postojom, že by mala byť Slovenská národná strana likvidovaná a považovala za potrebné ju udržať.³⁶

Pre úspešnú organizáciu Slovákov v Juhoslávii považoval A. Kalina za najvhodnejšie ustanoviť zvláštnoho referenta so sídlom v Novom Sade. Tento referent by mohol byť pridelený k „*agencii Československej republiky, kterou bude ona jistě nucena zřídit v Novém Sadě, předmostí celé Báčky, kam celá Bácska a Slováci gravitují svojí minulostí a vzpomínkami / působil zde Slovák Šafařík / i svým hospodářským vývojem, nákupem a i prodejem svých výrobků*“ A. Kalina Predpokladal, že sa Nový Sad s budúcim veľkým „*Dunajským prístavom*“ na okraji najbohatšej a najúrodnejšej časti Juhoslávie stane strediskom, ktoré bude mať veľký hospodársky, politický a kultúrny význam „*a zde musí míti Republika svoje zastoupení a to musí býti pověřeno pozorováním organizací slovenského lidu*“. Celú vec si predstavoval tak, že by tam Československo zriadilo honorárny konzulát. Ten by riadil tamojší srbský obchodník. Priradený by mu bol referent Dunajskej paroplavyby, pôvodom Slováč.³⁷ To sa však neuskutočnilo.

³³ AMZV ČR, Politické zprávy č. 253 – 586 (1. VII. – 31. XII. 1920), č. 430/1920.

³⁴ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1920 (1. I. – 30. VI. 1920, č. 1 – 252), č. j. 76/1920.

³⁵ AMZV ČR, Politické zprávy č. 253 – 586 (1. VII. – 31. XII. 1920), č. 433/1920.

³⁶ Poznámka redakcie. In: *Naše zahraničí*, roč. 8, 1927, sv. 4, s. 164.

³⁷ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1920 (1. I. – 30. VI. 1920, č. 1 – 252), č. j. 76/1920.

Podpora Československa Slovákom v Juhoslávii sa nakoniec najviac prejavila v školskej a kultúrnej oblasti. Už 25. augusta 1919 zaslali Slováci memorandum na vyslanectvo v Belehrade, aby im pomohlo pri zakladaní slovenského gymnázia v Petrovci.³⁸ V októbri 1919 A. Kalina vyslal svojho zástupcu do Petrovca prerokovať otázky týkajúce sa slovenského gymnázia. V Novom Sade získal juhoslovanského ministra národnej osvety Ljubomira Davidovića, aby povolil založenie gymnázia so slovenskou vyučovacou rečou. 1. novembra 1919 vyslanec A. Kalina odpovedal predsedovi SNS L. Mičátkovi, že sa o tom rozprával v Prahe aj s prezidentom T. G. Masarykom. Prezident sa o Slovákov zaujímal a odkázal im, aby pracovali v Juhoslávii. Duch malodohodového spojenectva a návšteva T. G. Masaryka u predsedu vlády Nikolu Pašića v Belehrade priaznivo ovplyvňovali kultúrny rozvoj Slovákov v Juhoslávii. Aj vyslanec Juhoslávie v Prahe I. Hribar zabezpečoval knihy pre gymnázium. Československé vyslanectvo od tej doby podporovalo všetky akcie v súvislosti so zakladaním gymnázia.³⁹ Vyučovanie na novozaloženom gymnázii začalo 1. októbra 1919.⁴⁰ Prvý riaditeľ petrovského gymnázia Július Kubány bol v častom kontakte s vyslancom A. Kalinom.⁴¹

Významnou osobou, ktorá pomáhala Slovákom vo Vojvodine, bol bratislavský župan a evanjelický biskup Samuel Zoch. Mal osobné vzťahy s niektorými slovenskými inteligentmi vo Vojvodine. Slováci vo Vojvodine ho považovali za svojho zástancu na Slovensku. Preto ho kontaktovali aj pri zakladaní gymnázia v Petrovci. S. Zoch vypracoval memorandum – výzvu na podporu kultúrnych snáh a založenia gymnázia v Petrovci. *„Pravdepodobne bolo určené nielen vládny miestam v ČSR, ale podnecovalo i zbierky v evanjelických krajoch na Slovensku. Výsledkom mohla byť i suma cez 60 000 korún nazbieraná v Mikuláši.“* Pomoc Československa sa prejavila aj tým, že do druhej svetovej vojny študovalo v Československu veľa slovenských študentov z Juhoslávie.⁴²

Poslednou významnou aktivitou vyslanca A. Kalinu medzi slovenskými krajanmi v Juhoslávii bola účasť na spomenutom zakladajúcom zjazde Československého zväzu

³⁸ KRAJČOVIČ, Milan: Počiatky organizácie autonómnej národnej kultúry Slovákov v Juhoslávii. In: *Nový život*, roč. 44, 1992, č. 3 – 4, s. 36.

³⁹ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1920 (1. I. – 30. VI. 1920, č. 1 – 252), č. j. 76/1920.

⁴⁰ KMEŤ, Ján: Päťdesiat rokov slovenského národného gymnázia v Petrovci. In: *Pamätnica : 50 rokov slovenského národného gymnázia v Petrovci*. Petrovec : Slovenské gymnázium v Petrovci, 1969, s. 25-26.

⁴¹ AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1920 (1. I. – 30. VI. 1920, č. 1 – 252), č. j. 76/1920, list J. Kubányho A. Kalinovi.

⁴² KRAJČOVIČ, Počiatky organizácie, s. 36-38.

v Juhoslávii v Osijeku 28. a 29. júna 1921. ⁴³Tento zväz však nehral významnú úlohu medzi Slovákami v Juhoslávii. A. Kalina zomrel 17. decembra 1922 v podolskom sanatóriu v Prahe.⁴⁴

Po hektických povojnových rokoch si Slováci postupne zvykli na to, že žijú v novom štáte. Medzinárodná situácia v strednej Európe sa stabilizovala a vzájomné vzťahy medzi ČSR a Kráľovstvom SCHS sa konsolidovali. Československí vyslanci v Belehrade venovali menšiu pozornosť Slovákom a Čechom v Juhoslávii.

Pôsobenie vyslanca Jana Šebu (1923 – 1929)

Druhým československým vyslancom v Belehrade bol Jan Šeba. Ako vyslanec sa významne podieľal na upevňovaní spolupráce ČSR a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov v rámci Malej dohody.⁴⁵

Už v lete 1923 navštívil Slovenské národné slávnosti v Petrovci, ktoré sa konali 1. a 2. júla. Zúčastnil sa na kladení základného kameňa druhej budovy slovenského gymnázia v Petrovci. V prejave uistoval Slovákov, že československá vláda a vyslanectvo budú mravne a hmotne podporovať kultúrne a národné snaženia Slovákov v Juhoslávii.⁴⁶ Počas jeho pôsobenia sa 9. januára 1924 konala v Belehrade konferencia Malej dohody. Pri tejto príležitosti minister zahraničných vecí Edvard Beneš, juhoslovanský minister pre viery (kultu) Janić a československý vyslanec J. Šeba rokovali o otázke organizovania slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii. Autonómiu slovenskej evanjelickej cirkvi riešili na základe žiadosti Slovákov v Juhoslávii. Slováci v Juhoslávii chceli mať samostatnú cirkev a oddeliť sa od jej maďarskej a nemeckej časti. Vláda nakoniec vyhovelá tejto požiadavke Slovákov.⁴⁷ Slovenská evanjelická cirkev augsburského vyznania bola úradne povolená 16. apríla 1930 *Zákonom o evanjelicko-kresťanskej cirkvi a o reformovano-kresťanskej cirkvi v Kráľovstve Juhoslovanskom*.⁴⁸

V novembri 1928 sa J. Šeba oficiálne zúčastnil na otvorení slovenského Národného domu v Starej Pazove. Ako to bolo bežné, tak hala Národného domu bola ozdobená obrazmi kráľa Alexandra a prezidenta T. G. Masaryka, ako aj slovenskou, juhoslovanskou

⁴³ [-th]: Kronika nášho národného života od roku 1918 – 1923. In: *Národný kalendár na priestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 114.

⁴⁴ Antonín Kalina. In: *Národný kalendár na priestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 85.

⁴⁵ KOLÁŘ, Politická elita, s. 247.

⁴⁶ Ing. Jan Šeba. In: *Národný kalendár na priestupný rok 1924*, roč. 5, 1923 s. 86-88.

⁴⁷ [Y.-]: Kronika nášho národného života. In: *Národný kalendár na obyčajný rok 1925*, roč. 6, 1924, s. 131.

⁴⁸ VEREŠ, Adam et. al.: *Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augsburského vyznania v Kráľ. Juhoslovanskom v slove a v obrazoch*. Petrovec: Slovenská evanjelická kresťanská cirkev a. v. v Kráľovstve juhoslovanskom, 1930, s. 240-247.

a československou zástavou.⁴⁹ Na vyslanectve v Belehrade pôsobil do októbra 1929, keď bol zvolený za poslanca národného zhromaždenia.⁵⁰

Pôsobenie vyslanca Roberta Fliedera (1930 – 1933)

Tretím československým vyslancom v Juhoslávii bol Robert Flieder. V tejto funkcii sa podieľal na vypracovaní organizačného paktu, ktorý upevnil Malú dohodu.⁵¹

Slovenské obce Hložany, Kysáč, Petrovec a Kulpín navštívil až 12. júna 1932. V Hložanoch ho ľudia privítali pred obecným domom a na fare. V Kysáči ho pred obecným domom privítala predsedníčka Ústredného spolku československých žien v Juhoslávii. Po 11. hodine ho v Petrovci privítal slávnostný výbor, obecné predstavenstvo na čele s richtárom a notárom, správca gymnázia a predsedníčka miestneho ženského spolku. Vyslanec R. Fliedera jeho sprievod navštívili faru, jeden roľnícky dom, kníhtlačiareň, redakciu *Národnej jednoty* a gymnázium. Po obede sa vyslanec so sprievodom vydal do slovensko-srbského Kulpína. Tam ho ľudia slávnostne privítali pred evanjelickým kostolom. Vyslanec vyslovil želanie, aby medzi Slovákmi a Srbmi prevládala zhoda, lebo ona je garanciou československo-juhoslovanskej spolupráce a vzájomnosti. Na spiatočnej ceste do Belehradu sa vyslanec znova zastavil v Petrovci, kde sa na vlastnú žiadosť stretol s ľuďmi a mládežou na zábave Červeného kríža v miestnom lesíku. Po odchode z Petrovca sa ešte zastavil na zábave Červeného kríža v Kysáči.⁵² Po ukončení funkcie vyslanca sa vrátil na ministerstvo zahraničných vecí do Prahy.⁵³

Pôsobenie vyslanca Pavla Wellnera (1933 – 1935)

Štvrtým československým vyslancom v Juhoslávii bol Pavel Wellner. Od roku 1928 bol šéfom politického oddelenia ministerstva zahraničných vecí v Prahe.⁵⁴ Na ministerstve zahraničných vecí patrilo medzi hlavných projektantov konsolidácie Malej dohody začiatkom 30. rokov 20. storočia, najmä jeho organizačného paktu z februára 1933. Na upevňovaní Malej dohody a vzájomnej spolupráce Československa a Juhoslávie pracoval aj ako vyslanec v Belehrade. V Juhoslávii bol veľmi obľúbený a nadviazal dobré vzťahy s českými a slovenskými krajanmi v Juhoslávii.⁵⁵

⁴⁹ AUERHAN, Jan: *Československá větev*, s. 376.

⁵⁰ KOLÁŘ, *Politická elita*, s. 247.

⁵¹ Tamže, s. 59.

⁵² Československý splnomocnený min., vyslanec dr. Flieder medzi nami. In: *Národní jednoty*, roč. 13, 1932, č. 47, s. 1-2.

⁵³ KOLÁŘ, *Politická elita*, s. 59.

⁵⁴ Nový českoslov. vyslanec v Belehrade. In: *Národní jednoty*, roč. 14, 1933, č. 23, s. 1.

⁵⁵ KOLÁŘ, *Politická elita*, s. 287.

21. júna 1933 sa v Československom dome v Belehrade konala slávnosť na jeho počesť. Na slávnosti sa zúčastnili aj zástupcovia Slovákov z Petrovca, Nového Sadu, Starej Pazovy, Slovenského Aradáča a Kysáča, predstavitelia Československého zväzu a Matice slovenskej v Juhoslávii. P. Welner vyjadril potešenie a prekvapenie nad národnou a kultúrnou činnosťou Slovákov a Čechov v Juhoslávii, kde Slováci mali vlastné školy, spolky, „svojský život“ a úspešnú prácu na kultúrnom i hospodárskom poli. Túto činnosť považoval nielen za najlepšiu záruku pokroku, ale aj za potrebnú na utužovanie bratských juhoslovansko-československých stykov. Sľúbil, že tieto snahy bude podporovať.⁵⁶

Slovenské obce Stará Pazova, Hložany, Petrovec, Kulpín a Kysáč navštívil v nedeľu 24. septembra 1934.⁵⁷ V Starej Pazove ho na hraniciach chotára uvítali poprední predstavitelia staropazovských Slovákov. Pred evanjelickým kostolom ho vívalo asi 600 školských detí, zástupcovia úradov, srbských a slovenských kultúrnych spolkov a mnohí ďalší. Vyslanca privítali okresný náčelník a richtár (obaja Srbi), predsedníčka miestneho ženského spolku a slovenský evanjelický farár. Na pozdravy odpovedal vyslanec po srbsky a slovensky. Vo svojom príhovore ocenil dobré spolunažívanie Juhoslovánov a Slovákov a zdôraznil význam evanjelickej cirkvi pre udržanie národného povedomia a reči u tamojších Slovákov. Po uvítaní odišiel sprievod do kostola a nakoniec do Slovenského národného domu. V mene pravoslávnych Srbov ho pozdravil miestny pravoslávny farár a sekretár Sokolskej jednoty. V Hložanoch vyslanca očakávali pred kostolom. Okrem ľudu ho privítali aj richtár a evanjelický farár. Po prehliadke kostola nasledovalo pohostenie na fare. V Petrovci ho na Hlavnej ulici pred slávobránou očakával vo veľkom počte ľud na čele s richtárom, okresným náčelníkom, potom predstavitelia pobočky ženského spolku a legionárov. Navštívil slovenského evanjelického biskupa Samuela Štarkeho, prezrel si kníhtlačiareň, redakciu *Národnej jednoty*, gymnázium, Maticu slovenskú, hospodársku školu a jeden roľnícky dom. Vo svojom príhovore na obede Welner povedal, že má zo Slovákov v Juhoslávii potešenie, lebo ich postavenie je lepšie ako postavenie Slovákov v Maďarsku, ktorí nemajú školy, žiadne kultúrne práva, a to aj napriek tomu, že tvoria početnú menšinu. Podľa neho pre Slovákov v Juhoslávii z toho vyplývali niektoré povinnosti, ktoré vyslanec zhrnul do troch bodov. „Československá vëtev v Jihoslávii má pro Československou republiku veliký význam a sám president Masaryk za jeden z úkolů našich menšin v jinychstátechvedlposlánísbližovati národy mezi sebou.“... „Rovněž tak je i žádoucí, aby i styk organisací i jednotlivců s ústředím byl co nejdokonaleji vybudován a byl co nejživější. Pod pojmem ústředí rozumím vedle Čsl.

⁵⁶ Dr. Pavel Wellner nový českoslov. vyslanec v Belehrade. In: *Národní kalendár 1934*, roč. 15, 1933, s. 51.

⁵⁷ VRBACKÝ, A.: Kronika nášho národného života. In: *Národní kalendár 1934*, roč. 15, 1933, s. 149.

svazu a Matice slovenské i vyslanectví Čsl. republiky, které je vždy ochotno Vás ve Vašem kulturním snažení podporovati.“ ... „*Jakotřetí bod uvedl jsem požadavek, aby menšina byla hospodářský silná.*“ ... „*Naši snahou musí býti, abychom přečkali dnešní hospodářskou krisy a abychom pilnou prací své hospodářské posice nejen udržovali, ale i sesilovali.*“ V Kulpíne ho očakával veľký počet Slovákov a Srbov pred obecným domom na čele s obecnou inteligenciou. P. Welner navštívil tiež miestny srbský pravoslávny a slovenský evanjelický kostol. Pred Kysáčom ho očakávali legionári na koči. Vyslanec s J. Bulíkom nastúpili na koč a odviezli sa pred obecný dom, kde ich očakával zhromaždený ľud. Ako prvý pozdravil vyslanca evanjelický farár, a po ňom v mene obce richtár a následne predstavitelia legionárov, miestnych Srbov, Sokolskej jednoty a Ústredného spolku československých žien.⁵⁸ Vzhľadom na to, že ho potrebovali na ministerstve zahraničných vecí v Prahe, bol v júli 1935 z postu československého vyslanca odvolaný.⁵⁹ Počas jeho pôsobenia v Belehrade bol v októbri 1934 počas štátnej návštevy vo Francúzsku zavraždený juhoslovanský kráľ Alexander I.

Pôsobenie vyslanca Václava Girsu (1935 – 1938)

Piatym československým vyslancom v Juhoslávii bol Václav Girsu. Pôsobil v čase po smrti kráľa Alexandra a ako vyslanec v Juhoslávii sa snažil podporovať opozíciu proti novému predsedovi juhoslovanskej vlády Milanovi Stojadinovičovi (1935 – 1939), ktorý sa odkláňal od politiky Malej dohody.⁶⁰

Do Belehradu prišiel v júli 1935. Počas jeho pôsobenia bol vo februári 1936 na úradnej návšteve v Juhoslávii predseda československej vlády Milan Hodža. 24. februára 1936 navštívil obce bývalého Kulpínskeho volebného okresu, kde bol v roku 1905 zvolený za poslanca uhorského snemu: Petrovec, Kulpín, Hložany, Starý Futog a Begeč. Sprevádzaný bol juhoslovanským ministrom Đ. Jankovićom, dunajským bánom a československým vyslancom. Na ceste z Belehradu do Nového Sadu ho privítali staropazovskí Slováci. Víťali ho aj v Novom Sade. Kysáčania ho pozdravili na ceste do Československa. Na jeho počesť sa v gymnaziálnej slávnostnej sieni v Petrovci konal banket. Oficiálne ho privítal slovenský evanjelický biskup v Juhoslávii Samuel Štarke. Následne vystúpil M. Hodža, ktorý spomínal na voľby v rokoch 1905 a 1906. „*Môj prvý krok na tejto ceste viedol ma k vám, aké je to božie riadenie. Som šťastný, že môžem povedať, ako bratsky a úprimne sme si rozumeli s vaším predsedom vlády. Keď si porozumeli v minulosti Srbin a Slovák – vždy bolo dobre; dnes*

⁵⁸ Československý vyslanec p. dr. Pavel Wellner na návšteve v našich slovenských obciach. In: *Národná jednota*, roč. 14, 1933, č. 39, s. 1-2.

⁵⁹ KOLÁŘ, *Politická elita*, s. 287.

⁶⁰ Tamže, s. 65

v medzinárodnej politike zase si rozumejú Juhoslovan a Čechoslovák – a bude dobre. ... Keby niekto chcel znázorniť sochu vernosti, musel by prísť sem k vám – a vás si vziať za vzor. A vy, pán kolega (tu sa dr. Hodža obrátil na ministra Jankovića, Pozn. r.), keď sa vrátite do Belehradu, povedzte J. V. princovi-namestníkovi Pavlovi a predsedovi vlády, že tento národ je ako žula a že Slováci vždy boli verní, len národ, ktorý má srdce je verný.“⁶¹

V marci 1937 venoval M. Hodža Matici slovenskej v Juhoslávii 100 000 dinárov, ktoré mali byť využité výlučne na kultúrne ciele. Týždenník *Národná jednota* to komentoval: „My sme v našom národnom a kultúrnom živote doteraz neboli zvyklí počítať na stá tisíce a preto sme nášmu vysokopostavenému dobrodincovi tým väčšmi povďační za tento jeho dar lásky. V tomto dare vidíme nielen úcty hodnú sumu, ktorá má rozprúdiť náš kultúrny život, ale oceňujeme v ňom hlavne sám skutok a ten radostný fakt, že dr. Milan Hodža ani ako vynikajúci európsky štátnik a zodpovedný československý politik na nás nezabúda.“⁶²

1. apríla 1937 prišli do Belehradu ministri zahraničných vecí Československa a Rumunska na zasadnutie stálej rady Malej dohody.⁶³ Po skončení porady zostal československý minister Kamil Krofta v Juhoslávii⁶⁴ a 3. apríla prijal na československom vyslanectve delegáciu Československého zväzu v Juhoslávii a belehradských krajanských spolkov. Následne prijal zástupcov slovenskej menšiny, predsedu Matice slovenskej v Juhoslávii biskupa S. Štarkeho a spisovateľa a učiteľa Jána Čajaka, „ktorí zdôraznili nadšenie, s akým Česi a Slováci v Juhoslávii očakávajú prezidenta republiky v Belehrade.“⁶⁵ V dňoch 5. až 7. apríla sa v Belehrade a v Záhrebe uskutočnila štátna návšteva československého prezidenta Edvarda Beneša. Vlak s prezidentom sa na niekoľko minút zastavil v Novom Sade a cez staropazovskú stanicu išiel pomaly, kde bol zhromaždený veľký počet žiakov a Staropazovčanov. „Prezident [E. Beneš] stál pri okne a na ovácie odpovedal mávaním rukou.“⁶⁶ Počas svojho pobytu v Belehrade prijal prezident E. Beneš aj biskupa slovenskej evanjelickej cirkvi a predsedu Matice slovenskej v Juhoslávii S. Štarkeho.⁶⁷ Vyslanec V. Girska bol v marci 1938 penzionovaný.⁶⁸

⁶¹ [Sy]: Predseda československej vlády Dr. Milan Hodža medzi nami. In: *Národný kalendár na obyčajný rok 1937*, roč. 18, 1936, s. 33-36.

⁶² Dr. Milan Hodža venoval na naše kultúrne ciele 100,000 dinárov. In: *Národná jednota*, roč. 18, 1937, č. 10, s. 1.

⁶³ Ministri Malej dohody v Belehrade. In: *Národná jednota*, roč. 18, 1937, č. 14, s. 1.

⁶⁴ Veľkolepé uvítanie prezidenta Beneša v Belehrade. In: *Národná jednota*, roč. 18, 1937, č. 15, s. 1-2.

⁶⁵ Dr. Biskup Samo Starke a spisovateľ Ján Čajak u ministra dr. K. Kroftu. In: *Národná jednota*, roč. 18, 1937, č. 15, s. 2.

⁶⁶ Veľkolepé uvítanie prezidenta Beneša v Belehrade. In: *Národná jednota*, roč. 18, 1937, č. 15, s. 1.

⁶⁷ Dr. Biskup S. Starke u prezidenta dr. E. Beneša. In: *Národná jednota*, roč. 18, 1937, č. 15, s. 2.

⁶⁸ KOLÁŘ, *Politická elita*, s. 65.

Pôsobenie vyslanca Jaroslava Lípu (1938 – 1939)

Posledným československým vyslancom v Juhoslávii bol Jaroslav Lipa. Svoje poverovacie listiny odovzdal princovi-regentovi Pavlovi 12. júla 1938 na zámku Brdo pri Krani (Brdo kod Kranja v Slovinsku). Vo svojej nástupnej reči povedal, že bude pracovať na priateľských stykoch Československa, Juhoslávie a Rumunska.⁶⁹ Podobne ako predošlý vyslanec sa tak snažil upevňovať malodohodové zväzky a oponovať pronemeckej orientácii juhoslovanského predsedu vlády Milana Stojadinovića, ktorého vláda skončila začiatkom roka 1939.⁷⁰

Krátko po svojom nástupe navštívil J. Lipa predsedu Matice slovenskej v Juhoslávii biskupa S. Štarkeho a v lete 1938 ešte navštívil Petrovec počas jubilejných slovenských národných slávností.⁷¹ Po obsadení Čiech Nemeckom a rozpade Česko-Slovenska v marci 1939 síce odovzdal česko-slovenské vyslanectvo Nemecku ale nadviazal spoluprácu s Edvardom Benešom a organizoval odchod utečencov z ČSR do emigrácie. Po útoku Nemecka a jeho spojencov na Juhosláviu v apríli 1941 odišiel do Londýna, kde bol menovaný za československého vyslanca pri juhoslovanskej exilovej vláde.⁷²

Summary

After the disintegration of Austria-Hungary in 1918, new states such as Czechoslovakia, Kingdom of Serbs, Slovaks and Slovenians (Yugoslavia) were created. A numerous Slovak minority appeared on the territory of Yugoslavia, mostly in Vojvodina.

With the aim of supporting the Little Entente of both states, Czechoslovak foreign policy supported a positive relationship of Slovaks and Czechs to Yugoslavia. The Czechoslovak Republic supported the cultural activities of Slovaks in Vojvodina the most. It noticed only a little the problems met by the minority. Czechoslovak foreign policy could rely on Slovaks much more than on the Czechs. Slovaks were more nationally aware, the most of them lived in the neighbourhood of the Serbs. Slovaks in Vojvodina tried to use Czechoslovak foreign policy to strengthen their position and identity. Many contacts between Slovaks in Vojvodina and a so-called old homeland (Slovakia – Czechoslovakia) were made on official state level and they were influenced by state ideology of Czechoslovakism.

Numerous ambassadors were changed on the post of Czechoslovak ambassadors in Yugoslavia. Gradually, those were Antonín Kalina, Jan Šeba, Robert Flieder, Pavel Wellner, Václav Girsa and Jaroslav Lípa.

⁶⁹ Nový československý vyslanec v Belehrade pán Jaroslav Lipa. In: *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, s. 75.

⁷⁰ KOLÁŘ, *Politická elita*, s. 148.

⁷¹ [m. t.]: Kronika nášho národného života. In: *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, s. 160.

⁷² KOLÁŘ, *Politická elita*, s. 148.

ČLÁNKY

Stratené entity časť 2. – Huncokári

Róbert Odler

Ako sme v prvej časti nášho cyklu spomínali, budeme sa venovať opisom života, pravidiel a činností dnes už zaniknutých spoločenstiev, ktoré nielenže považujeme za späté s naším životom, čo viedlo k voľbe o nich písať, ale tiež ich považujeme za remeselnícky život formujúce entity, ktoré minimálne v súvislosti s problematikou západoslovenského kultúrno-remeselného života treba čitateľom bližšie predstaviť.

Po tom, čo sme sa v minulom článku bližšie pozreli na odnož novokrstencov, na habánov, ktorých hlavným spoločenským údelom bolo pestovanie a zdokonaľovanie techník výroby keramiky, zamerajme sa teraz v rámci nášho cyklu o stratených entitách na ďalší, nemenej významný spoločenský celok, akým v radoch novokrstencov boli huncokári. V mnohých literatúrach zaoberajúcich sa dejinami týchto spoločenstiev však môžeme nájsť aj pomenovanie „hulcokári“, ktoré sa taktiež používalo pre tieto skupiny. Dá sa teda povedať, že oba názvy vychádzajú z pomenovania totožnej skupiny remeselníkov, a tak si ich v tomto prípade nemožno spliesť.

Ak chceme správne pochopiť a interpretovať význam huncokárov, ako si ich my budeme po väčšinu času v našom článku nazývať, je potrebné najskôr sa oboznámiť s ich ranou minulosťou a s ich príchodom na naše územie, keďže predstaviť ich pôsobenie u nás až po súčasné obdobie bude cieľom nášho textu. Nadviažme však hneď v úvode na náš predchádzajúci článok, kde sme na začiatku detailne opísali vlny, v ktorých nemecké obyvateľstvo prúdilo v priebehu dejín na naše územie. V jednom z tých prúdov k nám prichádzali aj tzv. novokrstenci, ktorí sa v priebehu desaťročí vyprofilovali ako zruční remeselníci rôznych odvetví.

Medzi také odvetvia patrilo aj drevorubačstvo a práca s lesným drevom. Práve v tomto odbore vynikali tzv. huncokári, ktorým sme sa rozhodli venovať náš príspevok v rámci cyklu stratené entity. Kto to vlastne huncokári boli, ako sa adaptovali na prostredie, kam prišli, ale hlavne to, akým spôsobom vychádzali s obyvateľstvom oblasti ich usadenia, to všetko bude predmetom nášho textu.

Horváthová historicky vymedzuje huncokárov ako tých, ktorí už od polovice 18. storočia žili v rozptýlenom horskom osídlení Malých Karpát, respektíve ich istého pásma, kde sa usídlili na základe pozvania tunajšieho zemepanského rodu Pálffyovcov. Boli to lesní

robotníci, ktorí aj so svojimi rodinami prichádzali z inak výhodných podmienok ich pôvodnej vlasti, ktorou bolo Horné Rakúsko, Bavorsko či Štajersko. Ich pomenovanie „huncokár“ vzniklo z nemeckého slova „Holzhacker“, ktoré znamenalo drevorubač, alebo „Holzfäller“, čo znamenalo tiež drevorubač, ale taktiež aj stínač.¹

Rovnako tak, ako aj u habánov, aj u huncokárov môžeme nachádzať paralely v tom, že ich miestne obyvateľstvo, najmä zo šľachtických vrstiev žijúcich a pôsobiacich na našom území, veľmi pozitívnym spôsobom prijímalo a vítalo na svojich pozemkoch. Otázkou teda ostáva, akých kvalít bolo remeselníctvo nášho domáceho obyvateľstva pred príchodom týchto zahraničných remeselníkov, keď šľachta radšej siahala po ich službách než po službách domácich remeselníkov a majstrov. Z textu jasne vyplýva, že vtedajšia úroveň remesla domácich majstrov v porovnaní so zahraničnými remeselníkmi bola taká nízka, že panstvo radšej platilo peniazmi a právami či privilégiami cudzincom, ako domácim. Osobne si myslíme, že tieto otázky by vyžadovali hlbšie a detailnejšie skúmanie problematiky, ktorá však stojí mimo rámec nami vytýčenej témy článku. Pozitívum však nachádzame práve v tom, že nech boli dôvody uprednostňovania takýchto remeselníkov zo zahraničia zo strany domácej šľachty pred domácimi majstrami akékoľvek, dotyční remeselníci z nemeckých území natoľko splynuli neskôr s domácim obyvateľstvom, že medzi našincov, okrem nich, prenikali aj techniky ich práce, ktorých metodika sa dodnes do značnej miery zachovala.

Pre objektívnejší obraz o tom, kto huncokári boli, ponúkame aj ich charakteristiku, ktorú vypracovali redaktorky Čermáková a Kovárová v časopise *Sološnický spravodaj*. Informácie o minulosti huncokárov sú doplnené aj o skutočnosti týkajúce sa budovania veľkých huncokárskych píl pri riekach, ktoré častokrát vznikali na úkor drobných pôvodných píl. Z takýchto veľkých píl sa postupom času na našom území vytvorili drevospracujúce podniky s oveľa komplexnejším spôsobom spracovávaného dreva. Podmienky pre takéto pily boli pre huncokárov nastavené sprvu tak, že na jednu veľkú pílu, ktorú obsluhovali dvaja drevorubači, museli pracovníci ročne vyťažiť 800 – 1 200 m³ dreva. Aby však nedošlo ku kolapsu lesného ekosystému vzhľadom na veľké množstvo vyťaženého a spracovaného dreva, následne museli huncokári vysádzať lesné škôlky, budovať bezpečné lesné cesty, vypáliť príslušné množstvo vápna alebo uhlia a vyťažené drevo pozvážať na spracovanie.²

A nakoniec pri charakterizovaní toho, kto to vlastne huncokári boli, načrieme aj do nemeckého časopisu *Karpatenblatt*, ktorý v máji roku 2016 pri príležitosti výstavy expozície

¹ HORVÁTHOVÁ, Margaréta: *Nemci na Slovensku : Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno : LiliumAurum, 2002, s. 29.

² ČERMÁKOVÁ, Anna – KOVÁROVÁ, Veronika: Zaujímavá história z lesov : Huncokári zo Sklennej Huty. In: *Sološnický spravodaj*, roč. 7, 2017, s. 4.

venovanej huncokárom na hrade Červený kameň vysvetlil, že pojem „huncokár“ bol v minulosti považovaný za hanlivé označenie. Postupom času sa však toto označenie spoločensky etablovalo na inú úroveň a aj dnešní potomkovia huncokárov, z nich veľká väčšina, sú hrdými držiteľmi rôznych lesníckych práv odkazujúcich na svoju minulosť.³

Pre podrobnejšiu špecifikáciu ich lokalizácie v našom prostredí použijeme tvrdenie historika Truchlíka, ktorý v oblasti Záhoria určil miesto výskytu huncokárskych skupín nielen na pôvodných, približne o dvesto rokov starších miestach výskytu novokrsteneckých skupín habánov, ale tiež aj tieto územia rozšíril o charakteristiku prevažne južnejších častí spomínanej oblasti, kam sa podľa neho huncokári postupne rozširovali.⁴

Spoločenský údel huncokárov na našom území analyzuje Horváthová, ktorá tvrdí, že ich prioritnou a najdôležitejšou sociálnou funkciou bolo, na základe technológií, ktoré dovtedy na našom území neboli známe, stínať stromy a spracovať takto získané drevo. Služby spoločnosti mali dedičný charakter a odmeňované boli, okrem peňazí, aj deputátnymi výhodami.⁵ Medzi najvýraznejšie práva, ktoré huncokári v minulosti dostávali, patrili práva užívania domu, čo na vtedajšie pomery môžeme chápať ako využívanie jednoduchej stavby, k nej prináležiacej záhradky, role a kosenej lúky. Okrem iných práv mohli huncokári aj pásť dve kravy, jalovicu a neobmedzený počet ošípaných, avšak tie iba v lesoch s dubovým porastom. Na ich lesníckej práci sa podieľala celá rodina vrátane manželky a aj detí od 12. roku života.⁶

Aj osobný život tejto skupiny novokrstencov predstavuje zaujímavú a spomenutia hodnú tému. Bližšie sa jej na svojej stránke venuje Nováková, ktorá o osobnom živote starých huncokárov tvrdí, že partnerský a sexuálny život huncokárov bol determinovaný mnohopočetnosťou rodín žijúcich v chalupách a horárňach. Viacgeneračné rodiny preto využívali najmä senom vystlané povaly, lúky či priestranstvo za domami. V zimnom období sa takéto aktivity odohrávali najmä na horárňach. Deti boli vychovávané tak, že podobné prejavy brali ako prirodzenú a bežnú súčasť života a tehotenstvá s následnými pôrodmi ako súčasť rodinného spolužitia. Horáreň bola s týmto cieľom vybavená izbou pre hostí, návštevy a rodiny. Obsahovala aj jednu izbu s kuchyňou. V tej spával horár so svojou ženou. Izba bola pre hostí. Mladí návštevníci a rodiny prespávali na povalách na sene, prípadne v izbe na dlážke, kam si predtým nanosili seno. Ničím neobvyklým medzi huncokármi boli aj

³ PÖSS, Ondrej: Diedeutschen Holzhacker im Museum. In: *Karpatenblatt*, roč. 25, 2016, č. 285, s. 11.

⁴ TRUCHLÍK, Tomáš: *Záhorské múzeum a jeho miesto v procese formovania národnej identity v Skalici a okolí*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské múzeum, 2016, s. 78.

⁵ Deputátne výhody také výhody, ktoré sú poskytované dodávateľovi objednávateľom vo forme príjmu v naturáliách. Je to teda akési poskytovanie výrobkov, služieb a naturálnych pôžitkov za vykonávanú prácu.

⁶ HORVÁTHOVÁ, *Nemci na Slovensku*, s. 29 - 30.

manželské zväzky príbuzenstiev druhého stupňa a v ojedinelých prípadoch aj prvého stupňa aj napriek tomu, že si už vtedy boli ľudia plne vedomí možných zdravotných následkov. Príbuzenstvo v manželstve však pokladali za „menšie zlo“ ako iné manželstvá, pričom však na verejnosti o týchto skutočnostiach veľmi nahlas nehovorili. Takíto horskí ľudia sa aj napriek príbuzenským manželstvám a iným skutočnostiam dožívali vysokého veku, o čom svedčia dodnes zachované matričné záznamy.⁷

Tieto, ale aj mnohé iné výhody, ktoré boli nemeckým remeselníkom poskytované od domácej šľachty po ich príchode viedli časom k tomu, že sa na drevo špecializovaní novokrstenci za pomerne krátky čas rozšírili na územiach, v mestách a obciach v okolí Karpát. Huncokári najskôr osídlili oblasť Piesku pri Modre, Perneku, Píly, Cajly pri Pezinku, Sološnici, Limbachu a Smoleníc, kde sa vyskytovali ich najpočetnejšie skupiny. Stopy po huncokárskej drevorubačskej práci však možno badať v tomto období aj pri samotnom dnešnom hlavnom meste, pri Bratislave.⁸ Ich výskyt bol teda najpočetnejší predovšetkým nielen v západnej časti dnešného Slovenska, ale najmä v hornatých a lesom porastených oblastiach, ktoré ponúkali pre nich zdroj obživy.

Časom huncokári postupne osídlili aj ďalšie časti nášho územia. Dialo sa tak už od počiatku 19. storočia, keď sa títo novokrstenci dostávali do okrajových častí Inoveckého pohoria. Na základe jazykového rozboru slov a pomenovaní z týchto, ale aj mnohých ďalších oblastí môžeme vidieť, že nemčina, ktorá sa vyskytovala nielen v názvoch, ale aj názvosloviach, dokladala prítomnosť huncokárskych rodín na našom území. Bolo to postupne napríklad aj v Horných a Dolných Orešanoch, ktoré huncokári označovali ako Deutsch Nussdorf, Unten Nussdorf, alebo v Dobrej Vode pomenovanej aj Kvad Wosse z Gutte Waseer či Ompitáli z nemeckého Utn Tól z Unten Tahl a podobne.⁹

Aj napriek tomu, že sídla týchto drevorubačov boli pomerne naširoko rozmiestnené na veľkej časti území dnešného západného Slovenska, ich organizovanosť a jednotnosť bola zachovaná aj napriek geografickému rozpoloženiu. Podľa Horváthovej to bolo najmä vďaka tzv. „špeciálnemu vyučovaniu“, ktoré sa uskutočňovalo formou turnusov v rámci jednotlivých huncokárskych oblastí, kde sa mladí študenti postupne učili technikám spracovania dreva na rôznych povrchoch a v rôznych terénnych podmienkach. Vzdelávanie mladých huncokárov

⁷ SLOBODOVÁ NOVÁKOVÁ, Katarína: *Partnerský a sexuálny život v špecificky izolovanom horskom prostredí. (Na príklade spôsobu života nemeckých drevorubačov Malých Karpatoch)* [online]. Dostupné na internete:

<https://www.researchgate.net/publication/321158008_Partnersky_a_eroticky_zivot_v_specificky_izolovanom_horskom_prostredi_Na_priklade_sposobu_zivota_nemeckych_drevorubacov_v_Malych_Karpatoch> [cit. 2018-0919].

⁸ HORVÁTHOVÁ, *Nemci na Slovensku*, s. 29.

⁹ Tamže, s. 29.

však v rámci remesla nemali v područí len študovaní odborníci. Už vtedajší huncokári uznávali aj princípy vzdelávania sprostredkovaného skúsenejšími majstrami a odborníkmi priamo z výkonu profesie. Nebolo tak ničím neobvyklým, že popri učiteľoch sa vzdelávania chopili aj drevorubači, horári či lesníci na dôchodku, ktorí boli takto privolaní na pomoc pri názornom vyučovaní.¹⁰

Avšak nech bol systém vzdelávania v rámci týchto skupín v priebehu 16 – 19. storočia akokoľvek jednotný a pre ich spôsob fungovania prospešný, nevyhli sa ani oni modernizačným tendenciám, ktoré spoločnosť začala vyžadovať vo formách všeobecného vzdelávania mládeže. A tak už začiatkom 20. storočia, v období prvej Československej republiky, došlo k najvýraznejšiemu narušeniu tradičného spôsobu nažívania huncokárov tým, že ich deti mali za povinnosť dochádzať na všeobecnú výučbu do škôl v spádových obciach, čím sa nielenže komplikovala celá ich výchova a vzdelávanie s cieľom huncokárskej produkcie, ale narušili sa tým aj týždenné práce v lese a detská participácia v rámci rodín na nich, ktoré sme spomínali v úvode tohto článku.¹¹ Dá sa teda pomerne presne historicky vyjadriť, kedy začal úpadok a postupné zanikanie huncokárskeho remesla na našom území, ktoré vyvrcholilo niekedy koncom 20. storočia do úplného zániku tohto spoločenstva, ktoré si súčasníci pripomínajú napríklad v Modre-Harmónii a na Kráľovej už iba každoročnými tzv. „huncokárskymi hodmi“ usporadúvanými na začiatku leta.

Aby sme však nepredbiehali dobu, zamerajme sa najskôr ešte na obdobie rozkvetu a najväčšej huncokárskej slávy, za ktoré možno považovať obdobie 18. až začiatok 20. storočia, kedy k tomuto spoločenstvu inklinovali aj výrazné osobnosti slovenského umeleckého a literárneho života. Práve o takomto období sa dozvedáme od historikov Juraja Žudela a Jána Dubovského, ktorí o huncokárskom spôsobe osídľovania v oblasti mesta Modra tvrdia, že sprvu na takýchto územiach vznikali len malé osady, v ktorých sa postupom času a rozrastaním začali stavať aj objekty slúžiace nielen pre huncokárske obyvateľstvo, ale aj pre iné, kultúrne účely a podujatia až po objekty slúžiace dokonca rekreantom. Medzi prvých a najvýraznejších pracovníkov kultúrnej inštitúcie huncokárov v malokarpatskej oblasti patrili aj Ferdinand Dúbravský a od roku 1921 aj spisovateľ Fraňo Kráľ.¹²

Život huncokárov však nebol len o vzdelávaní sa a práci s drevom v lesoch. Aj mnohé historické pramene, ktoré sa nám o tomto spoločenstve zachovali, hovoria práve o legendách, bájach a povestiach, ktoré sú s nimi spájané. Je pochopiteľné, že v dnešnej dobe sa takýmto

¹⁰ Tamže, s. 30.

¹¹ Tamže.

¹² ŽUDEL, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján a kol.: *Dejiny Modry*. Modra : MÚ Modra, 2006, s. 348.

prameňom nepripisuje veľká vedecká vážnosť, no v čase svojho vzniku boli tieto príbehy o huncokároch veľmi obľúbené a vyhľadávané každým, kto sa o túto problematiku zaoberal. Moderným bádateľom tieto príbehy poskytujú teda aspoň obraz o zmýšľaní týchto drevorubačov, ktoré aj takouto formou medzi ľudí šírili nadšenci tohto remesla, ale mnohokrát aj samotní huncokári. O zdrojoch bájí Panczová vraví, že sa nám zachovali v počte pár desiatok kusov. Veľká väčšina týchto príbehov však pochádza od autora, ktorý je označovaný ako tzv. „Holzhacker Graus“ z Piesku pri Modre. Ide zväčša o poverové rozprávania, ktoré boli veľmi vyhľadávané a uznávané v časoch svojho vzniku. Aj dnes jedinečnosť týchto príbehov môžeme nájsť najmä v priestore ich vzniku, keďže vznikali v uzavretých a vtedy málo známych etnických skupinách spoločnosti. Z takýchto príbehov treba vyzdvihnúť najmä ich obsah, ktorý plasticky odzrkadľuje mnohé prvky z bežného a každodenného života huncokárov. Táto silná stránka bájí novokrstencov však má aj svoju slabinu, za ktorú možno považovať absenciu podrobnejších a konkrétnejších údajov slúžiacich pre hlbšiu analýzu textov. Prakticky dnes disponujeme len informáciami z roku 1942, ktoré vo svojom predhovore k publikovanej zbierke príbehov v časopise *Karpatenland* napísal Beránek.¹³

Nielen teda pomenovania niektorých geografických oblastí a javov sa dodnes od tohto spoločenstva zachovali a používajú, ale tiež ajviaceré príbehy, ktoré sa s nimi spájajú sa v priebehu dejín dočkali svojej zahraničnej, ale samozrejme aj domácej publikácie, a tým aj nepriamo stredobodom záujmu skúmania vedeckej obce.

Tieto obyčajové príbehy a dochované rozprávania nám popisujú nielen vzťahy a konanie samotných huncokárov, ale aj ich postoj voči pôvodnému, slovenskému obyvateľstvu žijúcemu na územiach ich osídlenia. Interpretovaním autorky Panczovej sa dozvedáme, že zatiaľ čo obyvateľstvo miest nazývalo huncokárov aj „horskými ľuďmi“, oni pre zmenu nazývali mešťanov a dedinčanov „tí dolu“. Z tohto pomenovania už jasne a zreteľne cítiť akúsi nie práve najpriateľskejšiu náladu voči väčšinovému obyvateľstvu krajiny. Nie práve najdokonalejšie vzťahy ešte umocňovalo aj to, že v niektorých oblastiach si dokonca, podľa niektorých rozprávání, robili huncokári s domácim obyvateľstvom navzájom zle a napriek.¹⁴

Ako príklad takého nevraživého a škodného súžitia uvádza Panczová prípad, kedy jeden Slovák pooral huncokárovi jeho pole, za čo si vypýtal pollitra mlieka, ktoré rada pila

¹³ PANCZOVÁ, Zuzana: Zaniknutý svet malokarpatských „Huncokárov“ v odraze poverových rozprávání. In: *Zaostrené na kultúrne dedičstvo*. Svätý Jur : Academia Istropolitana, 2011, s. 14-15.

¹⁴ Tamže, s. 16.

huncokárova žena. Keďže však drevorubač nemal doma práve také množstvo požadovaného mlieka, aj keď Slovák prosil časom aj o menšie množstvo, tak mu napokon dal majiteľ poľa tri deci. Druhého dňa však huncokár nenadojil od svojich kráv ani deci mlieka a aj to málo bielej vody, ktorej sa mu z kravy podarilo dostať, sa veľmi rýchlo zrazilo na guľu, čo pretrvávalo niekoľko mesiacov. V tom čase prišiel k drevorubačovi žobrák, ktorý sa zdržal v jeho dome a usiloval sa mu to vykompenzovať prácou v domácnosti. Podarilo sa mu však prelomiť doskovú podlahu maštale, aby tak mohol vyčistiť mlieko, ktoré sa pod ňou hromadilo. Vtedy sa pri vchode do maštale objavili dve gule pozostávajúce zo zdrapov súkna zviazané špagátom o veľkosti malého slepačieho vajca, ktoré obsahovali nalámané stonky nevädzí. Okoloidúci hájnik v tom spoznal uhrnutie dobytky a určil spôsob, akým sa ho zbaviť. Keď potom drevorubačova žena rituál vykonala, zjavila sa pri dverách do domu žena Slováka, ktorému sa za jeho prácu odvdžali takým malým množstvom, a ktorá bola tou osobou, čo huncokárov dobytok z pomsty za manžela uhranula. Manželka drevorubača neváhala a ženu vyhnala z dediny metlou, pričom tú bolo neskôr možné vídať chodiť po miestnych lesoch s tvárou popálenou od vriaceho mlieka.¹⁵

A takýchto príbehov o huncokároch a ich nie práve najideálnejšom spolužití s väčšinovým obyvateľstvom by sme mohli nájsť ešte oveľa viac. Z nám najbližších uvádzame interpretovaný príbeh o tom, ako huncokári využívali raráškov. Raráškovia a trpaslíci boli totiž akímsi nepísanými pomocníkmi v habánskych dielňach. Všetko dobré, ale i všetko zlé, čo sa v nich udialo habánom, či ich riadu z hlíny, sa pripisovalo na vrub práve týmto malým stvoreniam, a preto je nám táto problematika blízka až vlastná.

Podľa takéhoto rozprávania sa rarášok rodí z čierneho vajca, ktoré znesie sliepka počas splnu a ktoré sa vyľahne po tom, čo ho osem dní nosí človek pod pažou a nerobí nič iné, iba konzumuje chlieb a modlí sa. Ak sa človek potom chce takéhoto domáceho záškodníka zbaviť musí nielen čierne vajce sliepke vziať, ale ho aj potom spakruky zničiť prehodením ponad strechu domu. Ak však človek raráška chce prijať, tak sa mu na deviaty deň nosenia takéhoto vajíčka vyľahne rarášok, ktorý má ale sprvu podobu psa. Od tohto momentu sa majiteľ raráška už nesmie modlievať, inak by ho pes zúrivo roztrhal. Na odplatu za starostlivosť pes svojmu majiteľovi denne zaobstará obživu, vykoná všetku potrebnú prácu na statku a iné spoločenské výhody. A práve takýto rarášok sa dostal aj k jednému huncokárovi, ktorý na prekvapenie všetkých mal vždy robotu hotovú aj bez toho, aby čo i len

¹⁵ Tamže, s. 17.

trocha pohol prstom. Keď sa ho ľudia pýtali, ako je to možné, vždy im iba odpovedal, že má na to svojich ľudí. Tými „ľuďmi“ bol rarášok, ktorého nosieval na rúbanisko so sebou.¹⁶

Prirodzene si uvedomujeme, že existencia takýchto tvorov nie je vedecky dokázaná, a že pravdepodobne ide iba o neuveriteľné masy dreva, ktoré boli títo remeselníci schopní svojou zručnosťou spracovať, čo miestnych šokovalo do takej miery, že ich spriahali s rôznymi nadprirodzenými bytosťami. No aj napriek tomuto faktu svedčia báje a ústne šírené historky o huncokároch nielen o ich neuveriteľnej remeselnej zručnosti pri práci s drevom, ale tiež aj o čoraz možno viac naštrbenejších vzťahoch s obyvateľstvom, pri ktorom sa usádzali.

Niet sa preto čomu čudovať, že časom začalo v príbehoch o huncokároch pribúdať aj tém so skrytými pokladmi, ktoré toto spoločenstvo nazbieralo a poschovávalo po lesoch, kam denne chodili, či dokonca príbehov s témou smrti, ku ktorej sa neváhali vraj uchýľovať, či spôsobovať ju domácomu obyvateľstvu, len aby sa dostali k ďalším, oveľa väčším majetkom, statkom a pokladom.

Nech však bola hranica medzi skutočnosťou a vymysleným kdekoľvek, jedno sa huncokárom z historického hľadiska nedá uprieť, a to fakt, že ich vplyv na domáce obyvateľstvo a jeho každodenný život bol natoľko výrazný a veľký, že sa nezmazateľným písmom zapísali nielen do našich národných dejín, ale tiež aj do geografických označení a pomenovaní niektorých našich oblastí, z ktorých si postarší obyvatelia, prevažne zo západných častí dnešného Slovenska, mnohé z nich ešte stále udržujú vo svojej živej pamäti.

Ako sme však spomínali, vznikom prvej Československej republiky došlo aj k postupnému úpadku huncokárskeho remesla a vôbec ich spoločenstva, ktoré postupne splývalo čoraz viac s obyvateľstvom, pričom o ich vzájomných vzťahov sme vám ponúkli celkom detailný obraz v predchádzajúcich častiach tohto článku. O prvých desaťročiach 20. storočia vo veci jednotného vzdelávania a výchovy huncokárskych detí s deťmi mešťanov v oblasti Modry podľa historikov Žudela a Dubovského vieme, že už v roku 1929 v týchto oblastiach otvorili ľudovú školu, ktorá slúžila nielen deťom miestnych obyvateľov, ale aj pre huncokárske deti z Piesku pri Modre. Tie predtým navštevovali školu v Modre, kde v budove bývalej kasárne mali vyhradenú jednu samostatnú miestnosť pre svoje edukačné potreby. V týchto objektoch prebiehala nielen celodenná výučba, ale tam s huncokárskymi deťmi ostávala aj jedna zo žien drevorubačov, ktorá im varila obedy. Suroviny na jedlo si prinášali sami. Nová škola, ktorá bola umiestnená v budove mestskej vily v Piesku pri Modre, slúžila aj ako horáreň či neskôr dokonca aj ako turistická nocľaháreň. Bola to dvojtriedna škola, ktorú

¹⁶ Tamže, s. 16-17.

vjej začiatkoch navštevovalo deväť detí. V takto zriadenej dvojtriedke vyučoval aj, už spomínaný Fraňo Kráľ, ktorý mal pri škole zriadený aj učiteľský byt. Ten tvorila jedna izba zariadená erárnym nábytkom. Škola neskôr po druhej svetovej vojne zanikla.¹⁷

Koniec druhej svetovej vojny znamenal pre huncokárov, ako pôvodom nemecké obyvateľstvo, veľký a výrazný zlom v pôsobení na území Slovenska. Aj rodina autora tohto článku zohrala nezameniteľnú úlohu v problematike povojnového života huncokárov.¹⁸ O ich postavení v povojnovom Československu sa môžeme dozvedieť aj z mnohých stránok miest, ktoré boli známe výskytom huncokárskych skupín obyvateľstva. O definitívnom začiatku zániku huncokárov ako jednotného a funkčného spoločenského celku na našom území sa napríklad z pezinskej mestskej stránky dozvedáme, že už v rámci prvej ČSR sa uplatňovalo postupné začleňovanie huncokárskych detí do meštianskych rodín a domácností, keď pri povinnej školskej dochádzke sa podporovalo zostávanie detí u príbuzných v mestách, kde študovali. Dochádzalo tak k postupnému narúšaniu ich spôsobu života, k uzavretosti a separovaniu. Postupne boli spoločnosťou nútení schádzať z lesov k mestskej spoločnosti. K definitívnemu zániku však došlo po druhej svetovej vojne, kedy odsunom nemeckého obyvateľstva z nášho územia došlo aj k úbytku z ich radov. Aj keď nie všetci mali nemeckú národnosť, pre ich nevelkú komunitu to predstavovalo mimoriadny zásah do spoločenskej štruktúry. Zaujímavosťou je, že sa huncokárom prevažne rodili dievčatá, ktorých vydajom vznikali zmiešané rodiny, a tým sa urýchlila aj postupná asimilácia spoločenstva. Postupne sa začali v ich radoch objavovať aj české a slovenské mená. Aj takýmto spôsobom sa istej skupine huncokárov podarilo uniknúť osudu, akým bolo povojnové vysídlenie. Definitívnemu vymiznutiu huncokárskych skupín takto odolali napríklad komunity z Pezinka a okolia, ktoré môžu o svojej minulosti naďalej šíriť svedectvo. Predovšetkým je z ich slov dodnes výrazne cítiť úctu k lesom, drevorubačskému remeslu a k vlastnej histórii, čo v mnohom vedie a inšpiruje k bádaniu o ich minulosti.¹⁹

A že to záujem o túto problematiku skutočne vyvolalo, dokazuje nielen tento článok, ktorý sme sa v rámci cyklu *Stratené entity* rozhodli napísať a uverejniť, ale tiež aj to, že na

¹⁷ ŽUDEL – DUBOVSKÝ, *Dejiny Modry*, s. 357.

¹⁸ Ako sa píše v publikácii autora Miroslava Šimka s názvom *Prechádzka po modranskom cintoríne*: „Ján Odler* 1. december 1899 – + 22. júl 1961. Pôsobil ako mestský horár v modranských lesoch od roku 1922 do roku 1953, keď zo zdravotných dôvodov odišiel do dôchodku. V roku 1939 ho v službe postrelil pytlík, ale zotavil sa a bol rovnocenným partnerom kolegom lesníkom. Na Piesku (v Harmónii) bol nevoleným organizátorom práce a života drevorubačov – huncokárov. Po vojne pomohol k návratu drevorubačských rodín na bývalé pracoviská z tábora Nováky, kam boli deportovaní na základe Benešových dekrétov ako Nemci.“ ŠIMKO, Miroslav: *Prechádzka po modranskom cintoríne*. Modra : MMS, 2015, s. 26.

¹⁹ *Huncokári mali les v krvi*. In: *Pezinčan* [online], 2013, máj. Dostupné na internete: <<http://pezincan.pezinok.sk/index.php?yggid=article&cat=2013-05&article=11481>> [cit. 2017-09-05].

počet' huncokárov a ich nezabudnuteľného prínosu do etno-kultúrnych dejín západoslovenského regiónu sa každoročne v niektorých vybraných mestách a dedinkách nielen západného Slovenska organizujú každoročné slávnosti, tzv. „huncokárske hody“, ktoré sú situované zvyčajne v lese za prítomnosti žijúcich potomkov tohto spoločenstva, ale aj historikov, ktorí sa touto problematikou zaoberajú.

Problematika huncokárov, ich života a povedomia o nich, podľa nás stále nie je dodnes dostatočne prebádaná, aj napriek tomu, že je vysoká pravdepodobnosť, že ak už nie oni sami, tak ich potomkovia, ktorí veľa z ich každodenných tradícií zažili na vlastnej koži, budú ešte schopní bádateľom tejto témy kadečo vysvetliť a objasniť. Vyjadrenie Panczovej, žeaj tento malý zlomok z pôvodného repertoáru rozprávačov je cenným príspevkom do snáh poznania všedného života etnickej skupiny, akou boli huncokári, hovorí za seba. Naďalej sa o nej vie veľmi málo, z čoho vyplýva ešte viac otázok na bádanie. Predovšetkým to je história huncokárov, ale aj dokumentovanie ich aktuálneho stavu, počtu a lokalizácie. Súčasné generácie potomkov tak možno právoplatne považovať za posledný možný zdroj informácií k problematike. Je teda potrebný aj ďalší, nielen archívny, ale aj terénny výskum historických a národopisných prameňov, ktoré pomôžu túto informačnú medzeru dejín vyplniť.²⁰

Nielen legendy a báje tradované o huncokároch si zaslúžia ďalšie, bližšie a hlbšie skúmanie. Je to aj samotné spoločenstvo týchto drevorubačských remeselníkov, ktoré si zaslúži našu osobitnú pozornosť. Aj napriek tomu, že už tých pravých huncokárov v našej slovenskej spoločnosti nenájdeme, stále sa nájdu ich potomkovia a historickí nadšenci, ktorí nebudú váhať potenciálnym záujemcom o informácie týkajúce sa života a zvykov týchto novokrstencov šíriť ďalej rovnako tak, ako aj povedomie o nich samotných, o ich vlastnej histórii.

Myslíme si, že by nebolo vhodné nechávať zapadnúť dejiny huncokárov a habánov, ktorých sme si vybrali pre náš dvojdielny cyklus o stratených entitách, prachom. Predsa len ide nielen o súčasť regionálnych dejín, ale aj o históriu menších a etnických skupín, ktoré výrazným spôsobom v minulosti formovali kultúrny život na Slovensku a v značnej časti Európy, kam sa rozšírili. Znamenajú teda pre nás nielen súčasť vlastnej histórie, ale tiež aj čosi, čo vynieslo povedomie o slovenskej remeselnej zručnosti, ktorej sa práve naši predkovia od týchto spoločenstiev priučili, na svetovú scénu, na čo by nejdenn súčasník nemal zabúdať.

Je pochopiteľné, že aj napriek tomu, že sa možno svetové dejiny môžu z pohľadu súčasnej laickej spoločnosti javiť ako oveľa dynamickejšie teleso skúmania a pozornosti, naše

²⁰ PANCZOVA, Zaniknutý svet, s. 20.

vlastné, národné dejiny sú našimi a my máme v nich byť právom na čo hrdí. Veď paradoxne pri niektorých výrazných udalostiach svetových dejín boli prítomní aj ľudia, ktorí boli pôvodom zo Slovenska. O tom, že aj samotní habáni a huncokári, ktorých sme sa vám snažili v tomto našom dvojdielnom cykle predstaviť, sa svojou remeselnou zručnosťou postarali o preslávenie Slovenska a jeho obyvateľov, ktorí sa ich remeslu snaživo počas celých desaťročí priúčali, snáď netreba ani len písať. Je preto, podľa nás, na mieste pamätať nielen na odkaz habánov a huncokárov, ktorých život a zvyky sme vám priblížili, ale tiež aj na vlastné historické etno-kultúrne menšiny, ktorých má zaiste každý čitateľ vo svojom regióne neúrekom. Pretože by nemala existovať žiadna biela škvrna na mape dejín, a zvlášť tých národných, ktorá ostane nezaplnená a nevysvetlená pre ďalšie generácie. Koniec koncov túto myšlienku hlásali už historici v antike, keď vyhlasovali, že len ten si zaslúži mať svoju budúcnosť, kto najskôr pozná minulosť a poučí sa z nej.

Netreba zabúdať, a my si to tiež samozrejme plne uvedomujeme, že rôznorodosť faktorov vplývajúca na vývoj regionálnych dejín je natoľko pestrá, že ju nemožno obsiahnuť len v krátkych článkoch, aké sme aj my vám sprostredkovali. Koniec koncov o tomto fakte svedčia aj štúdie, s ktorými sme počas písania týchto článkov pracovali a v ktorých sa takmer všetky odvolávali na potrebu ďalšieho, hlbšieho a podrobnejšieho skúmania danej problematiky.

O tom, že na dedičstvo predkov, vrátane tých huncokárskych a habánskych, sa aj v súčasnosti nezabúda, hovorí aj množstvo projektov, ktoré sa vypracovávajú na ochranu a zachovávanie prvkov z tejto minulosti. Z tých najvýraznejších spomeňme najmä projekt OZ Grausová lúka, ktorému sa v rámci nadácie SPP podarilo s cieľom šírenia osvetu o huncokároch získať 1700 eur na vybudovanie troch informačných panelov hovoriacich o živote, dobe a zvykoch huncokárov, ktoré boli vybudované v oblasti Piesok – Modra. Projekt realizovaný ešte v roku 2011 sa v súčasnom období rozvinul do takej miery, že sa v dnešnej dobe nielen v tejto oblasti plánuje zakúpenie ďalších informačných tabúl s tematikou života novokrstencov, čím by sa vytvoril nový náučný chodník pre záujemcov o históriu, ale tiež sa tým aj položili základy pre možnosti nadviazania spolupráce pri bádani a skúmaní v týchto sférach aj medzi okolitými mestami.²¹

Sumarizovane teda môžeme na záver nášho dvojdielného cyklu konštatovať, že veríme v priblíženie záujmu čitateľov o činitele vplývajúce na regionálny vývoj jednotlivých oblastí Slovenska, ale aj samotný regionálny celok tunajšieho priestoru. Veríme, že tak časom bude

²¹ *Dedičstvo regiónov 2011 : Programová a finančná hodnotiaci správa* [online]. Dostupné na internete: <https://www.nadaciaspp.sk/file/1043/sprava_dedicsto_2011_na%20web.pdf> [cit. 2018-09-18].

zaplnená nejedna biela škvrna našich dejín a že sa nájde niekto, kto na našu prácu v budúcnosti nadviaže, prehľbí ju, alebo ju dokonca doplní o ďalšie informácie týkajúce sa týchto, ale aj úplne iných historických spoločenstiev, ktoré na území dnešného Slovenska a priľahlého okolia spadajúceho do stredoeurópskeho priestoru pôsobili a vplývali na kultúrno-historický vývoj obyvateľstva.

DOKUMENTY

Problém výchovy slovenských žiakov v čase prvej svetovej vojny

Miriam Viršínská (ed.)

Školstvo a problematika výchovy zamestnávala slovenských národovcov aj v čase prvej svetovej vojny. Od začiatku 20. storočia sa zintenzívnilo úsilie uhorských vlád realizovať aj v oblasti školstva maďarizačnú politiku zameranú proti nemaďarským národom. Ministri školstva sa postupne zamerali najmä na upevnenie maďarčiny ako štátneho jazyka, prostredníctvom viacerých zákonov a nariadení presadzovali jej rozširovanie v ľudovom školstve na nemaďarskom území. Na území Slovenska v rámci Uhorska v prvom desaťročí 20. storočia ministerstvo školstva zriadilo vyše 150 nových štátnych ľudových škôl s novými učiteľskými miestami. Pri vyučovaní sa mal klásť dôraz na učebný plán, na základe ktorého sa na jednotriednej nemaďarskej škole mali deti naučiť ovládať maďarský jazyk na úkor nemaďarského.

Vyvrcholením a symbolom maďarizačných úsilí sa stali povestné školské zákony z dielne ministra školstva a kultu A. Aponnyho z rokov 1907 a 1908. Ich cieľom bolo rozšírenie štátneho jazyka medzi nemaďarských obyvateľov uhorského štátu. Podľa nich si žiaci už v prvých štyroch ročníkoch základnej školy mali osvojiť maďarčinu slovom a písmom. Pričom sa netýkali len školskej problematiky. Pod hrozbou trestov zakazovali učiteľom zúčastňovať sa na národnom živote, čo len potvrdzovalo skutočnosť, že maďarské vládnuce kruhy považovali nemaďarské školy, aj učiteľov za prekážku asimilačnej politiky. Maďarizovanie celej školskej sústavy zavŕšilo nariadenie o povinnom vyučovaní náboženstva v maďarčine z roku 1909.

Východiská z tejto nepriaznivej situácie prezentovali mnohí príslušníci slovenského verejného života aj na stránkach slovenskej tlače. V jednotlivých článkoch hľadali nástroje na zastavenie asimilačného procesu a poklesu vzdelanostnej úrovne slovenského obyvateľstva aj v nepriaznivých časoch počas prvej svetovej vojny. Na nasledujúcich riadkoch publikujeme jednu polemiku dvoch predstaviteľov slovenského národného života, kde autori hľadajú východiská aktuálnej situácie. Dokument je po gramatickej stránke čiastočne upravený (písanie koncovky *i* namiesto *y* u slovies v množnom čísle minulého času).

[VAJANSKÝ, Svetozár Hurban?]. Výchova. In: *Národné noviny*, roč. 47, č. 8, 20. 1. 1916, s. 1.

Po vojne očakávajú nás iste vážne úlohy; celý život bude neľahký. Preto ako keď sa do ťažkej cesty hotujeme, i teraz tak nám prichodí prezerat' svoje vystrojenie a skúmať seba.

Skúmať samých seba veľmi potrebujeme. Vysoká snaha, z ktorej pred 100, pred 80 rokmi vyšlo slovenské prebudenie, nemohla neúčinkovať i na charaktery ľudí. Predstavme si len prvých činiteľov tohto prebudenia; samé postavy, hodné umiestnenia v Plutarchu,¹ aby tam boli príkladom, aby sa na nich učilo mladé pokolenie. Ale za tým onedlho bije do očí nedobrá vec. Synovia nestávajú tam, kde stávali ich otcovia, nie sú pokračovateľmi diela, ktoré ich otcovia vyniesli, postavili, alebo pokračovateľmi len slabými. Slovenskú vec zastupovať a rozvíjať v novom pokolení musia nové mená, osobnosti z postranných vrstiev pristúpivšie.

Rozvoj síce vyžaduje, aby nové a nové vrstvy pristupovali, ale nesmú chybieť mená už prvej známe, synovia predošlých buditeľov. Na počiatku 17. storočia v slovenskom živote zvláštnym javom bol Eliáš Láni² – nielen svojím značením v krajinských dejoch, v cirkevnej histórii, ako pomocník a dobrý duch palatína Thurzu;³ ale pre nás Slovákov zvláštnym zjavom bol tým, že u neho vo veku národnostne takom hluchom už ozývali sa slovenské tóny. Umrel Eliáš Láni 1618-ho, a jeho descendentí, potomkovia, za tristo rokov v našom živote idú ako reťaz a predstavujú dobrého ducha bez pretrhnutia. Žigmund Melfelber⁴ turčiansko-sv. martinský advokát, ešte k nim prináleží, a to po praslici len v prvom kolene, lebo jeho matka bola ešte rodená Láni. Ale synovia znamenitých slovenských ľudí s konca 18. storočia a z 19-ho napospol nestupovali do šľapají svojich otcov, alebo oni len tmolili sa na tej ceste, ktorou ich otcovia nosili zástavy, zapalovali svetlá.

To je taká nedobrá okolnosť, že treba nám ju mať stále na zreteli.

O koľkej ďalej by sme už boli, keby stáli pri nás potomci všetkých tých, ktorí i len od prvej tretiny 19. storočia zaujímali sa za slovenskú vec!

Tu musí byť chyba v nás samých. Chyba vo výchove.

Pravda, slovenskú myšlienku v jej počiatkoch predstavovali učené ľudia, faráři, učители, advokáti, lekáři, inžinieri, a slabinou týchto povolání je už i to, že človek pri nich neostáva k miestu pripútaným, premáva sa hore-dolu, mieša sa s inými a – chladne. Ideálny

¹ Plutarchos (cca 45 – cca 125) – grécky spisovateľ, historik, filozof, autor životopisov významných gréckych a rímskych osobností *Paralelné životopisy*.

² Eliáš Láni (1570 – 1618) – slovenský básnik, náboženský spisovateľ a cirkevný hodnostár.

³ Juraj Turzo (1567 – 1616) – uhorský šľachtic, diplomat, oravský župan a uhorský palatín.

⁴ Žigmund Melfelber (1843 – 1923) – slovenský advokát.

stav s tejto stránky je sedliacky (ako ukazuje už i krásné meno: sedliak) a meštiansky. Rodiny sú pevné, keď s pokolenia na pokolenie môžu žiť na tom istom majetku, vo zväčšovanom, ale tom istom dome. Vo svete treba sa rozhl'adiť, ale dobre je vrátiť sa domov, k miestu, teplému už tým, že na ňom žili predkovia. Bez miest a pevne osadlého meštianstva nevzmôže sa národ, kultúra jeho je nemožná, a my ešte veľmi potrebujeme vstúpiť i našej meštianskej triede, aby hľadela zostávať pri svojom stave a neutekať z neho, majetné dcéry z teplého kúta aby netúžili za domom, v ktorom sa ťažšie kúri, syn dobrého krajčírca, dobrého pekára atď. nech zostane pri remese otcovom. Ak sa budeme držať takejto zásady, prideme k fabrikám, k obchodu, slovenské mestá zmocnejú, v nich skvitne umenie, literatúra, budú oporou dedinám.

Chybu, zrejmu v našej terajšej výchove, treba naprávať. Deti svoje už v ich útlom veku priučajme slovenským prostonárodným zvykom, povestiam, piesňam. Nemožno, že by v slovenskom smysle mohol otupieť, komu sa od detstva vstúpilo to, čo máme v Hollom,⁵ Kollárovi,⁶ Sládkovičovi,⁷ Kráľovi,⁸ Chalupkovi,⁹ Bottovi,¹⁰ Vajanskom,¹¹ Hviezdoslavovi,¹² Kukučínovi,¹³ Kraskovi.¹⁴ Pri takejto výchove samo sebou vyvinie sa i charakter, taký nevyhnutný pre ozajstný úspech v živote; a cez viac pokolení zachovaný charakter stane sa potom dedičným. Z prvého pokolenia prebudených Slovákov synovia odskakovali, alebo boli podobní trstine: keď pevne stáť pri svojom bude dedičné, prestanú naše neresti. Rigoróznosť, ktorou za tristo rokov iste vyznačoval sa rod Eliaša Lániho, je i dnes vlastnosťou potomka Žigmunda Meflelbera...

Vo vojne sme obstáli, dokázali sme sa: aby sme mohli obstáť i v ťažkej práci pokoja, ktorá príde, treba nám skúmať samých seba a pripravovať si budúcnosť najmä serióznou výchovou v rodine.

⁵ Ján Hollý (1785 – 1849) – slovenský spisovateľ.

⁶ Ján Kollár (1793 – 1852) – slovenský spisovateľ.

⁷ Andrej Sládkovič (1820 – 1872) – slovenský spisovateľ.

⁸ Janko Kráľ (1822 – 1876) – slovenský spisovateľ.

⁹ Samo Chalupka (1812 – 1883) – slovenský spisovateľ.

¹⁰ Ján Botto (1829 – 1881) – slovenský spisovateľ.

¹¹ Svetozár Hurbán Vajanský (1847 – 1916) – slovenský spisovateľ.

¹² Pavol Országh Hviezdoslav (1849 – 1921) – slovenský spisovateľ.

¹³ Martin Kukučín (1860 – 1928) – slovenský prozaik, dramatik a publicista.

¹⁴ Ivan Krasko (1876 – 1958) – slovenský básnik.

MARTIŠ, Albert. Výchova. In: *Národné noviny*, roč. 57, č. 17, 10. 2. 1916, s. 3.

Článok o výchove v 8. tohtoročnom čísle „Národných novín“ pobádal ma napísať o tomto temate.

Výchova patrí k najťažším výkonom a úlohám. Mali by sme ju konať všetci, či majú deti, či nie, či sú na to povolani alebo nepovolani, lebo dobrá výchova mládeže dvíha rodiny, kraje a štáty, naopak, zlá výchova ničí všetko spomenuté.

Pozrime do dávnej minulosti. Lykurgos,¹⁵ svojím rodným mestom vykázaný, nahliadol, ako múdre a pozdejší zákonodarca, že jeho rodisko Sparta a okolie, podľahnúť mu rozličným pokrokom a strastným necnostiam a zvlášte zlá výchova mládeže, že stojí na prahu rozkladu, preto poslal s Kréty, kde bol, oduševneného za všetko dobré básnika Thalesa,¹⁶ že by v Sparte básňami na mládež vplýval a jemu, Lykurgisovi, cestu pripravil. Thalesovi sa čiastočne darilo, ale mravy ľudu boli natoľko sklesli, že si starší nevedeli rady a poprosili vyhnanca Lykurgosa, že by sa navrátil. Lykurgos prišiel späť a svojím rozumom s ráznosťou viedol ľud, zvlášte mládež, najprv k tomu, čo je sväté, k bohom, a chytil s prísnyimi zákonmi opraty výchovy mládeže do rúk. Že to nebola ľahká práca, dokazuje, že sa na fóre v shromaždení ľudu a najmä bujná mládež proti Lykurgisovi vzbúril, hádzal kamene za ním, keď hľadal spásu v úteku.

Rozjarený silák-mládenec Alkandros¹⁷ ho prenasledoval a udrúc Lykurgosa v tvár, vybil mu oko palicou už vtedy, keď sa chcel práve vo svätyni chrámu skryť. Lykurgos, nestratia duchapritomnosť, obrátil sa k rozzúrenému ľudu a ukázala mu ranu a vybité oko. Pyšní občania jedno od hanby a potom zo sústrasti vydali mu zlého Alkandrosa, čo bolo znakom, že ho môže dať i zmárniť.

Mudro-vychovavateľ sa nedal k hnevu strhnúť a bolesť rany a ztrata oka ho k pomste nepobádali, ale vzal si nerozvažitého mladíka do domu, učil ho – a z Alkandrosa sa stal najprednejší bojovník za idey a zákony – veľmi prísne – Lykurgosove. Lykurgos trpel pohanenie, bolesť len preto, aby dosiahol cieľa a bohaprázdnu mládež tak vychoval, ako on chcel. Vieme z dejepisu o Šparte a Špartánoch, ako ich vychoval, ale opisovať jeho výchovu nejdem, lebo to patrí do inej kapitoly.

Tak Lykurgos, ako po ňom rímski vychovávatelia už poznali výpoveď: Mens sana in corpore sano, t. j. zdravý duch je v zdravom tele, a dľa toho sa vtedy a mnohí po nich riadili: otužovali telo mládeže, aby ducha mohli vzdelat', osvietiť.

¹⁵ Lykurgos – legendárny zákonodarca v Sparte, ktorý dal Spartanom ústavu. Dodnes nie je známe, či bol historickou postavou, alebo bol pôvodne bohom svetla, ktorého kult v Sparte existoval.

¹⁶ Táles (624 p. K. – cca 546 p. K.) – starogrécky filozof, matematik, astronóm.

¹⁷ Alkandros – v gréckej mytológii lýkijský spojenec Trójanov v trójskej vojne, ktorý bojoval proti Achájcom.

Otužiť telo a vzdelat' ducha, to je hlavný úkol výchovy. Ktorí sú povolání mládež vychovávať: rodičia, učitelia, kňazi, remeselníci atď. majú jasne vyložené pred očami mat', že ako ktoré dieťa sa dá, dľa povahy, telesne otužiť a duševne vzdelat', lebo tak telo ako i duch detský sú nie obuv, ktorá sa na kopyto čižmárske, ševcovské nabiť dá. Jedno dieťa sa v skokoch nohami otuží, druhé sa skokom ožobráči, jedno dieťa, krútiac sa na ramenách na tyčke (Reck), otuží si svaly, druhému nastúpi rozklad v čuvcach atď. No, jestvuje jeden spôsob telocviku, ktorý keď sa dľa telesnej sústavy upotrebí, nikdy sa neminie kýžného cieľa, a to je: fyzická práca a múdre zariadená hra detí, vždy pod dozorom starších ľudí alebo múdrejších detí. Nie nadarmo povstala múdra výpoveď: práca zošľachtuje človeka. I rozličné športy otužujú telo, čo len bohatí, sýti môžu prevádzať. Náš sedliacky ľud, zápasníci o skyvu chleba vezdejšieho, má sport i s deťmi v hospodárskych prácach, len tu i tu sa dovoľí deťom na ľade kľzať – teraz pre drahotu obuvi ani to nedovoľí – a na sánkach sa so svahov spúšťať, na jar a v lete len v sviatočný deň sa hrajú na lobdu a iné, lebo v robotný deň i deti pomáhajú na chlebič zarábať.

O mnoho ťažšia, ako telesná výchova, je duševná výchova detí. Každé dieťa je individuum a ako také má svoje schopnosti a povahu, a ak sa telesná výchova nedá na jedno kopyto upraviť, tým menej sa duševná. Tri, štyri deti dajú sa rodičom zamyslieť: prečo je jedno také a druhé inakšie? A ako je to v škole, kde učiteľ má 80 žiakov-individuí – predtým sme mali i do 200 v jednej sieni – ale tak ako rodič pri štyroch, tak i učiteľ musí obozretne na každé dieťa osobitne vplývať, pred očami ho mat', už či sa podarí alebo nepodarí.

Tak ako telo otuží neunavná práca, tak táto so stálou láskou k tým, ktorých máme k Bohu priviesť, statočných občanov z nich vychovať, privedie nás k cieľu: z nás prejde do detskej duše, čo si žiadame. Srdce dieťaťa je hrubou kôrou ľadovou obtiahnuté, ak mravnou cestou k cnostiam vedúcou odstavíme tú kôru, stane sa srdce dieťaťa vnímavým, citlivým, ani doska fotografického aparátu, zatúži za dobrým, pekným, a naopak, nemravom odstavená kôra srdca prijme dojmy zlého a tomuto sa pokorí, tomu slúži.

Duša detí je čistý, biely hárok papiera – tabula rasa –; ak niekto píše na ten papier so zababranými rukami, zababre i papier. Tak skrze zababrané srdce dieťaťa zababre sa i jeho duša, a tie zababraniny sa potom veľmi ťažko dajú odstrániť; alebo sa vôbec vo väčšine nedajú odstrániť. Preto pozor a sto ráz pozor dajme si pred deťmi, aby sme si ich s rečmi, skutkami našimi nepokazili.

V duchu vidím mnohých našich dobrých otcov-intelligentov hlavou vrtieť, že nemám pravdu, oni len dobre robili a krásu milovali, a predsa sa ich deti zvrhli, ostali zlé, alebo, čo sa tomuto vyrovná, sa odrodili. Smutná je to kapitola o zvrhnutí sa detí dobrých rodičov u nás.

Poznal som neunavného pracovníka-otca, ktorý mnohých cudzích prebudil, ktorý ale svojich štyroch synov v jednej kolíske hojdal, pri jednom stole tak telesnom ako duševnom choval, a predsa sa jeden z nich natoľko zvrhol, že nenávidel otca a troch bratov len preto, že sú Slováci a nikdy sa k nim nesblížil. To sú povahy, ktoré sa zvrhli do atavizmu, bezcitnosti, ktorým ten kúsok mozgu, v ktorom sa rodoláska skrýva, zakrpatel – nejestvuje. Sú to po väčšine bonviváni, bruchopasní hmotári, pri ktorých i tá najvyvrátanejšia, najsystematickejšia výchova bola daromná: u tých je, ako Nemec hovorí: Malsund Hopfenverloren.¹⁸ Nech je len svedomie otcovo spokojné, že nič nezmeškal pri takom zvrhlom synovi vo výchove a povedzme mu: Putuj, igumane... i bez teba sa nesrúti monastyr!

„Ideálny stav s tejto stránky je sedliacky“, hovoria „Nár. Noviny“ v spomenutom článku, a ja dokladám: ktorí nepoznajú zásady telesnej a duchovnej výchovy, tak vychovali svojich synov, že ich telo vydrží všetky, sily ľudské ničiace ťažkosti dnešnej hroznej vojny a ich duch sa natoľko povýši nad všednosť, že s milým slovenským spevom žertvujú svoje životy. Je to dielo pobožných, neúnavne pracovných sedliakov vo výchove svojich dietok. Ozaj, či nám donesie želané ovocie?!

¹⁸ Slad a chmeľ stratil.

PRÁCE ŠTUDENTOV

Habsburgovci a ich sobášna politika

Veronika Miláková

Habsburgovci, grófsky rod z Aargau, ktorý vládol obrovským územiať od stredoveku až do začiatku 20. storočia. Neexistuje snáď ani jedna kniha, či učebnica svetových dejín, ktorá by nespomínala tento pôvodne bezvýznamný rod zo severu Švajčiarska. Habsburgovcom sa v priebehu storočí podarilo to, čo žiadnemu inému rodu. Dokázali sa presadiť v takmer celej Európe a aj mimo nej. Za ich úspechom sa neskrývali len bitky a vojny, ale i premyslené svadby s cieľom získania územia a moci, čo sa im aj vďaka veľkej dávke šťastia darilo.

S dcérami, ale i synmi sa obchodovalo ako s tovarom. Muži svadbou s vhodnou nevestou získali bohaté veno, niekedy aj územie, či titul. Ako tomu bolo u Maximiliána I., ktorý sobášom s burgundskou dedičkou získal bohaté územia alebo u jeho vnuka Karola V., ktorý sa vďaka sobášu jeho rodičov stal dedičom španielskeho trónu.¹ Osud habsburských žien bol horší, častokrát skončili v manželstve so zhýralcom, kripлом alebo kreténom, ktorého boli nútené poslúchať a pritom ho zväčša vo všetkých oblastiach prevyšovali. Tieto ženy upadli do zabudnutia, hoci ich životy boli často pútavejšie ako životy ich otcov či bratov. Takýmto príkladom je aj život MargarétyParmskej, nemanželskej dcéry cisára Karola V., ktorú ešte ako dieťa vydali za zhýralého syna pápeža Klementa VII., po ktorého zavraždení bola nútená vstúpiť do manželstva s neschopným vnukom ďalšieho pápeža. Táto múdra a silná žena napokon skončila na pozícii miestodržiteľky Nizozemska, kde konečne mohla preukázať svoj politický talent.²

Ako sme už spomínali Habsburgovci ovládli v priebehu niekoľkých storočí značné územia. V stredoveku ovládali územia v Švajčiarsku, Alsasku a v južnom Nemecku. Získaním rakúskych krajín prišli o švajčiarske územia, ale od roku 1438 boli volení za cisárov Svätej rímskej ríše, ku ktorej patrili územia dnešného Nemecka, Talianska, Poľska, Belgicka, Dánska a ďalších. Na začiatku novoveku prvýkrát získali územia vďaka svojej sobášnej politike. Najskôr krajiny Beneluxu a časť Francúzska a neskôr vďaka ďalším svadbám Španielsko s jeho zámorskými kolóniami a napokon aj Česko a Uhorsko, o ktoré sa neúspešne snažili už počas stredoveku. V priebehu storočí a pod vplyvom rôznych historických

¹ VOCELKA, Karl: *Habsburgovci v dejinách*. Bratislava : Ikar, 2015, s. 44-45.

² WEISSENSTEINER, Friedrich: *Habsburské ženy na cudzích trónoch*. Bratislava : Ikar, 2001, s. 5-6.

okolností o určité územia prišli a niektoré iné, naopak, zase získali.³ Konkrétnymi udalosťami sa budeme zaoberať v nasledujúcich kapitolách a podkapitolách. Napokon však Habsburgovci vládli až do konca prvej svetovej vojny takmer nad celou strednou a južnou Európou. Treba však podotknúť, že všetky tieto územia neboli získané len vďaka sobášom. Tie zväčša nezabezpečovali územný, či iný zisk. To až dedičné zmluvy uzatvárané medzi zosobášenými rodmi naplňali vytýčený cieľ.

Vráťme sa však už k spomínaným neúspešným pokusom o získanie uhorského trónu. Na tom môžeme vidieť, že sobášnu politiku sa Habsburgovci snažili viesť už počas stredoveku. Avšak až v novoveku začala prinášať svoje ovocie.

V období stredoveku sa Habsburgovcom viackrát naskytla príležitosť získať vplyv v Uhorsku. Prvýkrát v prvej tretine 14. storočia, keď sa syn Albrechta Habsburského zasnúbil s dcérou Matúša Čáka Trenčianskeho, významného uhorského šľachtica. Táto svadba sa však nikdy neuskutočnila. Ďalšia šanca získať uhorské územia pod svoju moc sa naskytla podpísaním svadobnej zmluvy, ktorá mala zviazať Hedvigu, dcéru uhorského kráľa Ľudovíta I. Veľkého (1342 – 1382) s rakúskym vojvodom Viliamom z rodu Habsburgovcov. Ani táto svadba sa však nekonala. Konečné spojenie Habsburgovcov s Uhorskom nastalo v roku 1422, keď sa uskutočnila svadba Albrechta V. Habsburského (1437 – 1439) s Alžbetou, dcérou uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského (1387 – 1437). Keďže Žigmund nemal mužského potomka, na trón v roku 1437 s podporou uhorských stavov zasadol jeho zať Albrecht.⁴ Albrecht ako prvý člen ctižiadostivých Habsburgovcov bol súčasne uhorským, českým a nemeckým kráľom. A hoci panoval len rok a desať mesiacov, bol predzvesťou úspechu, ktorý dosiahli neskorší Habsburgovci.⁵

Mnohí z habsburského rodu netúžili po moci a sláve. Boli by radšej dali prednosť pokojnému domáckemu životu namiesto krajín, ktoré museli spravovať, na čo často nemali žiadne nadanie. Mnohí vo svojich úlohách trpeli, ale našli sa v rodine aj takí, ktorí túžili po väčšej sláve. Príkladom je aj nešťastný osud arcivojvodu Ferdinanda Maximiliána, brata cisára Františka Jozefa I., ktorý pre moc a slávu skončil ako obeť revolucionárov v Mexiku. Túto dynastiu zasiahli ja mnohé iné tragédie.⁶ Choroby, škandály a smrť neobchádzali ani Habsburgovcov, nehovoriac o početných psychických a vývinových poruchách, ktoré boli pre tak početné príbuzenské zväzky bežným javom. Aj napriek všetkému zostávajú Habsburgovci

³ VOCELKA, Karl: *Habsburgovci v dejinách*. Bratislava : Ikar, 2015, s. 13-14.

⁴ LUKAČKA, Ján. Pokusy Habsburgovcov o prienik do Uhorska v období stredoveku. In: BAĐURÍK, Jozef – KÓNYA, Peter (ed.): *Slovensko v habsburskej monarchii 1526 – 1918*. Bratislava : LANA, 2000, s. 15-17.

⁵ SEGEŠ, Vladimír a kol.: *Kniha kráľov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2010, s. 160.

⁶ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Tiene trónu habsburského*. Bratislava : Ikar, 1996, s. 7.

v pamäti nás všetkých. Nielen pre ich moc a zaujímavé osudy, ale i vďaka kultúre a umeniu, v ktorých zanechali nezanedbateľnú stopu.⁷ Habsburgovci dali postaviť mnoho univerzít, kláštorov, knižníc, divadiel a zámkov. Ako príklad môžeme uviesť zopár habsburských zámkov na území dnešného Rakúska, ale aj mimo neho. Sú to napríklad centrálny zámok rodu Hofburg a letné sídlo Schönbrunn, oba vo Viedni, kráľovský zámok v Budapešti, zámok Miramare pri Terste, Achilleion na Korfe alebo Wawel v Krakove.⁸ Zo všetkých týchto miest cítiť lesk a slávu habsburského rodu, ktorá pretrvala až do dnešných čias.

Maximilián I. (1493 – 1519) zakladateľ svetovej ríše

Posledná, slávna Maximiliánova podobizeň ho vyobrazuje s vážnou tvárou, oči prižmúrené, ale napriek tomu je na ňom niečo majestátne. Na prvý pohľad pôsobí ako obyčajný človek, ale jeho postoj a mimika mali hovoriť, aké neoceniteľné a podstatné bolo jeho pôsobenie. Išlo o politickú propagandu, v ktorej Maximilián, hrdina 16. storočia, vynikal. Veril, že je predurčený stať sa najväčším a jeho Rakúsko sa malo stať svetovou veľmocou.⁹ Skutočnosť bola však taká, že Maximilián, najmocnejší muž vtedajšej Európy, bol panovník bez peňazí, ktorého najväčším úspechom boli výhodné sobáše svojich detí a neskôr vnúčať.

Maximilián, „posledný rytier“, ako je mnohokrát nazývaný prišiel na svet v druhej polovici 15. storočia. Jeho otcom bol rímsko-nemecký cisár Fridrich III. (1440 – 1493) a matkou Eleonóra, dcéra portugalského kráľa. Veľký vekový rozdiel, odlišné povahy a iný pohľad na spôsob vlády boli neprehliadnutelnými problémami v tomto manželstve. Zatiaľ čo Eleonóra mala pocit, že panovník by mal vládnuť a reprezentovať, Fridrich bol mlčky, nespoločenský, uzavretý panovník bez prostriedkov na vládnutie. Dôvod prečo sa pôvabná, bezstarostná a samopašná portugalská princezná sama rozhodla pre o devätnásť rokov staršieho Fridricha sa asi nikdy nedozvieme. Už ako pätnásťročné dievča rázne vyhlásila, že chcela iba jeho a iný ženích neprichádzal do úvahy. Neskúsená Eleonóra bola pravdepodobne okúzlená tým, že by sa stala cisárovnou alebo mala len bujné predstavy o živote na cisárskom dvore a o Fridrichovi samotnom.¹⁰

Keď Maximilián dospel, stal sa figúrkou politiky, ktorú sám neskôr praktizoval a aj vďaka ktorej sa z Habsburgovcov stal jeden z najvýznamnejších rodov Európy. Maximiliánovi nakoniec za manželku vybrali Máriu Burgundskú, dcéru burgundského vojvodu Karola Smelého. Okrem Burgundska, ktoré je dnes časťou Francúzska, patrilo

⁷ PIEPER, Dietmar – SALTZWEDEL, Johannes: *Svet habsburgovcov*. Bratislava : Ikar, 2011, s. 8.

⁸ VOCELKA, Karl: *Habsburgovci v dejinách*. Bratislava : Ikar, 2015, s. 183.

⁹ PIEPER, Dietmar - SALTZWEDEL, Johannes: c. d., s. 61.

¹⁰ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trůnu habsburského*, s. 10.

Karolovi územie dnešného Nizozemska, Luxemburska, Belgicka a časť Francúzska na severovýchode až po mesto Arras. Všetko to boli prosperujúce a bohaté oblasti.¹¹

O toto územie mal veľký záujem Ľudovít XI. (1461 – 1483), francúzsky kráľ, a vo vnútri krajiny sa búrili stavy, ktoré chceli väčšie privilégia. Po smrti svojho svokra, Karola Smelého, to nemal Maximilián v Burgundsku jednoduché a neustále musel viesť vojny, aby krajinu udržal. Aspoň v manželstve to mal o niečo ľahšie. Svadba sa uskutočnila v auguste roku 1477 v Gente, mesto v dnešnom Belgicku, a napriek tomu, že mladomanželia najskôr nerozprávali rečou toho druhého, manželstvo bolo veľmi šťastné. Narodili sa z neho deti Filip a Margaréta, o ktorých sú nasledujúce dve podkapitoly, a tretie dieťa, ktoré zomrelo pri pôrode. Ich manželské šťastie by bolo trvalo určite dlhšie, keby nebola Mária nešťastne spadla z koňa, na čo o pár dní zomrela.

Okrem žiaľu, ktorý Maximilián prežíval, sa musel vyrovnávať aj s novou situáciou, ktorá nastala. Burgundská šľachta ho považovala za cudzinca a odmietala jeho vládu. Burgundsko uzatvorilo mier s Francúzskom a ujalo sa detí zomrelej Márie, ktoré považovali za svoje dedičstvo. Istý čas bol Maximilián dokonca väznený mešťanmi z Brugg (mesto na severozápade dnešného Belgicka), ktorí ho vinili za zlú hospodársku situáciu. Táto obrovská potupa panovníka vyvolala ohlasy po celej Európe. Bola to nevídaná situácia, zločin proti majestátu, ktorý v Európe vyvolal veľké vzrušenie. Zatiaľ čo pápež Inocent VIII. hrozil cirkevnou kľatbou, starý cisár tiahol s ríšskym vojskom do Nizozemska, čo vyvolalo ľudové povstanie, ktoré zdevastovalo krajinu.¹² Medzitým bol Maximilián v roku 1486 vo Frankfurte nad Mohanom zvolený za rímskeho kráľa, pretože kurfirsti videli v mladom Habsburgovi záchrancu pred blížiacimi sa Osmanmi.

Až po mnohých bojoch sa Maximiliánovi podarilo získať stratené územie a svoje deti. Teda iba Filipa, pretože Margaréta bola v tom čase už na francúzskom dvore, kde ju vychovávali ako budúcu manželku francúzskeho kráľa Karola VIII. (1483 – 1498). Situácia na politickom poli sa však zmenila a Karol si napokon za manželku vzal Annu Bretónsku, ktorá bola sľúbená Maximiliánovi. Anna bola ako dedička Bretónska výhodná partia pre obe znepriatelené strany. Napriek Maximiliánovej potupe a potupe jeho dcéry Margaréty, podpísal roku 1493 s Francúzmi mier, ktorý mu zaistil burgundské dedičstvo.¹³

V auguste 1493 zomrel Maximiliánov otec cisár Fridrich III. Maximilián sa tak stal prvým zjednotiteľom všetkých vetiev rodu, ktoré boli rozdelené od rozdelenia dŕžav v rokoch

¹¹ GALANDAUER, Jan – HONZÍK, Miroslav: *Osud trůnu habsburského*. Praha : Panorama, 1986, s. 27.

¹² WEISSENSTEINER, Friedrich: *Velcí panovníci rodu habsburského*. Bratislava : Ikar, 2013, s. 72-73.

¹³ Tamže, s. 73.

1379 a 1411.¹⁴ Ďalej sa začal zaujímať o územia v Taliansku, kde narazil na svojho večného protivníka Francúzsko. Pre spojenectvo Milána sa na konci roku 1493 znova oženil. Tentokrát s Biankou, dcérou milánskeho vojvodu Sforzu. Na rozdiel od Maximiliánovho prvého manželstva, v ktorom našiel lásku a naplnenie, bolo cieľom tohto manželstva vyriešenie Maximiliánových finančných problémov. K Bianke si nevytvoril žiaden vzťah a keď neprichádzal ani potomok prestal, o Bianku prejavovať záujem úplne. Maximilián bol známy aj pre jeho slabosť k ženskému pohlaviu, so svojimi milenkami mal dokopy deväť detí.¹⁵

Maximiliánove vojenské neúspechy ho stáli obrovské peniaze, ktoré si musel požičiat, čím zadlžil aj svojich potomkov. Úspechy však slávil v oblasti sobášnej politiky. Podarilo sa mu uskutočniť dve dvojité svadby. Najskôr svojich detí Filipa a Margaréty so španielskymi infantmi a neskôr svojich vnúčat Ferdinanda a Márie s deťmi kráľa Čiech a Uhorska. Týmto sobášmi a aj vďaka určitej dávke šťastia sa v priebehu niekoľkých desiatok rokov z habsburských dŕžav stala svetová veľmoc. Skonal 12. januára 1519 pravdepodobne na ochorenie čriev alebo pečene. Jeho rodina si na pohreb musela požičať.¹⁶

Filip Pekný a Jana Šialená

Filip bol jediným synom cisára Maximiliána I. a Márie Burgundskej, narodil sa na konci 15. storočia v roku 1478. Bol blondavý, mal športovú postavu a u svojich súčasníkov si vyslúžil prídomek „Pekný“. Filip rád opantával ženy a plánni svojho otca, ktorý ho chcel výhodne oženiť, sa nezaoberal.¹⁷

V tom čase sa zdal byť najvhodnejší zväzok so Španielskom, s ktorým ich spájal rovnaký nepriateľ v podobe Francúzska. Takéto spojenie sa zdalo výhodné aj španielskym katolíckym veličenstvám Izabele Kastílskej (1474 – 1504) a Ferdinandovi Aragónskemu (1479 – 1516), ktorí sa cítili uchádzaním cisárovného syna o ruku jednej z ich dcér veľmi poctení. Maximilián samozrejme dúfal, že manželkou jeho syna sa stane najstaršia Izabela, vďaka ktorej by mali nádej na získanie španielskeho územia. Tá už ale bola sľúbená portugalskému kráľovi.¹⁸ Ale aj veno, o ktorom sa vedelo, že majú španielske princezné obrovské, bolo veľmi lákavé, a tak sa Maximilián uspokojil aj s mladšou Janou. Ako aj mnohé iné svadby v rámci sobášnej politiky Habsburgovcov, aj táto svadba bola dvojitá.

¹⁴ Tamže, s. 74.

¹⁵ Tamže, s. 75.

¹⁶ PIEPER, Dietmar – SALTZWEDEL, Johannes: *Svet habsburgovcov*. Bratislava : Ikar, 2011, s. 72.

¹⁷ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trůnu habsburského*, s. 27.

¹⁸ LEITNEROVÁ, Thea: *Habsburské zlaté nevesty*. Bratislava : Ikar, 2002, s. 110.

Zosobášení mali byť podľa dohody Filip s Janou a Filipova sestra Margaréta s Janiným bratom, španielskym infantom Jánom. Francúzsko bolo od tých čias obklopené nepriateľmi.¹⁹

Filip bol ľahkomyselný mladý muž a veľký záletník, čo sa, bohužiaľ, nezmenilo ani po svadbe a viedlo k mnohým nezhodám s jeho manželkou Janou, ktorá nedokázala tolerovať manželove dobrodružstvá. Zatiaľ čo Filip rád vyhľadával zábavu, Jana bola skôr introvertnej povahy. O jej detstve sa veľa nevie, keďže bola „iba“ ženského pohlavia. Vraj bola najkrajšia, ale aj najviac zamĺkla spomedzi svojich súrodencov. Dostala dobrú španielsku výchovu, veľmi rada čítala, predovšetkým náročnejšie diela, mala nadanie na jazyk a tanec.²⁰

Jana bola svojou povahou iná ako jej rodina, no v niektorých veciach bola pravou Španielkou. Bola silne veriac a mala typické tmavé vlasy, zaujímavú tvár a zelené oči. Keď sa dozvedela o tom, že sa má vydať za Filipa, ochotne sa podrobila. Jana vedela, aké sú jej povinnosti, a je pravdepodobné, že z rečí, ktoré sa k nej dostali, a vďaka Filipovmu portrétu sa doňho zamilovala. Janin odchod sa pripravoval niekoľko mesiacov, bolo potrebné pripraviť viaceré lode, ktoré odvezú veno a výbavu do Flámska, kde na ňu mal čakať Filip. Riziko, ktoré plavba predstavovala, bolo veľké, lode často neodolali poveternostným podmienkam a do cieľa nikdy nedorazili. Napokon zo Španielska vyplávalo stotridsať plachetníc, na ktorých sa nachádzalo dvadsaťdvatisíc ľudí. Izabela dôkladne povyberala členov dcérinho sprievodu, ktorí jej mali pomôcť zabývať sa v novom domove.²¹

Jana sa po strastiplnej ceste, počas ktorej prišla o veľa členov svojej posádky, dostala až do Flámska, kde ju síce nečakal Filip, ale ľudia ju vítali ako budúcu kráľovnú a hocikam prišla, tam ju oslavovali. Krátko pred svadbou dorazil do Flámska aj Filip. Mladí ľudia vraj k sebe zahoreli takou túžbou, že Filip nechcel čakať do termínu svadby a požiadal najbližšieho kňaza, aby ich oddal. Z Filipovej strany bola takáto reakcia pravdepodobná, keďže sám neodolal žiadnemu pokušeniu, ale zo strany prísne vychovávanej Jany bolo toto správanie zvláštne a určite musela zažiť šok z noci, ktorá nasledovala po rýchlej svadbe.²² Novomanželské šťastie netrvalo dlho a Filip sa svojej manželky nabažil a ani šiestim deťom, ktoré sa z tohto manželstva narodili, sa nepodarilo spojiť dvoch rozdielnych ľudí.

Filip nebol nejaký slaboduchý muž, v boji o moc, ktorú sa snažil získať, zamestnal v manželkinej družine svojich ľudí a Španielov, ktorí pricestovali spolu s Janou a mali zastupovať katolíckych kráľov, sa postupne zbavoval. Mzdy sa im vyplácali veľmi nízke, trpeli biedou a pre zlé podmienky aj rôznymi chorobami. Zaslepená Jana, ktorá bezvýhradne

¹⁹ HAMANNOVÁ, Brigitte: *Habsburkové – Životopisná encyklopedie*. Praha : Brána, 1996, s. 62.

²⁰ KRAMAR, Konrad – STEIBER, Petra: *Vrtochy Habsburků*. Praha : Brána, 2000, s. 40.

²¹ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trůnu habsburského*, s. 31.

²² LEITNEROVÁ, Thea: *Habsburské zlaté nevesty*. Bratislava : Ikar, 2002, s. 113-114.

milovala svojho muža a o ktorej duševnom zdraví kolovali rôzne fámy, si neuvedomovala alebo nechcela vidieť podmienky, do akých sa dostali jej krajanovia. Po náhlej smrti španielskeho infanta Jána a smrti jej staršej sestry, sa Jana stala španielskou infantkou. Pre Filipa sa naskytná príležitosť, v ktorú snád ani nedúfal. Rýchlo si prisvojil titul kastílskeho princa, ktorý mu odsúhlasil akurát francúzsky panovník, Ľudovít XII. (1498 – 1515). Filipova náklonnosť k Francúzom prameniaca z jeho francúzskej výchovy najviac rozčuľovala Španielov, ktorým vydajom Jany išlo o vznik protifrancúzskeho paktu.²³ Izabela aj napriek historikám o jej zlom duševnom zdraví vedela, aké sú jej povinnosti, a nútila Filipa do toho, aby sa išli do Španielska predstaviť ako nástupnícky pár. Francúzsky panovník im poskytol možnosť prejsť cez jeho územie, čo s radosťou využil Filip, ktorého vítali ako vzácného hosťa. Janin odpor voči Francúzom bol očividný a reči o jej pomätenosti nachvíľu utíchli.²⁴

Situácia v Španielsku bola komplikovaná. Zdravotný stav kráľovnej Izabely sa zhoršoval a Filip sa v Španielsku necítil dobre. Preto sa vrátil domov, ale bez Jany, ktorá bola v tom čase opäť tehotná. V ich odlúčení videla Jana zámer jej rodičov odlúčiť ju od manžela, a tak si scénami vydobyla návrat do Nizozemska. Filip sa na rozdiel od Jany odlúčením netrápil a našiel si oficiálnu milenkú. Keď sa o tom nič netušiacia Jana dozvedela, spustila sa ďalšia vlna žiarlivých záchvatov, ktoré sa jej manžel neskôr snažil využiť ako dôkazy o jej šialenosti.

Medzičasom zomrela Izabela a Filipovi v ceste k moci stála už len jeho manželka. Poveril teda viacerých ľudí, aby zbierali dôkazy o Janinej pomätenosti, ktoré sa mali dostať až k jej otcovi, a tak mu dokázať, že Jana nie je schopná vlády.²⁵ Filip ale nepočítal s jednou vecou a to tou, že aj jeho svokor má určité ambície. Ferdinand bol totižto od svojej manželky poverený vládou v Kastílii v prípade, že jej nebude schopná dcéra Jana, a keďže bol prezieravejší ako Filip, ihneď jeho intrigy odhalil a začal konať.

Odstúpil z pozície kastílskeho kráľa a dal svoju dcéru Janu kastílskym zhromaždením, nazývaným kortesy, vyhlásiť za kráľovnú. Ďalším krokom bolo presvedčiť miestnu šľachtu o zlých úmysloch svojho zaťa, ktorý chcel bezmocnú Janu zbaviť svojprávnosti a taktiež musel presvedčiť aj Janu samotnú o tom, že najlepším riešením bude zveriť vládu do jeho rúk. Zdalo sa, že Ferdinand už má víťazstvo pevne v rukách, keď do toho zasiahol Filip a Jana si všetko rýchlo rozmyslela. Ferdinandovi v jeho plánoch nepomohlo ani nové manželstvo. Za

²³ Tamže, s. 111.

²⁴ KRAMAR, Konrad – STEIBER, Petra: *Vrtochy Habsburků*. Praha : Brána, 2000, s. 44.

²⁵ Tamže, s. 46.

manželku si vzal GermainedeFoix, neter francúzskeho kráľa Ľudovíta XII.,²⁶ a tým zapríčinil, že šľachta ostala viac naklonená Filipovi a predovšetkým Jane, ktorú po príchode do Kastílie v apríli 1506 oslavovali ako svoju novú kráľovnú.

Jana si pravdepodobne uvedomovala, že obaja muži, ktorých milovala, sa ju pokúšajú obrat' o korunu, takže počas celej cesty po Kastílii sa správala veľmi úzkostlivo. Ako jediná zo žien išla na koni, nejedla a nechcela spať za pevnými múrmi. Najskôr asi zo strachu z uväznenia. Samozrejme tieto jej prejavy správania vyvolávali otázky o jej zdraví.²⁷ Napriek tomu sa manželský pár ujal vlády a všetko vyzeralo byť v úplnom poriadku. O pár mesiacov sa ale udialo niečo, čo nik nečakal. Po náhlejšej a rýchlejšej chorobe Filip zomrel. Jana zakázala manželovo pochovanie a jeho mŕtvolu, s ktorou cestovala po krajine, chcela mať stále pri sebe.²⁸

Túto situáciu opäť využil Ferdinand na prebratie moci. Odôvodnením bol, samozrejme, zlý duševný stav jeho dcéry, ktorú nechal uväzniť na zámku v meste Tordesillas. Keď Ferdinand v roku 1516 zomrel, na trón nastúpil Janin najstarší syn Karol. Ten sa obozretne nenechal vymenovať za kráľa Kastílie, pretože kráľovnou ešte stále bola jeho matka, Jana. Tú samozrejme o smrti jej otca neinformovali, aby náhodou neprišla s nápadom opäť sa ujať vlády. O situácii za stenami väzenia sa dozvedela, až keď v zemi vypuklo povstanie proti Karolovi. Janina pomätenosť bola razom preč a nebyť malého zaváhania, podarilo by sa jej získať korunu, ktorá jej právom patrila. Namiesto toho prežila tridsaťštyri rokov za múrmi svojho väzenia. Zomrela ako sedemdesiatšesťročná v máji 1555, tri roky pred smrťou jej syna Karola.²⁹ Týmto nečakanými zvratmi osudu začala vláda Habsburgovcov v Španielsku a v jeho kolóniách.

Margaréta

Margaréta bola jednou z dvoch detí cisára Maximiliána I. a Márie Burgundskej. Narodila sa v roku 1480 a ako dvojročná prišla o matku. Od tej doby ju a jej brata Filipa vychovávala nevlastná stará matka Margaréta z Yorku, vdova po burgundskom vojvodovi Karolovi Smelom. Otec Maximilián sa ich pod nátlakom flámskej šľachty musel zrieknuť, a tak sa deti stali rukojemníkmi mesta Mechelen, ktoré ich pokladalo za majetok po zomrelej milovanej Márii.³⁰

²⁶ Tamže.

²⁷ Tamže, s. 48.

²⁸ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trůnu habsburského*, s. 46.

²⁹ KRAMAR, Konrad – STEIBER, Petra: *Vrtochy Habsburků*. Praha : Brána, 2000, s. 52.

³⁰ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trůnu habsburského*, s. 48.

Po smrti Márie mal ako vládca nastúpiť jej manžel, ktorý týmto sobášom získal mnohé územia. Ale to, čo platilo počas života Márie, po jej smrti už neplatilo. Maximiliánova odvaha a statočnosť boli vnímané ako hrozba vojny. Jeho nedostatok peňazí mohol byť príčinou vykorisťovania. Preto bolo najlepším riešením vyhnat' mladého princa z krajiny.³¹ Detstvo Margaréty bolo šťastné, s bratom si výborne rozumeli a stará matka ich vychovávala s láskou a úsilím, aby sa z nich stali praví Nizozemci.

Toto radostné obdobie ale netrvalo dlho. Flámi si uvedomovali, aké poklady skrývajú, a aj to, ako ich dobre využiť. A tak splnomocnenci veľkých miest uzatvorili s francúzskym panovníkom Ľudovítom XI. mier, ktorého zárukou mala byť svadba maličkkej Margaréty s francúzskym dauphinom, ktorý bol kedysi dávno určený za manžela Margarétinej matke Márii. Okrem ľudskej obete Ľudovít požadoval veno v podobe Burgundska, Artoisu, Auxerrua Maconu, ktoré aj dostal.³² V tom čase len trojročná Margaréta bola vyslaná do Francúzska, kde z nej plánovali spraviť francúzsku kráľovnú. O jej výchovu sa mala postarať Ľudovítova dcéra Anna, ktorá si napriek svojej tvrdej povahe Margarétu rýchlo obľúbila. V roku 1483 sa konala svadba trinásťročného Karola a trojročnej Margaréty, na ktorej mali okrem francúzskej šľachty svoje zastúpenie aj flámski delegáti.³³

Karol sa dlho zo svojho úspechu netešil. Krátko po svadbe totižto zomrel, ale ešte predtým stihol poveriť vládou svoju dcéru Annu Beaujeu, rovnako ako aj starostlivosťou o dauphina a Margarétu. Margaréta bola veľmi učenlivá a nadaná dieťa, ktoré si každý okamžite obľúbil a ani časom sa to nezmenilo. Karol bol ale presný opak. Duševne zaostalý, bojazlivý Karol nebol vhodným spoločníkom pre peknú Margarétu.³⁴

Medzičasom sa Margarétin otec zasnúbil s nepeknou Annou Bretónskou, štrnásťročnou dedičkou Bretónska. Maximilián dobyl späť Nizozemsko a pri jeho územných plánoch sa Bretónsko naozaj cenilo. Jeho význam si uvedomovali aj Francúzi, ktorí pri prvej príležitosti zmarili Maximilánove sobášne plány. Anna Beaujeu požiadala pápeža Inocenta VIII. o zrušenie ešte stále nenaplneného manželstva medzi jej bratom Karolom a Margarétou a taktiež o zrušenie dohodnutého manželstva medzi Maximilánom a Annou Bretónskou. Už len stačilo obklúčiť mesto, v ktorom Anna čakala na hrdinskú záchranu Maximilána, ktorý bol stále považovaný za najkrajšieho panovníka Európy. Maximilán však nemohol prísť na pomoc, pretože mal plné ruky práce s Osmanmi. A tak sa Anna radšej rozhodla stať kráľovnou Francúzska ako prísť o svoje územie, a tým aj o vyhliadky na vydaj.

³¹ Tamže.

³² LEITNEROVÁ, Thea: *Predané dcéry Habsburgovcov*. Bratislava : Ikar, 1997. s. 53.

³³ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trůnu habsburského*, s. 51.

³⁴ Tamže, s. 55.

Margaréta, ktorá mala v tom čase dvanásť rokov prijala novú situáciu s pokojom a hoci sa chcela vrátiť domov, musela ešte zotrvať vo Francúzsku. Domov sa dostala až po senlinskej zmluve z 23. mája 1493, ktorá bola uzatvorená medzi Francúzskom a jej otcom Maximiliánom a zabezpečovala spolu s Margarétou aj návrat jej vena. Margaréta sa posledné roky svojho francúzskeho väznenia učila po flámsky, keďže svoj rodný jazyk už zabudla a tak, keď sa po rokoch stretla so svojím bratom, zhovárali sa po flámsky.³⁵

Margaréta sa usadila na dvore svojej starej matky, kde vyrastala a prežívala opäť pokojné chvíle až do doby, keď jej oznámili, že sa čoskoro vydá za španielskeho následníka trónu Jána. Tento dvojité sobáš, Filip si mal zobrať španielsku infantku Janu,³⁶ bol len ďalším politickým ťahom Maximiliána a španielskeho kráľovského páru, ktorého najväčším nepriateľom bolo Francúzsko. Margaréta s pokorou, ako sa na tie časy patrilo, prijala svoju novú úlohu.

V Španielsku rovnako ako kdekoľvek, kde sa Margaréta zdržiavala, bola veľmi obľúbená. Ľud by ju bol rád videl ako novú kráľovnú a pre kráľovských svokrovcov bola Margaréta vydarenou partiou pre chorľavého Jána, ktorý bol toho istého názoru. Manželské šťastie ale netrvalo dlho a Ján po šiestich mesiacoch manželstva zomrel. Všetci boli zničení, ale najviac trpela tehotná vdova. Prirodzene, že všetky oči sa začali upierať na Margarétu, ktorej dieťa mohlo zachrániť mužskú líniu rodu. Ich nádeje však vyhasli, keď sa dieťa narodilo mŕtve. Margaréta sa aj napriek láskyplnej starostlivosti Ferdinanda a Izabely chcela vrátiť domov a oddávať sa svojmu smútku.³⁷

Návrat domov sa síce konal, ale Margaréta nemala príliš času na žiaľ. Veď mala len osemnásť rokov a ešte stále mohla poslúžiť za obeť sobášnej politiky. A tak jej Maximilián už v ten istý rok, ako zomrel Ján, vybral za manžela Filiberta, vojvodu savojského, ktorého územie sa rozprestieralo presne medzi francúzskym a nemeckým vplyvom.³⁸ Margaréta Filiberta, ako aj jeho sestru Lujzu³⁹ poznala pretože spolu vyrastali na francúzskom dvore. Zase raz sa Margaréta stala bábkou v rukách mocnejších a neostávalo jej nič iné než sa podrobiť a odísť do Savojska.

Z tohto strategického zväzku sa napokon stalo šťastné manželstvo. Filibert sa zabával a správu krajiny prenechal schopnejšej manželke. Margarétine rozhodnutia mali za následok, že vykázala z krajiny doterajšieho nemenovaného vládcu Savojska, Filibertovho nevlastného

³⁵ LEITNEROVÁ, Thea: *Predané dcéry Habsburgovcov*. Bratislava : Ikar, 1997. s. 56-57

³⁶ O Filipovi Peknom a Jane Šialenej je predchádzajúca podkapitola.

³⁷ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trónu habsburského*, s. 63-64.

³⁸ LEITNEROVÁ, Thea: *Predané dcéry Habsburgovcov*. Bratislava : Ikar, 1997. s. 62.

³⁹ Lujza Savojská bola matkou francúzskeho kráľa Františka I., ktorý panoval v rokoch 1515 – 1547.

brata Reného. Ten sa uchýlil k sestre Lujze do Francúzska a podnietil tak ešte väčšiu nevraživosť Francúzska k Habsburgovcom. Po šiestich rokoch manželstva prišiel ďalší zvrát osudu a Filibert zomrel. Smrť druhého manžela dvadsaťštyriročnú Margarétu tak zasiahla, že sa neúspešne pokúsila o samovraždu.⁴⁰

Po smrti jej brata Filipa a uväznení švagriny Jany potrebovali ich deti opatrovníčku, a tak sa Margaréta vrátila domov. Keďže sa už odmietala znova vydať otec ju poveril úlohou miestodržiteľky Nizozemska. Tu zastupovala aj budúceho cisára Karola V., za ktorého titulom stál práve Margarétin neústupný boj. Po mnohých úspechoch, ale aj zopár neúspechoch jej bolo regentstvo odobrané, aby jej ho mohol neskôr jej synovec Karol V. vrátiť s ešte väčšími právomocami ako vďaka za preukázanú starostlivosť. Neskôr jej Karol udelil titul „prvej dámy ríše“, čím sa postavila nad všetky kráľovné, a tak sa nemusela viacej zožierať, že sa nestala kráľovnou.⁴¹ Zomrela ako päťdesiatročná a pochovaná bola vedľa svojho Filiberta, v kláštore Brou, ktorý nechala vystavať krátko po jeho smrti na jeho počesť. Po nej sa nizozemskou miestodržiteľkou stala Karolova mladšia sestra Mária, vdova po uhorskom panovníkovi Ľudovítovi II. Jagelovskom (1516 – 1526).⁴²

Karol V. (1519 – 1556)

Karol prišiel na svet 24. februára 1500 v Gente. Bol synom Filipa Pekného a jeho španielskej manželky Jany Šialenej. Karol spolu so setrami Eleonórou, Izabelou a Máriou vyrastal v Mechelene na dvore svojej tety Margaréty, keďže ich otec Filip zomrel, keď mal Karol šesť rokov a ich matka Jana bola väznená na zámku Tordesillas v Španielsku.⁴³ Keď v roku 1516 zomrel Ferdinand Aragónsky, Karol sa vydal po prvýkrát do Španielska, aby tam prebral vládu po svojom starom otcovi. Karol sa ako vnuk stal kráľom Aragónie, ale aj Kastílie,⁴⁴ keďže jeho matka bola pre svoj psychický stav stále väznená.

Karol spolu s Kastíliou získal aj novo objavené územia v Amerike a spolu s Aragóniou získal Sicíliu a Neapolsko. Na nových územiach sa Karol snažil prostredníctvom kňazov, ktorí tam boli vysielaní, šíriť jednotnú katolícku vieru, o čo sa pokúšal až do svojej smrti aj v Európe. Z týchto oblastí taktiež získaval peniaze, ktoré mu chýbali po celý život. V roku

⁴⁰ LEITNEROVÁ, Thea: *Predané dcéry Habsburgovcov*. Bratislava : Ikar, 1997. s. 68.

⁴¹ Tamže, s. 78.

⁴² SEIBT, Ferdinand: *Karol V.* Bratislava : Ikar, 1999, s. 99.

⁴³ HAMANNOVÁ, Brigitte: *Habsburkové – Životopisná encyklopédie*. Praha : Brána, 1996, s. 72.

⁴⁴ Kastília a Aragónia boli po dokončení reconquisty v roku 1492 spojené úniou a manželským párom Izabely a Ferdinanda, ale stále zostávali samostatnými územiami, ktoré spojil až ich vnuk Karol V.

1519 zomrel jeho ďalší starý otec, cisár Maximilán I., ktorý mu zanechal Nizozemsko,⁴⁵ Burgundsko a alpské krajiny.

Karol sa však najviac zaujímal o cisársku korunu, o ktorú mali záujem aj ďalší dvaja králi. V posledných rokoch totižto prišlo k zmene na európskych trónoch. Najskôr na trón v Anglicku zasadol mladučký Henrich VIII. (1509 – 1547) a o pár rokov došlo k zmene aj vo Francúzsku. Na trón nastúpil mladý František I. (1515 – 1547), syn Lujzy Savojskej (švagriná Margaréty), ktorý bol Karolovým doživotným sokom. Dlhý, nerozhodný boj o hlasy ríšskych kurfirstov vyhral Karol. Po pol roku vyjednávania, sľubov, ale aj hrozieb najviac zavázili fugggerovské⁴⁶ peniaze.⁴⁷ A tak sa Karol stal cisárom, nad ktorého ríšou slnko nezapadalo a závideli mu ju všetky okolité kráľovstvá.

*„Karol V. sa stal prvým cisárom sveta! Doslova! Vezmite do rúk mapy, či glóbus. Pod jeho vládu spadalo dnešné Španielsko, Holandsko, Belgicko, Luxembursko, Lichtenštajnsko, Rakúsko, Nemecko, Česko, Maďarsko, Slovinsko, Chorvátsko, časť Francúzska, väčšina Srbska, časť Poľska, Bulharska, Macedónska, Ukrajiny. Máte to?! Tak ďalej: juh USA, Mexiko, Kostarika, Nikaragua, Panama, Honduras, Salvador, Kuba, Haiti, Britské Panenské ostrovy, Antigua a Barbuda, Montserrat, Dominika, Svätá Lucia, Svätý Vincent a Grenadiny, Grenada, Trinidad a Tobago, Guayana, Surinam, časti Kolumbie, Venezuely, Ekvádoru, Peru, Chile, Uruguaya, Argentíny a Brazílie, celé Filipíny, Šalamúnove ostrovy, Borneo, Nová Guinea.“*⁴⁸ Nebolo fyzicky možné, aby takéto obrovské územia spravoval jeden človek. Karol sa teda podelil o časť svojej ríše s mladším bratom Ferdinandom, podľa plánov starého otca Maximilána I. a v ostatných územiach ustanovil správcov. Aj napriek tomu bol Karolov život rušný a plný cestovania.

Cisár, ktorý mal typickú habsburskú pretiahnutú tvár, sa v roku 1526 oženil s krásnou princeznou Izabelou Portugalskou. Z dohodnutého manželstva sa napokon stal harmonický zväzok naplnený vzájomnou úctou a náklonnosťou.⁴⁹ Ich sobáš bol plánovaný ešte cisárom Maximiliánom I. Izabelina matka, Mária, bola druhá manželka portugalského kráľa Manuela I. (1495 – 1521). Manuelova prvá manželka bola Máriina staršia sestra Izabela a jeho tretia a posledná manželka bola Eleonóra, najstaršia sestra Karola a teda neter Izabely a Márie.

Izabelina smrť Karola hlboko zasiahla a smútok držal až do konca svojho života. Z tohto manželstva, ktoré trvalo len trinásť rokov sa narodilo šesť detí, z ktorých sa iba tri

⁴⁵ V Nizozemsku vládla ako regentka Margaréta, ktorá zohrala veľkú úlohu v získaní Karolovej cisárskej koruny.

⁴⁶ Fugggerovci bol rod pochádzajúci z Nemecka, boli bohatými príslušníkmi buržoázie, ktorí udržiavali obchodné styky s mnohými významnými súčasníkmi.

⁴⁷ WEISSENSTEINER, Friedrich: *Velcí panovníci rodu habsburského*. Bratislava : Ikar, 2013, s. 93.

⁴⁸ MERTLÍK, Vladimír: *Habsburkové. Nelehká samota trůnu*. Praha : Česká televize, 2017, s. 44.

⁴⁹ WEISSENSTEINER, Friedrich: *Velcí panovníci rodu habsburského*. Bratislava : Ikar, 2013, s. 97.

dožili dospelosti. Každé z nich sa stalo obeťou sobášnej politiky svojho otca. Najstarší Filip bol ženatý štyrikrát, každé jeho manželstvo bolo politicky premyslené. Filipovu sestru Máriu vydali za bratranca Maximiliána II. Toto dohodnuté manželstvo bolo vraj veľmi harmonické a narodilo sa z neho pätnásť detí, najstaršia dcéra sa neskôr stala štvrtou manželkou svojho uja Filipa. Tretia dcéra sa vydala opäť do Portugalska. Karol rovnako zaobchádzal aj so svojou nemanželskou dcérou Margarétou, ktorá mala vytvárať spojovník medzi Karolom a pápežmi, ktorí mali v tom čase veľmi silné postavenie. Margaréta si ako prvého vzala Alessandrada Medici, nelegitímneho syna pápeža Klementa VII. Po jeho smrti ju opäť vydali, tentokrát za vnuka pápeža Pavla III., Ottavia.⁵⁰ Margaréta sa neskôr vďaka nevlastnému bratovi Filipovi II. stala miestodržiteľkou Nizozemska. Karol zašiel až tak ďaleko, že svoju sestru Eleonóru (po smrti Manuela I.) vydal za svojho nepriateľa Františka I.

S Františkom viedol Karol skoro počas celého svojho života spory. Francúzsko-španielske vojny boli ukončené v roku 1544. Ďalšie sa viedli až po smrti Karola. František I. nemal počas týchto vojen problém spojiť sa aj s ďalším Karolovým nepriateľom, ktorým boli Osmani. Tých sa Karolovi nepodarilo poraziť, a tak sa na stopäťdesiat rokov zmocnili Uhorska.⁵¹ Zvíťaziť nad námornou mocou Osmanskej ríše sa podarilo až oveľa neskôr cisárovmu nemanželskému synovi, Hansovi. Hans je známy pod menom Juan d'Austria a do dejín sa zapísal, keď v roku 1571 porazil Osmanov pri Lepante.⁵²

Karol bol uzavretý, zdržanlivý, presne si uvedomoval ťarchu, ktorú jeho postavenie prinášalo. Pre svoju introvertnú povahu nebol príliš obľúbený. Avšak svoje povinnosti si plnil poriadne. Karolovi sa počas jeho vlády podarilo vytvoriť z kastílsko-aragónskej únie moderné Španielsko a habsburské črty v Taliansku je od jeho čias poznať až dodnes.⁵³ Ku koncu svojho života prenechal vládu svojmu synovi Filipovi. Bol sklamaný, že sa mu jeho ciele, akým bola aj jednota kresťanstva, nepodarili. On sám sa utiahol do súkromia, kde si konečne mohol vychutnávať jeho obľúbenú činnosť, ktorou bolo jedenie. Táto záľuba sa mu vypomstila v podobe dny a reumatizmu, ktoré ho trápili po väčšinu života. Napokon zomrel v roku 1558 na maláriu.⁵⁴

⁵⁰ WEISSENSTEINER, Friedrich: *Habsburské ženy na cudzích trónoch*. Bratislava : Ikar, 2001, s. 14-22.

⁵¹ GALANDAUER, Jan – HONZÍK, Miroslav: c. d., s. 41.

⁵² SEIBT, Ferdinand: *Karol V.* Bratislava : Ikar, 1999, s. 121.

⁵³ Tamže, s. 47.

⁵⁴ WEISSENSTEINER, Friedrich: *Velcí panovníci rodu habsburského*. Bratislava : Ikar, 2013, s. 98.

Ferdinand I. (1558 – 1564)

V Zámku Alcaláde Henares sa 10. marca 1503 narodil druhý syn Filipa Pekného a Jany Šialenej. Ferdinand, ako ho nazvali, dostal meno po svojom španielskom starom otcovi, ktorý si ho veľmi obľúbil. Dlhý čas žil so svojou najmladšou sestrou Katarínou v Španielsku, a tak bol vychovávaný ako Španiel.⁵⁵ Bol to milý, múdry a húževnatý muž, ktorý sa zaujímal o umenie a literatúru. Na španielskom dvore by boli radšej videli ako panovníka jeho a nie jeho staršieho brata Karola, ktorý bol Ferdinandovým pravým opakom.

K prvému stretnutiu Ferdinanda a Karola došlo v roku 1517 v španielskej dedinke Mojados. Celé stretnutie prebiehalo veľmi chladne a formálne, Karolove práva nik nespochybnil.⁵⁶ Tak ako aj mnohých iných Habsburgovcov aj Ferdinandov život bol dopredu naplánovaný. Jeho starý otec z otcovej strany, cisár Maximilián I. mal so svojimi vnúčatami isté plány, ktoré mali dopomôcť jeho snahám o vytvorenie svetového habsburského panstva.

Maximilián sa často zdržiaval v Innsbrucku, kde pripravoval ďalšie svadby. Tentokrát išlo o zväzky jeho vnúčat, ktoré mali potvrdiť prepojenie Habsburgovcov s Českom a Uhorskom.⁵⁷ Dohodou s českým a uhorským kráľom Vladislavom II. (1471 – 1516) malo dôjsť k manželskému zväzku medzi jedným z Maximiliánových vnukov a Annou, dcérou Vladislava, a naopak Maximiliánova vnučka Mária si mala za manžela vziať Anninho brata Ľudovíta, budúceho kráľa Čiech a Uhorska.

Už Bratislavská zmluva uzatvorená medzi Maximiliánom a Vladislavom v roku 1491 symbolizovala zblíženie ich rodov, ale taktiež bola právnym podkladom na nástupnícke práva Habsburgovcov v tom prípade, že jagelovský rod vymrie po meči.⁵⁸ Túto zmluvu potvrdzovali ďalšie zmluvy z roku 1506 a 1515, ktoré boli rovnako uzatvorené v Bratislave. Tie už zahŕňajú plány na svadbu novonarodených Vladislavových potomkov s Maximiliánovými vnúčatami. 22. júla 1515 sa odohrala dvojité svadba, ktorá sa stala známou ako prvý viedenský kongres. Menej známe sú rokovania, ktoré tejto udalosti predchádzali. Všetci účastníci viedenského kongresu sa stretli v Bratislave, kde takmer štyri mesiace rokovali. 20. mája 1515 boli rokovania ukončené podpísaním dvoch svadobných

⁵⁵ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trůnu habsburského*, s. 95.

⁵⁶ GALANDAUER, Jan HONZÍK, Miroslav: c. d., s. 47.

⁵⁷ HAMANNOVÁ, Brigitte: *Habsburkové – Životopisná encyklopedie*. Praha : Brána, 1996, s. 63.

⁵⁸ BAŽURÍK, Jozef: Slovensko v zápase Ferdinanda I. o uhorskú korunu. In: BAŽURÍK, Jozef (ed.): *Slovensko a Habsburská monarchia v 16. – 17. storočí*. Diel 1. Bratislava : Katedra slovenských dejín a archívnictva Filozofickej fakulty UK, 1994, s. 27.

listín na Bratislavskom hrade. Druhá listina, ktorá ratifikovala prvú, bola podpísaná poľským kráľom Žigmundom I. (1506 – 1548).⁵⁹

Ešte počas svadby, na ktorej Maximilián zastupoval svojich vnukov, nebolo jasné, ktorý z nich bude napokon Anniným manželom. Vladislav, jeho syn Ľudovít, ba dokonca aj samotná Anna uprednostňovali myšlienku, že budúcim manželom bude Karol, ktorý sa mal stať cisárom. Politická situácia však nebrala ohľad na niečie prania, a tak sa Anna musela uspokojiť s mladším Karolovým bratom Ferdinandom. Karol sa totižto oženil so svojou priamou sesternicou Izabelou Portugalskou, dcérou kráľa Manuela I. a Márie Aragónskej. Karolova najmladšia sestra Katarína (narodená ako pohrobok po smrti svojho otca Filipa Pekného) si vzala za manžela Izabelinho staršieho brata, budúceho portugalského kráľa, Jána. Ďalším príkladom bizarnej sobášnej politiky je aj to, že Kataríninou svokrou bola jej vlastná najstaršia sestra Eleonóra, ktorá sa stala treťou manželkou kráľa Manuela I. (prvé dve manželky boli sestry Jany Šialenej a teda tety Kataríny a Eleonóry).

V roku 1521 sa Anna a Ferdinand zosobášili v meste Linz. Anna mala napokon predsa len šťastie, že jej vybrali práve tohto brata. Ferdinand bol veľmi priateľský, vzdelaný mladý muž, ktorý, čo bolo na tú dobu veľmi netypické, žil skôr asketickým spôsobom života, a keďže mal stále na pamäti, že je zasnúbený s krásnou Annou, vyhýbal sa akýmkoľvek ľúbostným dobrodružstvám. To, čo bolo považované za politický zväzok, v priebehu rokov prerástlo v jedno z najidyllickejších manželstiev v habsburskom rode.⁶⁰

Starý otec Maximilián I. sa nezaoberal len sobášmi, dobre si uvedomoval dôležitosť rozdelenia obrovskej ríše. Pretože Karol nemohol spravovať tak obrovské územia, ktoré sa podarilo v posledných desaťročiach Habsburgovcom získať, bolo potrebné určitú časť prenechať Ferdinandovi. Bruselskou zmluvou sa habsburská dynastia rozdelila na dve vetvy španielsku a rakúsku. Ferdinand sa stal vládcom alpských zemí, ale Karola neprestal uznávať ako najvyššie postavenú osobu rodu, ktorej bol podriadený.⁶¹ Karol ho tiež musel finančne podporovať, keďže vďaka jeho kolóniám bol na tom omnoho lepšie ako Ferdinand. Táto situácia sa nezmenila ani po ich smrti a rakúska línia naďalej ostala chudobnou príbuznou mocnej španielskej ríše.

V roku 1526 v bitke pri Moháči zomrel Annin bezdetný brat Ľudovít. Uhorský a český trón ostal prázdny, tu sa naskytla príležitosť pre ctižiadostivých Habsburgovcov. Po

⁵⁹ FRIMMOVÁ, Eva: Dvojité svadobné zmluvy habsburských a jagelovských potomkov z roku 1515 – rokovania v Bratislave. In: FRIMMOVÁ, Eva (ed.): *Prelomové obdobie dejín (politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515)*. Diel 1. Bratislava : Historický ústav SAV, 2017, s. 25-26.

⁶⁰ GROSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trŕnu habsburskéhoho*, s. 106.

⁶¹ GALANDAUER, Jan – HONZÍK, Miroslav: c. d., s. 48.

mnohých úskaliach sa Ferdinandovi napokon podarilo zvíťaziť, ale jeho postavenie bolo vďaka neutíchajúcej osmanskej expanzii veľmi ťažké. Možno práve aj tieto okolnosti viedli k tomu, že sa Ferdinand veľmi prispôbil svojmu ľudu a zo španielskeho cudzinca na tróne sa stal pravý nemecký panovník, ktorý okrem boja proti Osmanom musel vynaložiť veľa úsilia v boji proti reformácii. Čo sa týka jeho manželstva s Annou, Anna sa mu stala nielen manželkou, ale aj priateľkou a poradkyňou. Keď musel Ferdinand niekam odísť a Anna nemohla ísť s ním, vládu prenechal v jej rukách, čo bolo na tú dobu veľmi nezvyčajné. Takáto situácia však nenastávala často, pretože Ferdinand sa svoju milovanú Annu snažil brávať všade so sebou, čo bolo finančne veľmi náročné.⁶²

Z tohto manželstva sa narodilo pätnásť detí. Dvanásť sa dožili dospelosti a Ferdinand sa o každého starostlivo zaujímal. Ferdinandovým a Anniným najstarším synom bol neskorší cisár Maximilián II. (1564 – 1576), Karol V. pred smrťou prenechal cisársku korunu svojmu bratovi Ferdinandovi, a tak korunu zdedil napriek pôvodnej dohode jeho syn a nie synovec Filip. Keď Anna v roku 1547 zomrela, Ferdinand bol veľmi zničený. Začal žiť ešte skromnejšie než dovtedy a čoraz viac času trávil sám, v spomienkach na manželku. Zomrel sedemnásť rokov po Anne v roku 1564.⁶³

Filip II. (1556 – 1598)

Filip sa narodil 21. mája 1527 ako najstarší syn cisára Karola V. a jeho manželky Izabely Portugalskej, ktorá bola zároveň jeho prvostupňovou sesternicou. Karolova matka Jana Šialená bola sestrou Izabelinej matky Márie. Vychovávaný bol predovšetkým matkou, zatiaľ čo jeho otec cisár Karol V. cestoval a riadil habsburskú ríšu. Filip bol talentovaným žiakom, ktorý sa zaujímal o umenie a architektúru. Mal vybrané spôsoby a dvorný ceremoniál, zavedený ešte jeho otcom Karolom, Filip doviedol do dokonalosti a musel byť prísne dodržiavaný.⁶⁴ Po smrti matky, ktorá prišla, keď mal len dvanásť rokov, sa utiahol do seba a takmer s nikým nenadväzoval bližšie vzťahy. Až do svojej smrti považoval sa veľkú krivdu to, že sa nestal rímskonemeckým cisárom, ako bol jeho otec.

Filip II. Španielsky bol vo svojej dobe považovaný za najmocnejšieho panovníka. Snažil sa pokračovať v otcovej politike a teda rozširoval habsburské dŕžavy, bojoval proti Osmanom a intenzívne bránil katolícku cirkev. Filip bol spolu so svojím otcom prototypom veľkého vládcu. Dokonca aj rozsiahla inkvizícia, ktorá v Španielsku za jeho vlády prebehla,

⁶² GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Lásky trůnu habsburského*, s. 108.

⁶³ GALANDAUER, Jan– HONZÍK, Miroslav: *Osud trůnu habsburského*. Praha : Panorama, 1986, s. 57.

⁶⁴ GRÖSSINGOVÁ, Sigrid-Maria: *Tiene trónu habsburského*, s. 25.

mu prinášala u jeho ľudu obdiv.⁶⁵ Práve tá vykreslila Filipa pre budúce generácie ako tyranského panovníka hoci skutočnosť bola taká, že vedel byť milujúci otec a pozorný manžel.

Filip sa oženil celkom štyrikrát. V tejto oblasti bol nápadne podobný svojmu prastarému otcovi Maximiliánovi I., keďže každé z Filipových manželstiev bolo dobre premyslené a uzatvorené za účelom zisku. Filipovou prvou manželkou sa v roku 1543 stala jeho sesternica, portugalská princezná Mária. Túto nevestu vyberal ešte jeho otec a mala zaistiť možné portugalské dedičstvo.⁶⁶ To sa aj stalo a Portugalsko spolu so svojimi kolóniami bolo v roku 1580, dva roky po smrti portugalského kráľa Sebastiána, pripojené k Španielsku. Z manželstva so svojou dvojnásobnou sesternicou Máriou sa narodil jediný syn Karol, ktorý bol fyzicky a psychicky chorý. Karol, nazývaný Carlos de Austria, zomrel vo veku 23 rokov potom, čo bol kvôli svojim násilníckym sklonom väznený.

Keďže Mária zomrela pri pôrode, Filip sa v roku 1554 znova oženil. Tentokrát s anglickou kráľovnou Máriou I. (1553 – 1558), sesternicou Filipovho otca Karola V. Táto dcéra Henricha VIII. Tudora a jeho prvej manželky Kataríny Aragonskej, bola o jedenásť rokov staršia ako Filip.⁶⁷ Jej vláda je spojená s krvavým prenasledovaním protestantov, ktorým sa snažila zastaviť anglický odklon od Ríma. Zomrela bezdetná a na tróne ju vystriedala jej nevlastná sestra Alžbeta. Filip II. sa Anglicka nemienil vzdať, a tak sa začal zaujímať o svoju švagrinu. Tá ponuku na sobáš po dlhšom váhaní odmietla a Filip sa začal o Anglicko usilovať vojensky. Narastajúca anglická námorná mocnosť v roku 1588 porazila mohutnú španielsku armádu a Filip sa radšej stiahol.⁶⁸

Tretou Filipovou manželkou sa napokon stala Alžbeta z Valois, dcéra francúzskeho kráľa Henricha II. (1547 – 1559). Z tohto manželstva sa narodili dve dcéry a pri potrate tretieho dieťaťa Alžbeta ako dvadsaťtriročná zomrela. Štvrtou a zároveň poslednou Filipovou manželkou bola jeho vlastná neter Anna Habsburská, dcéra cisára Maximilána II. (1564 – 1576) a Márie Španielskej, ktorá bola pôvodne určená pre Filipovho syna Carlosa. Z tohto manželstva sa napokon narodil vytúžený dedič trónu, neskorší Filip III. (1598 – 1621) ktorý ako jediný z piatich Anniných detí prežil detstvo. Filipov otec Karol plánoval aj sobáš s dedičnou princeznou Navarrska, tento plán sa však nepodarilo zrealizovať.

Španielska situácia sa začala zhoršovať po Filipovej smrti v roku 1598. Na trón zasadol jeho syn Filip III. (1598 – 1621), ktorý sa venoval všetkému okrem vládnutia, ktoré prenechal

⁶⁵ MERTLÍK, Vladimír: *Habsburkovénelehká samota trónu*. Praha : Česká televize, 2017, s. 51.

⁶⁶ GALANDAUER, Jan – HONZÍK, Miroslav: *Osud trónu habsburského*. Praha : Panorama, 1986, s. 62.

⁶⁷ LEITNEROVÁ, Thea: *Habsburské zlaté nevesty*. Bratislava : Ikar, 2002, s. 253.

⁶⁸ Tamže, s. 251.

svojim kumpánom. Nasledovníkom Filipa III. je jeho syn Filip IV. (1621 – 1665). Posledným Habsburgom na španielskom tróne je Karol II. (1665 – 1700), syn Filipa IV. a jeho druhej manželky Márie Anny Habsburskej, ktorá bola zároveň neterou svojho manžela, keďže jej matka, taktiež Mária Anna, bola sestrou Filipa IV. Rodičia Márie Anny a Filipa boli samozrejme tiež príbuzní, a to prvostupňový bratranec a sesternica. Tieto blízke príbuzenské vzťahy spôsobili, že Karol bol slabý a chorľavý. Pre zdegenerovanú tvár mal problémy s rozprávaním a jedením a nikdy sa nenaučil nič viac ako čítať a písať. Keby sme sa snažili vytvoriť jeho rodokmeň, takmer všetky vetvy by nás priviedli k Jane Šialenej a Filipovi Peknému. Karol II. zomrel bezdetný, preto ním vymrela línia španielskych Habsburgovcov po meči. Po jeho smrti vypukla vojna o španielske dedičstvo.

RECENZIE

Róbert LETZ (ed.). *Slovenské územie v historickom kontexte*. Martin : Matica slovenská, 2017, 249 s.

František Strapek (rec.)

V roku 2017 vydala Matica slovenská kolektívnu monografiu s názvom *Slovenské územie v historickom kontexte*, ktorá na 349 stranách prináša vedecké poznatky a interpretácie viažuce sa k pojmu slovenského územia, pričom tento pojem definuje nielen na základe politického, ale aj kultúrneho, sociálneho a geografického aspektu. Ide o publikáciu, ktorá doteraz v slovenskej alebo zahraničnej historiografii nemala zastúpenie, a tým nadobúda punc jedinečnosti. Už na základe obsahu danej monografie možno badať, že sa kolektív autorov pod vedením prof. R. Letza snažil o komplexné zachytenie a interpretáciu pojmu slovenského územia tak, ako sa v priebehu času menila štruktúra, charakter, ale aj názvoslovie skúmanej historicko-geografickej oblasti. V prvom rade možno podotknúť, že na tejto publikácii pracovalo viacero renomovaných historikov a didaktikov, ktorí svojím pričinením vytvorili súhrnné dielo popisujúce pálčivú problematiku utvárania pojmu slovenského územia v národnom i svetovom kontexte historického vývoja.

Keď sa pozrieme na jednotlivé kapitoly danej monografie, kniha zaujme predovšetkým z obsahovej stránky. Komplexnosť problému je tu vedecky rozobraná tak chronologicky, ako aj tematicky. V úvode publikácie sa k terminológii v rámci slovenskej historiografie vyjadruje R. Marsina, napr. o petrifikácii a modifikácii používaných termínov, pričom poukazuje na nevyhnutnosť definovania dvoch základných pojmov historiografie – subjektu a objektu, resp. označenia a pomenovania. Z historickogeografického, resp. historickolingvistického aspektu skúma slovenské územie v nasledujúcej kapitole P. Mulík, ktorý sa na základe viacerých historických textov snaží zdefinovať rozlohu slovenského územia a pracuje s termínmi ako *Nitrava* či *Morava*, kde upozorňuje na to, že žiaden z prameňov z čias trvania moravského štátu v 9. storočí neoznačuje tento štátny útvar adjektívom Veľká (Morava). Z lingvistického hľadiska sa zaoberá napr. pojmom *slovenský*, ktoré sa často v minulosti zamieňalo s termínom *slovanský*. Taktiež stojí za zmienku analýza niekoľkých mien a pomenovaní, ktorou sa autor pokúša vysvetliť etnický pôvod niektorých významných osôb, miest a oblastí rano-stredovekých slovenských dejín.

Udalosťami stredovekých dejín, ktoré sa bezprostredne týkali územia dnešného Slovenska, sa v publikácii venuje hneď niekoľko autorov. V prehľadovej štúdii J. Bartl

spomína niektoré známe osobnosti Uhorska ako napr. Matúša Čáka alebo Jána Huňadyho a s nimi spojené historické udalosti, no zároveň pracuje s pojmami ako „*Windeschenlanden*“ či „*Terra Mathei*“, ktorými sa v minulosti zvyklo označovať samotné slovenské územie. Historické súvislosti týchto pojmov ďalej hlbšie analyzujú vo svojich príspevkoch M. Tihányiová, píšuca o tzv. Matúšovej zemi a J. Lukačka, ktorý rozoberá problematiku hraníc a etnických pomerov na stredovekom Slovensku prostredníctvom kronikára Ulricha von Richentalu. Historik I. Mrva vo svojej štúdiu opisuje jednotlivé pomenovania, ktorými sa označovalo územie obývané Slovákmi a ich predkami, ako sa menili v priebehu storočí, a to od etnicko-geografického z 1. tisícročia n. l. až po geograficko-politické, objavujúce sa postupne od polovice 19. storočia. Utváranie pojmu slovenského územia v 17. a 18. storočí sa venuje prostredníctvom cestopisnej literatúry M. Kamenický, ktorý vo svojom príspevku spomína napr. Hieronyma Megisera, krajinského historika v Štajersku, ale aj Martina Zeillera či Gottfrieda Stegmüllera, lekárnik z Bratislavy. Národnoemancipačné snahy Slovákov, ako aj ich samotné pôsobenie a predstavy o slovenskom území v 19. storočí popisuje v ďalšej kapitole publikácie M. Viršínská, ktorá čitateľovi približuje napr. časť z diela P. J. Šafárika – *Slovanský národopis* či prináša aj Štúrov pohľad na slovenské územie v diele *Devätnáste storočie a maďarizmus*. Rovnako zaujímavé sú historické štatistiky a vlastivedné práce, v ktorých sa nemeckí a maďarskí autori zmieňujú aj o území obývanom Slovákmi. 19. storočím sa vo svojom príspevku zaoberá aj P. Matula, ktorý analyzuje vnímania Slovenska a Slovákov očami poľských vzdelancov, či už ide o novinára Henryka Müldnera alebo prekladateľa Wojciecha Szukiewicza a mnohých ďalších.

Dôležitou súčasťou publikácie sú aj dejiny 20. storočia, v ktorých sa uzatvára proces štátoprávneho definovania slovenského územia. Tomu však predchádzali kľúčové udalosti ako rozpad Rakúsko-Uhorska či vytvorenie prvej a druhej ČSR. Po krátkom období existencie prvej Slovenskej republiky došlo k opätovnému vzniku Československa, ktoré sa na základe tak zahraničnopolitickej, ako aj vnútro politickej situácie v prvej polovici 90. rokov 20. storočia rozdelilo na dva samostatné suverénne štáty – Českú a Slovenskú republiku. Tejto problematike, ako aj mnohým peripetiám či kľúčovým zákonom a dohodám sa podrobnejšie vo svojom príspevku venuje R. Letz. Paletu príspevkov dopĺňa aj pohľad M. Pehra na formovanie slovenského územia v 20. storočí z hľadiska českej dobovej tlače a politiky. Vo svojej štúdiu sa zameriava predovšetkým na *krajinské zriadenie* z roku 1927, na základe ktorého bola po prvýkrát v moderných dejinách definovaná Slovenská krajina ako administratívna jednotka so štatútom právnickej osoby.

Obsahovo nevšednú súčasť knihy *Slovenské územie v historickom kontexte* tvoria aj tri záverečné príspevky, ktoré predstavujú tematické oživenie chronologicky spracovaných dejín utvárania pojmu slovenského územia. Prvou z trojice spomínaných príspevkov je štúdia M. Tonkovej, ktorá sa prostredníctvom komparatívnej analýzy snaží načrtnúť podobnosti a odlišnosti historického vývoja územnej legitimity Slovinska a Slovenska. Na druhej strane, viac-menej didaktický pohľad na problematiku utvárania pojmu slovenského územia prináša A. Bocková svojou analýzou učebnicových interpretácií témy priestorového ohraničovania slovenského územia, pričom k nej prikladá aj rôzne diskusie a polemiky odbornej verejnosti. V závere publikácie P. Makyna rozoberá pojmy ako prírodná a kultúrna krajina. Definuje samotný pojem *krajina* z pohľadu rôznych vedných disciplín a čiastočne sa zaoberá históriou mapovania krajiny, ako aj jej stručným vývojom od príchodu človeka až po súčasnosť.

Ako už bolo spomenuté, kniha prináša mnohé zaujímavé poznatky a komplexne mapuje historický vývoj utvárania pojmu slovenského územia aj so špecifikami, ktoré priniesli jednotlivé storočia. Daná publikácia je obohatená o pestrú obrazovú prílohu venovanú rôznym mapám prislúchajúcim ku konkrétnym časovým obdobiam, a zároveň ponúka široký záber prameňov a literatúry, ktoré čitateľovi môžu poslúžiť ako zdroj ďalších informácií. Na záver možno konštatovať, že obsah knihy je zostavený tak, aby zaujal čo najširší okruh čitateľov. Môžu po nej siahnuť rovnako laici, ako aj odborníci v danej vednej oblasti. Každý z autorov priniesol to „svoje“, čím sa jednotlivé príspevky, resp. kapitoly stali špecifickými, no v konečnom dôsledku sa im podarilo vytvoriť kompaktnú a pútavú publikáciu, ktorá môže byť podnetom pre výskum slovenského územia aj v budúcnosti.

KOVAŘÍK, Jiří – KŘÍŽEK, Leonid: *Historie evropských duelů a šermu (Svazek I). Od starověku k branám renesance. Praha : Mladá fronta, 2013, 280 s.*

Miroslav Neumann (rec.)

Táto recenzovaná publikácia predstavuje prvý zväzok z trojice kníh zameraných na dejiny európskych súbojov a šermu, ktorý opisuje obdobie od staroveku po 16. storočie. Všetky tri zväzky boli vydané v roku 2013. Ide o populárno-vedecké dielo, ktorého autormi sú dvaja naslovovzatí odborníci. Jiří Kovařík je historik, prekladateľ a spisovateľ, ktorý má na konte množstvo historickej vojenskej literatúry od obdobia starovekého Ríma až po napoleonské vojny (napr. *Rytířské bitvy a osudy, Napoleonova tažení, ...*). Leonid Křížek je zakladateľom Klubu vojenskej histórie pri Vojenskom historickom ústave v Prahe. Pôsobí ako prekladateľ, tréner športového a historického šermu a je aj autorom viacerých populárno-vedeckých publikácií (*Francouzská cizinecká legie, Husité, Encyklopedie zbraní a zbroje, ...*).

Problematika šermu a súbojov je čoraz atraktívnejšou témou, keďže je nám zo všetkých strán predstavovaný boj dobra so zlom či už vo filmoch, knihách alebo videohrách, no realita, ich priebeh, dôvody a spôsoby boja sa často opisuje neodborne, ba až fantasticky. Typickým príkladom je rytiersky turnaj. Do enormného množstva kovu odetý rytier cvála vo všetkej pompéznosti naproti súperovi a ladným pohybom svojou špeciálnou jazdeckou kopijou-drevcom ho zhadzuje. No bolo to v skutočnosti tak? Publikácia predstavuje vysvetlenia, objasnenia a citácie množstva zdrojov, ktoré nám umožnia pochopiť danú problematiku v oveľa širšom rozsahu.

Kniha *Historie evropských duelů a šermu (Svazek I) : Od starověku k branám renesance* je rozdelená chronologicky do deviatich kapitol. V nich sa autori venujú témam duelu a šermu od biblických čias, cez staroveké Grécko opradené eposmi a legendami, Rím a jeho gladiátorské súboje, ďalej analyzuje duely vikingov za pomoci mnohých ság. Turnaje sú popisované od ich začiatkov v ranom stredoveku až po ich vymiznutie z dejín. Ďalej je tu kapitola *Ars Dimicatoria*, kde autori podávajú ucelený obraz o európskom šerme, jeho vývoji, špecifikách jednotlivých typov škôl či spôsoby zaobchádzania s rôznymi zbraňami. Predposledná časť je venovaná ordáliám – teda súbojom, ktoré boli nariadené súdom alebo slúžili namiesto neho. Tu je predstavených mnoho príkladov, aby si čitateľ dokázal vytvoriť obraz o realite stredovekej justície. Posledná kapitola pojednáva o dôvodoch postupného

zániku obľúbenej rytierskej aktivity – turnajov. Sleduje tiež odkaz predmetných podujatí v ďalších obdobiach. Kniha okrem spomenutých kapitol poskytuje obrovské množstvo obrázkov, ktoré sú veľmi vhodne umiestnené tak, aby vizuálne predstavili opísané udalosti či reálie. Nájdeme tu mnoho obrázkov zo starovekých váz, stredovekých iluminácií, tapisérií. Autori tu prezentujú aj celé série obrázkov zo šermiarskych manuskriptov, ktoré demonštrujú rôzne techniky boja s dlhým mečom ale aj s ďalšími zbraňami. Súčasťou publikácie sú aj fotky brnení, sôch, zdobených náhrobkov či zábery z populárnych filmov dotýkajúcich sa problematiky. Ďalej je tu pridaná aj obširna obrazová typológia zbraní, predovšetkým mečov, keďže tie boli primárnou zbraňou pri dueloch. V neposlednom rade treba spomenúť enormné množstvo primárnych prameňov, ktoré sú v knihe nielen spomínané, ale aj preložené a citované v širokej škále. Nájdeme tu okrem iného Homéra, rímske príručky o tréningu legionárov, Cicera, Vergília, vikinské ságy, stredoveké záznamy o turnajoch, piesne trubadúrov alebo rad európskych šermiarskych majstrov. Autori taktiež pri viacerých príležitostiach predstavujú aj české stredoveké pramene ohľadom turnajov, súbojov a pod.

Táto publikácia predstavuje súhrn odborných poznatkov z mnohých európskych krajín. Jej dôležitosť je umocnená faktom, že bola vytvorená odborníkmi, ktorí sa pohybujú vo „fachu“ už dlhšiu dobu. Trojdielna knižná séria *Historie evropských duelů a šermu* predstavuje, možno povedať, „povinnú jazdu“ pre všetkých milovníkov vojenstva, šermu alebo duelov. Celkovo možno zhodnotiť knihu ako prehľadnú, vecnú a značne informatívnu.

SPRÁVY

Cyklus prednášok: Rok Márie Terézie

Miroslav Kamenický

V roku 2017 sme si pripomenuli 300. výročie od narodenia významnej panovníčky Márie Terézie (* 13. máj 1717, Viedeň – † 29. november 1780, Viedeň). Pri tejto príležitosti zorganizovali Slovenská historická spoločnosť pri SAV, Historický ústav SAV a Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici cyklus prednášok. Prednášky sa konali v prednáškovej miestnosti Kammerhofu (bývalej pracovne hlavných komorských grófov) v Banskej Štiavnici. Hlavnou organizátorkou podujatia bola pracovníčka Slovenského banského múzea Mgr. Adriana Matejková, PhD. spolu s doc. PhDr. Miroslavom Kamenickým, CSc.

Podujatie otvoril 17. mája 2017 predseda Sekcie pre hospodárske a sociálne dejiny SHS pri SAV Miroslav Kamenický. Súčasne predniesol prednášku s názvom: *Maria Terézia (1717 – 1780). Osobnosť a doba*. Prednášateľ priblížil nielen osobnosť Márie Terézie, ale zaoberal sa aj dobou, v ktorej žila. Podrobne informoval o okolnostiach, za ktorých nastúpila na trón. Tieto okolnosti mali nielen vnútropolitické, ale aj zahraničnopolitické konzekvencie. Priblížil tiež osobnosti najbližších spolupracovníkov Márie Terézie, ako boli Fridrich Viliam gróf Haugwitz, Václav Eusebius knieža von Kaunitz, Joseph von Sonnenfels či Gerhard von Swieten. Podrobne sa zaoberal jednotlivými tereziánskymi reformami. Samostatne sa venoval rodine Márie Terézie. Päť z jej šesťnástich detí boli synovia. Na rozdiel od svojich sestier prežili z nich všetci detský vek. Vyšší vek ako matka (zomrela ako 63-ročná) však ani oni nedosiahli. Jozef zomrel ako 49-ročný, Leopold 47-ročný, Karol Jozef 16-ročný, Ferdinand Karol v päťdesiatich dvoch rokoch, Maximilián František v štyridsiatich piatich rokoch. Na záver prednášateľ zhrnul celkový historický význam panovania Márie Terézie. Po prednáške nasledovala bohatá diskusia.

Podujatie pokračovalo 6. júna 2017 prednáškou bývalej riaditeľky Štátneho ústredného archívu v Banskej Štiavnici Mgr. Eleny Kašiarovej s názvom *Cisárske návštevy v Banskej Štiavnici v 18. storočí*. Banskú Štiavnicu síce Mária Terézia osobne nenavštívila, avšak v roku 1751 tu bol s veľkým sprievodom jej manžel, cisár František Štefan Lotrinský. V roku 1764 zasa Banskú Štiavnicu navštívili synovia Márie Terézie, Jozef, Leopold a jej budúci zať, Albert Sasko-Tešínsky. Obe cisárske návštevy súviseli so zasadnutiami uhorských snemov. Cesta princov bola z odbornej i organizačnej stránky starostlivo pripravená. Špeciálne pre nich bola zostavená obsiahla správa o baniach a hutách v troch stredoslovenských banských mestách (Banská Štiavnica, Kremnica, Banská Bystrica), známa

ako *Zlatá kniha banícka*. Princ Leopold si viedol podrobný denník, ktorý má tri časti. Prvá opisuje cestu do Frankfurtu na korunováciu Jozefa za rímskeho kráľa (12. marca – 25. apríla 1764). Druhá časť sa venuje návšteve v stredoslovenských banských mestách (19. – 31. júla 1764). Tretia časť je venovaná ceste do Čiech (6. – 30. októbra 1764).

27. septembra 2017 predniesla známa banskoštiavnická kunsthistorička Mgr. Mária Čelková príspevok *Barokové umenie banských miest v tereziánskom období. Tvorba viedenského maliara Antona Schmidta (1713 – 1773) a sochára Dionýza Stanetticha (1710 – 1767)*. 11. októbra 2017 Mgr. Peter Konečný, PhD. z Historického ústavu SAV vystúpil s prednáškou *Banskoštiavnická akadémia a vzdelávanie banských odborníkov za vlády Márie Terézie*. Mária Terézia založila v roku 1762 v Banskej Štiavnici vysokú banícku školu, ktorá bola v roku 1770 oficiálne pomenovaná ako Banícka akadémia. Prvým profesorom školy bol známy odborník Mikuláš Jozef Jacquin. Išlo o centrálnu školu pre výchovu banských a hutníckych odborníkov pre celú habsburskú monarchiu. 25. októbra 2017 Mgr. Lucia Krchnáková, PhD. z Múzea mincí a medailí – NBS v Kremnici predniesla príspevok *Banskoštiavnickí banskí lekári, ránhojiči, babice a zdravotnícka starostlivosť o baníkov v období osvietenstva*. Nasledovalo vystúpenie Mgr. Petra Račka, PhD. zo Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici s názvom *Princovia Jozef II. a Leopold II. na návšteve stredoslovenských banských miest*. Okrem návštevy Banskej Štiavnice princovia navštívili 30. júla 1764 aj Španiu Dolinu a Banskú Bystricu. V Španej Doline im predviedli známu atrakciu. Z baní tam vytekala tzv. cementačná voda. Do nej ponárali kusy železa. Toto železo sa prostredníctvom cementačnej vody premieňalo na meď. Princ Leopold vo svojom denníku zaznamenal, že boli aj také kusy, ktoré boli spoločne meď, spoločne železo. V minulosti sa verilo, že tu ide o transmutáciu kovu. V 18. storočí však už vedeli, že tu ide o chemickú reakciu.

Na záver cyklu prednášok, 29. novembra 2017, odznel príspevok Mgr. Daniela Kianičku-Haasa, PhD. – Mgr. Luboša Kürthyho, PhD. z Múzea mincí a medailí – NBS v Kremnici s názvom *Umenie a každodenný život v Kremnici v 18. storočí*.

Všetky prednášky sa stretli s veľkým záujmom nielen odbornej, ale aj laickej verejnosti. Mali vynikajúcu odbornú úroveň, o čom svedčila živá diskusia po každej z nich.

AUTORI

Doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Prof. PhDr. Róbert Letz, CSc.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Doc. Mgr. Pavol Matula, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Bc. Veronika Miláková

študentka Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Miroslav Neumann

Interný doktorand Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. Róbert Odler

Externý doktorand Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Mgr. František Strapek

Interný doktorand Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

PhDr. Ján Tkáč, PhD.

Univerzitná knižnica v Bratislave

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.

Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave